

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociálních studií

Katedra Veřejné a sociální politiky

Bc. Kateřina Kropáčová

**Postavení seniorů v naší společnosti a
reprezentace jejich zájmů**

Diplomová práce

Praha 2010

Autor práce: **Kateřina Kropáčová**

Vedoucí práce: **Ing. Bohumila Čabanová, PhD.**

Datum obhajoby: **2010**

Bibliografický záznam

KROPÁČOVÁ, Kateřina. *Postavení seniorů v naší společnosti a reprezentace jejich zájmů*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd, ISS KVSP, 2010. s. 141 Vedoucí diplomové práce Ing. Bohumila Čabanová, PhD.

Anotace

Diplomová práce „Postavení seniorů v naší společnosti a reprezentace jejich zájmů“ vychází z problematiky procesu stárnutí populace, následkem něhož se zvyšuje počet starších 65 let. Cílovou skupinou diplomové práce jsou všichni lidé, kteří pobírají starobní důchod či dosáhli zákonem stanoveného důchodového věku.

Práce se mimo jiné zabývá nahlížením veřejnosti a médií na stárnutí společnosti, na stáří a seniory samotné. V práci jsou vztahovány nejčastěji tradované mýty a stereotypy k realitě, k pravému obrazu seniorů a jejich života. V rámci problematiky nahlížení na seniory je v práci popsán mediální obraz seniora.

Hlavním a stěžejním cílem práce je analýza způsobu reprezentace zájmů seniorů. V rámci analýzy jsou popsány činnosti jednotlivých aktérů zahrnutých v seniorské problematice. Nejdůležitějšími aktéry jsou senioři, seniorské organizace (Rada seniorů, Svaz důchodců), Rada vlády pro seniory a stárnutí populace, Ministerstvo práce a sociálních věcí, politické strany, vláda a organizace v rámci Evropské unie.

Z práce se dovídáme, jak funguje spolupráce a vyjednávání mezi jednotlivými aktéry, jakým způsobem jsou zájmy a potřeby seniorů reprezentovány, jak systém reprezentace zájmů u nás vypadá. Na závěr analýzy je tento systém reprezentace graficky znázorněn. V závěru práce jsou navržena doporučení, jak danou situaci reprezentace zájmů zlepšit, zefektivnit.

K dokreslení analyzované problematiky jsem vyhodnotila vlastní dotazník, který byl zaměřen na názory a postoje dotázaných seniorů na téma postavení seniora ve společnosti, na mýty a stereotypy ve společnosti tradované a na informovanost a spokojenost se systémem reprezentace zájmů seniorů.

Annotation

Diploma thesis „Position of Old People in our Society and Representation of their Interests“ appears from demographic ageing of population, which consequence is increasing

number of people older than 65 years. The target group of my diploma thesis is everyone who draws old-age pensions or everyone who reached retirement age.

Diploma thesis also deals with how media and public think of the demographic ageing of society, old age and old people themselves. There are mentioned the frequent myths and stereotypes which are related to reality, to the real image of old people and their lives. The image of old people in media is also described in my thesis.

The core goal of my thesis is the analysis of representation of old people interests. The analysis describes the activities of the different actors involved in issues of old people. The most important actors are old people, organizations of old people (Council of old people, The Union of Pensioners), Council of Government for old people and ageing population, the Ministry of Labor and Social Affairs, political parties, government and organizations in European Union. In the thesis I analyze how cooperation and bargaining works between different actors, how interests and needs of old people are represented, how the system of representation of their interests looks like in our society. At the end of analysis this system of representation is diagrammatized. At the end of diploma thesis there are suggested the recommendations how to improve and increase the efficiency of interests' representation.

To illustrate this issue I evaluated my own questionnaire which was focused on the opinions and attitudes of elderly respondents. Old people answered on questions related to position of old people in society, to myths and stereotypes about old people and ageing, to knowledge of system and satisfaction with system of representation of old people interests.

Klíčová slova

stárnutí populace, senioři, mýty a stereotypy o stáří, mediální obraz seniorů, reprezentace zájmů seniorů

Keywords

demographic ageing, old people, stereotypes and myths about ageing, image of older in media, representation of old people`s interests

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 6. 1. 2010

Kateřina Kropáčová

Obsah

Obsah.....	5
1. Úvod.....	7
2. Vymezení zkoumaného problému.....	9
2.1. Zaměření práce.....	9
2.2. Vymezení pojmu stáří.....	9
2.2.1. Biologické stáří.....	10
2.2.2. Psychické stáří.....	11
2.2.3. Kalendářní neboli chronologické stáří.....	11
2.2.4. Sociální stáří.....	12
2.2.5. Definování stáří veřejností.....	14
2.3. Demografické stárnutí populace.....	15
3. Metodologie a způsoby sběru dat.....	20
3.1. Sekundární analýza dat a analýza dokumentů.....	20
3.2. Dotazníkové šetření.....	20
3.3. Analýza aktérů.....	22
4. Teoretická východiska a koncepty.....	25
4.1. Systémy reprezentace zájmů (pluralismus, korporativismus).....	25
4.2. Koncept Policy Networks.....	27
4.3. Demografická panika.....	31
4.4. Ageismus.....	32
5. Postavení seniorů ve společnosti.....	35
5.1. Nahlížení na stáří a stárnutí populace.....	35
5.1.1. Postoje k demografickému stárnutí společnosti.....	35
5.1.2. Mediální obraz.....	37
5.1.2.1. Mediální analýza obrazu seniorů – studie.....	37
5.1.3. Tradované mýty o stáří.....	41
5.1.3.1. Všichni staří jsou stejní.....	42
5.1.3.2. Většina seniorů potřebuje dlouhodobou ústavní péči, stáří je křehké, jsou nemocní a ‚disability‘ přicházejí s věkem.....	43
5.1.3.3. Staří nemají čím společnosti přispět, starší pracovníci jsou méně produktivní než mladší.....	45
5.1.3.4. Stáří je ekonomickou zátěží společnosti, zvýšení výdajů na zdravotní péči... ..	47
5.1.3.5. Senilita je normální součástí stárnutí.....	48
5.1.3.6. Se stářím je spojená osamělost.....	50
5.1.3.7. Staří nejsou schopni se učit novým věcem a přizpůsobit se změnám.....	51
5.1.3.8. Staří jsou více ohroženi kriminalitou než jiné věkové kategorie.....	53
5.2. Shrnutí.....	54
6. Analýza reprezentace zájmů seniorů.....	57
6.1. Reprezentace zájmů.....	57
6.1.1. Vývoj reprezentace zájmů v ČR.....	59
6.2. Jednotliví aktéři reprezentace.....	61
6.2.1. Seniori.....	62
6.2.2. Seniorské organizace.....	67
6.2.2.1. Rada seniorů.....	68
6.2.2.2. Svaz důchodců.....	71
6.2.3. Rada vlády pro seniory a stárnutí populace.....	73
6.2.4. Ministerstvo práce a sociálních věcí.....	75
6.2.5. Politické strany.....	78
6.2.6. Vláda.....	89

6.2.7. Evropská unie	92
6.3. Systém reprezentace seniorů v praxi	95
6.3.1. Způsob reprezentace zájmů	95
6.3.2. Poznatky z praxe seniorských organizací.....	99
7. Doporučená řešení	105
7.1. Snaha o odstranění negativního nahlížení na stáří a stárnutí	105
7.1.1. Státní správa	105
7.1.2. Seniorské organizace	105
7.1.3. Odborná veřejnost (sociologové, výzkumníci)	106
7.2. Snaha o zefektivnění systému reprezentace zájmů seniorů	106
7.2.1. Prezentace seniorských organizací.....	106
7.2.2. Politická reprezentace a státní správa.....	107
7.2.3. Společnost	108
8. Závěr.....	109
9. Resumé.....	113
10. Seznam grafů.....	115
11. Seznam schémat	116
12. Seznam tabulek	116
13. Seznam použitých zkratk	116
14. Seznam literatury.....	118
15. Seznam příloh.....	123

1. Úvod

V posledních desetiletích v moderních společnostech probíhá postupný proces stárnutí populace, který má za následek navyšování počtu seniorů ve společnosti, počet lidí starších 65 let roste¹. V naší zemi tomu není jinak, dle projekcí demografického vývoje budeme v dohledné době patřit mezi nejstarší země Evropy². S problematikou demografického stárnutí populace souvisí mnoho dalších veřejně politických a sociálních problémů. Například jde o nedostatečnost důchodového systému, otázka, jak navyšující se počet lidí v postproduktivním věku finančně zabezpečit, zajistit jim důstojný život i nadále, jak využít jejich potenciálu například na trhu práce, co s volným časem seniorů, jak zabezpečit zdravotní a sociální péči o ně a mnoho dalších otázek. Všechny tyto otázky mě při výběru tématu napadaly, nicméně po absolvování povinné praxe na Ministerstvu práce a sociálních věcí, jsem se na podnět tajemníka Rady vlády pro seniory a stárnutí populace a vedoucího Oddělení politiky sociálního začleňování v rámci Odboru sociálních služeb a sociálního začleňování, rozhodla zaměřit na postavení seniora ve společnosti, resp. zejména na jejich prezentaci a reprezentaci zájmů seniorské populace. Tato problematika je u nás nedostatečně probádána, reprezentací zájmů seniorů ze strany seniorských organizací a ze strany politických stran se podle mého zjištění nezabývá žádná z dostupných publikací a studií.

Cíle práce

Hlavním cílem mé práce je zjistit, jak jsou u nás zájmy narůstajícího počtu seniorů v české společnosti reprezentovány, jak funguje komunikace mezi jednotlivými aktéry, zda je tento způsob dle zainteresovaných skupin efektivní či ne. Stěžejním tématem mé práce je tedy reprezentace zájmů a potřeb seniorské populace u nás. V rámci své práce se budu zabývat organizacemi, které se snaží seniory jako početnou a důležitou sociální skupinu reprezentovat, které prezentují jejich zájmy a potřeby. Mezi seniorské organizace patří zejména Svaz důchodců a Rada seniorů, která je v podstatě zastřešující seniorskou organizací. Dále se budu zabývat politickou sférou, jak politické strany a vláda, reagují na problematiku stárnutí společnosti a jakým způsobem zahrnují či nezahrnují do svých programů a prohlášení potřeby a zájmy vycházející z problémů stáří a procesu stárnutí. V rámci této problematiky chci analyzovat systém vyjednávání a komunikace mezi zmíněnými aktéry.

¹ [http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/B0001D6145/\\$File/4025rra.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/B0001D6145/$File/4025rra.pdf) (cit. dne 15.11.09)

² Vývoj podílu osob ve věku nad 65 let ve vybraných evropských zemích v období 2000-2050 [Sýkorová 2004: 41]

Dalším cílem mé diplomové práce je zanalyzovat postavení seniora ve společnosti, jak se na stáří a seniory nahlíží. V rámci tohoto cíle v práci zmíním některé nejčastěji citované mýty, které se pokusím postavit do kontrastu s realitou, dále postavení seniora nastíním dle provedeného mediálního výzkumu Vidovičové a Sedlákové v roce 2004, ve kterém autorky analyzovaly, jak je na seniory nahlíženo prostřednictvím médií.

Cílem diplomové práce je také navrhnout možná doporučení či řešení dané situace.

Výzkumné otázky

VO1: Jakým způsobem jsou reprezentovány zájmy seniorů?

- Jací aktéři a instituce jsou do reprezentace zájmů zainteresováni?
- Jaké mají mezi sebou vztahy?
- Jak reprezentace zájmů (spolupráce, vyjednávání) v praxi funguje?
- Jaké má úskalí, a co by se dalo zlepšit?

VO2: Jaké je postavení seniora v naší společnosti?

VO3: Jak se na stárnutí a stáří nahlíží?

- Jak stárnutí a stáří prezentují média?
- Jak na stáří nahlíží veřejnost?
- Jaké mýty a stereotypy jsou se stářím nejvíce spojovány? Jejich vztah k realitě.

2. Vymezení zkoumaného problému

2.1. Zaměření práce

Ve své práci vycházím z procesu demografického stárnutí populace a tedy narůstajícího počtu seniorů, lidí starších 60, potažmo 65 let, přičemž především přibývá starších lidí ve věku nad 75-80 let [Průvodce 2002: 548]. *Stárnutí demografické struktury české společnosti je historicky jedinečný, komplexní fenomén s dalekosáhlými následky³ na ekonomické, sociální a v neposlední řadě i politické struktury naší společnosti* [Vidovičová, Gregorová 2007: 9]. Existuje silný konsenzus mezi všemi aktéry⁴, že určitá snaha o alespoň dílčí přípravu na tyto přicházející změny je nezbytná. Je tedy velmi důležité znát celkovou společenskou situaci seniorů, jejich potřeby a zájmy, protože jde o heterogenní skupinu lidí zahrnující několik generací⁵ či kohort⁶ vedle sebe a jejich počet je nyní nejvyšší v historii České republiky a bude se nadále zvyšovat až na předpokládanou třetinu populace v roce 2050⁷. V práci se z tohoto důvodu zaměřuji na postavení seniorů v naší společnosti a na nahlížení na stáří a proces stárnutí veřejností, a dále strukturou reprezentace zájmů seniorů, aktéry zprostředkující zájmy seniorů a jejich vzájemnými vztahy, resp. existujícími způsoby, jak zájmy a potřeby reprezentovat. Kdo má největší vliv a čím se ten který aktér zabývá v oblasti reprezentace zájmů a jejich následného uspokojení. Podrobněji se vymezení reprezentace zájmů a jejich analýze věnuji až v kapitole k tomu určené. V této části práce vymezuji pojem stáří, který je v práci velmi často zmiňován a stárnutí populace, od něhož se zaměření diplomové práce odvíjí.

2.2. Vymezení pojmu stáří

Existuje až na 300 definic stáří a stárnutí [Kozáková, Müller 2006: 8]. Stáří je velmi obtížně definovatelné z důvodů existence velkých rozdílů v projevech stáří u téhož jedince, v interindividuální variabilitě, sociálně-kulturního aspektu hodnocení stáří (společnosti a

³ Například se zhoršují poměry mezi těmi, kteří zdroje produkují a těmi, kteří je spotřebovávají, což vede ke změnám v přerozdělování a vytváří napětí ve společnosti. Vznikají problémy v systému financování sociálního zabezpečení a zdravotnictví [Průvodce 2002: 436].

⁴ Politická reprezentace, odborníci ve všech možných oborech, občanský sektor, ministerstva a další.

⁵ Generace je velká skupina lidí, kteří jsou socializováni přibližně ve stejné době, a pojí je proto dobově podmíněný styl života a způsob myšlení [<http://cs.wikipedia.org/wiki/Generace> cit. dne 8.12.09]

⁶ Kohorta je populace zrozená ve stejném roce nebo ve stejném období [Rabušic 1997: 26]

⁷ Podrobnější údaje a čísla níže v práci v rámci vymezení procesu demografického stárnutí populace.

kultury určují stáří dle různých kritérií). V rámci jednoslovného označení starého člověka můžeme nalézt také několik „termínů“ – geront, jenž evokuje nesoběstačného člověka; senescent, což je zastaralý termín vycházející z psychologie; důchodce označující spíše jen člověka pobírajícího důchod; starý, jenž má v sobě negativní citový náboj. Z hlediska významově neutrálního pohledu se užívá termínu senior, který také nahrazuje specifické označení starého člověka z pohledu různých vědeckých disciplín [Kozáková, Müller 2006: 7]. Stáří označuje pozdní fázi ontogeneze, přirozeného průběhu života, je důsledkem a projevem geneticky podmíněných involučních procesů modifikovaných dalšími faktory [Kozáková, Müller 2006: 9].

Tomeš definuje stáří a stárnutí následujícím způsobem, *stáří je přirozené, poslední období lidského života, ve kterém se pozvolna omezují (degenerují) funkce lidského organismu. Projevuje se to v postupném snižování schopnosti pracovat a aktivně reagovat na vnější svět* [Tomeš 1996: 119]. Existují pokusy kategorizovat stáří, obvykle do tří hlavních kategorií – presenilní stáří, vlastní stáří (60-70 let) a stařecké období, pro něž se klade věková hranice 70 let a kdy zaniká schopnost k systematické práci [Tomeš 1996: 119]. Do této doby dochází pouze k pozvolným změnám pracovní schopnosti, což vyžaduje přizpůsobení pracovního výkonu danému stavu. Stárnutí člověka je velmi individuální proces, není podmíněn jen společenskými změnami (industrializace, urbanizace, rozvoj léčebných a hygienických zařízení), ale i osobní fyziologií daného jednotlivce, jeho zdravotní historií a dále pak i přírodními činiteli, jakými je například podnebí, národní zvyklosti ve stravě a další [Tomeš 1996].

Stáří označuje poslední fázi ontogeneze, poslední fázi přirozeného průběhu života. *Jde o projev a důsledek involučních změn funkčních i morfologických probíhajících specifickou rychlostí s výraznou interindividuální variabilitou a vedoucího k typickému obrazu označeného jako stařecký fenotyp* [Kalvach, Zadák, Jiráček, Zavázalová, Sucharda a kol. 2004: 47]. Stáří se poměrně těžko vymezuje, využívá se tedy zejména 3 konceptů, podle kterých se na pojem stáří nahlíží – biologické stáří, kalendářní stáří a sociální stáří.

2.2.1. Biologické stáří

Dle biologického pojetí je stáří označení pro konkrétní míru involučních změn daného jedince [Kalvach, Zadák, Jiráček, Zavázalová, Sucharda a kol. 2004: 48]. V tomto pojetí v podstatě stárneme již od narození, u každého jedince probíhá proces fyziologického a psychického stárnutí odlišným způsobem, a proto se ho nedaří tímto způsobem exaktně

vymezit. Pro stanovení, jak je člověk starý z hlediska biologického stáří, se obvykle hodnotí funkční stav organismu a výkonnost [Kalvach, Zadák, Jirák, Zavázalová, Sucharda a kol. 2004: 48]. Stáří je v tomto pojetí opřeno o sledování involučních změn v oblasti fyziologie, adaptace, výkonnosti a mentální dospělosti [Matulová 2009: 14]. Jde o hypotetické označení konkrétní míry involučních změn a pro definování stáří se tedy nevyužívá [Kozáková, Müller 2006: 12].

2.2.2. Psychické stáří

V rámci psychického pojetí stáří jde o subjektivní pocit stáří, o subjektivní určení věku na základě sebevědomí a pocitů [Vidovičová 2008]. Jde tedy o věk pocitový, osobní, na základě posouzení individuálních změn poznávacích schopností, změn paměti a učení, změn emocionality, zpomalení psychomotorické a percepční činnosti [Kozáková, Müller 2006: 13]. Psychické pojetí stáří se tedy v rámci studia a výzkumu stáří a stárnutí společnosti nevyužívá, nelze ho nijak kategorizovat.

2.2.3. Kalendářní neboli chronologické stáří

Toto pojetí jednoznačně definuje stáří dle dosaženého věku a nepostihuje individuální rozdíly jedinců. Stáří člověka je dáno jeho datem narození. I v rámci tohoto pojetí však různí autoři vymezují stáří jinak, od různého věku, dle Rabušice se však tato definice stáří dle věku pohybuje vždy v rozmezí od 60 do 65 let [Rabušic 1995: 143]. Život člověka je rozdělován zpravidla do třech hlavních kategorií, a to dětství, dospělost a stáří. Za počátek stáří je považován zpravidla věk 65 let, za vlastní stáří pak dovršení 75 let [Kalvach, Zadák, Jirák, Zavázalová, Sucharda a kol. 2004: 47]. Někteří autoři však za počátek stáří považují jiný věk, například Haller 63 let, Hurlocková 60 let [in Kalvach, Zadák, Jirák, Zavázalová, Sucharda a kol. 2004: 47], tento věk pro určení stáří byl převzat Světovou zdravotnickou organizací WHO i některými českými autory – př. Hartl. Samotné stáří je dále členěno do několika kategorií.

WHO [in Jedlička 1991: 7]

- 30 – 44 let: dospělost
- 45 – 59 let: střední věk
- 60 – 74 let: rané stáří, vyšší věk
- 75 – 89 let: vlastní stáří, sénium (pokročilý či stařecký věk)
- 90⁺ let: dlouhověkost

Neugartenová v roce 1966 [in Kalvach, Zadák, Jirák, Zavázalová, Sucharda a kol. 2004: 47]

- 55 – 74 let: mladí senioři
- 75⁺ let: staří senioři

Od tohoto dělení byly odvozeny dnešní kategorizace stáří a definování, s jakými problémy se v této fázi staří lidé potýkají.

Kalvach, Zadák, Jirák, Zavázalová, Sucharda a kol. [2004: 47]

- 65 – 74 let: mladí senioři – problematika penzionování, volného času, aktivit a seberealizace
- 75 – 84 let: staří senioři – adaptace, tolerance zátěže, osamělost, specifické stonání
- 85⁺ let: velmi staří senioři – problematika soběstačnosti a zabezpečení

Hartl [in Matulová 2009: 15]

- 60 – 74 let: počínající sénium
- 75 – 89 let: vlastní sénium
- 90⁺ let: dlouhověkost

2.2.4. Sociální stáří

Pro zajištění a zároveň usnadnění chodu moderní společnosti je nevyhnutelné stanovit normy a zákony, jejichž naplňování se často odvíjí od dovršení určitého stanoveného věku [Rabušic 1995: 141]. V sociálním pojetí stáří nabývá věk, původně neutrální biologický znak, sociální význam, který určuje, jakým způsobem jsou jedinci vnímáni a jaké se od nich očekává chování, věk se stává připsaným statusem [Rabušic 1995: 141]. *Věk se stává*

prediktorem charakteristik, u nichž společnost očekává, že budou svázány s věkem, a k osobám s určitým věkem či patřícím k jedné věkové skupině se chováme jiným způsobem, než se chováme k osobám v jiném věku nebo v jiné věkové skupině [Chudacoff in Vidovičová 2008: 11]. Věk se obaluje různými sociálními významy, které následně ovlivňují postoje, chování a způsoby vztahování se jednoho k druhému [Vidovičová 2008: 23]. Pohled na stáří a posuzování starých osob byl a je ovlivněn ideami, představami a stereotypy, o tom co to je stárnout a být starým. Tyto postoje jsou dány nejen zkušeností, ale jsou spíše sociálně konstruovány a stávají se kulturním prizmatem [Rabušic 1995: 142].

Z hlediska tohoto pojetí se člověk stává starým v době, kdy je zákonem penzionován, kdy mu vznikl nárok na pobírání starobního důchodu či je skutečně v penzi [Kalvach, Zadák, Jiráček, Zavázalová, Sucharda a kol. 2004: 47]. Zákonem stanovená věková hranice odchodu do důchodu umožňuje jedincům i vládním úředníkům v předstihu plánovat. Věk odchodu do důchodu, tedy odchodu z pracovního trhu je stanoven zákonem bez ohledu na individuální kondici a přání [Šmausová 2004: 18]. Důchodový věk představuje jakousi společenskou konvenci, jakýsi kompromis na daném stupni společenského vývoje, který může více nebo méně odpovídat skutečným potřebám a možnostem doby [Tomeš 1996: 124]. Stanovený věk odchodu do důchodu tedy určuje, že člověk je již starý a stává se neaktivním na trhu práce, dostává se do pozice závislého a odkázaného na ekonomickou asistenci státu. Věk je sociálně konstrukcí, kde dle starého, původního pojetí, jsou staří označováni tzv. třetím věkem⁸, tedy za postproduktivní skupinu, popřípadě čtvrtým věkem, který je charakterizován jako období závislosti [Kalvach, Zadák, Jiráček, Zavázalová, Sucharda a kol. 2004: 47]. Dnešní společnost do značné míry sociální periodizaci prolamuje či posouvá. Tradiční pojetí penzionování a pojem postproduktivity vyvolávající představu stařecké neužitečnosti, je zaměňován konceptem celoživotního osobního rozvoje, vzdělávání, seberealizaci, společenské participace a inkluzivně orientované participace [Kalvach, Zadák, Jiráček, Zavázalová, Sucharda a kol. 2004: 47]. Koncept čtvrtého věku je nebezpečným implikováním představy, že ztráta soběstačnosti a „biologický marasmus“ jsou nezbytnými důsledky dostatečně dlouhého života, oproti tomu je stavěn koncept úspěšného stárnutí, zdravého stáří a závislost je brána jen jako patologie, ne zákonitost [Kalvach, Zadák, Jiráček, Zavázalová, Sucharda a kol. 2004: 47]. Pasivní „důchodcovství“ se do budoucnosti jeví spíše jako sociální patologie v rámci celospolečenského prosazování procesu aktivního stárnutí.

⁸ První věk je předproduktivní a 2. produktivní z hlediska vztahu k trhu práce.

Přechod ze starého pojetí sociálního stáří k novému dokládá i M. Riley [in Vidovičová 2008: 46] na podobě sociální struktury ve společnosti. Dříve byla typická struktura věkově diferencovaná, tedy s mladými se spojoval proces vzdělávání, se středním věkem pracovní činnost a se stářím odpočinek. Dnešní pojetí společnosti se pomalu přesouvá k věkově integrované sociální struktuře, tedy že výše zmíněné role a jednání – vzdělávání, pracovní činnosti i odpočinek se prolínají všemi kategoriemi bez rozdílu.

Tento koncept pojetí sociálního stáří jsem ve své práci vzala za své a za staré lidi a seniory považuji ty, kteří dosáhli věku stanoveného zákonem pro odchod do důchodu⁹ a jsou tedy již penzionováni či jim na starobní penzi vznikl nárok. Uvědomuji si, že tato skupina starých lidí je značně heterogenní a stojí zde vedle sebe několik různých generací, ale v rámci problematiky reprezentace zájmů seniorů jako sociální skupiny, si seniory definovat dle stanoveného věku odchodu do důchodu je nejschůdnější variantou definice stáří, aby bylo zřejmé, kdo je mou cílovou skupinou. Je jasné, že senioři různého věku, v různé fázi stáří mají odlišné zájmy a potřeby a od toho se odvíjející postavení ve společnosti. Nicméně mi jde v práci o analýzu procesu a možností reprezentace zájmů seniorů jako celku, nikoli jaké zájmy a potřeby by se měly prosazovat a jaké se prosazují. Jde o to, zda se vůbec prosazují a jakým způsobem. V rámci postavení seniorů, mi jde o obecné postavení seniora a nahlížení na stáří a stárnutí jako celku, nikoli na jednotlivé věkové kategorie.

2.2.5. Definování stáří veřejnosti

Vzhledem k mému zaměření práce, kde se také zabývám nahlížením veřejnosti na stáří, jsem se rozhodla do vymezení pojmu stáří zahrnout, jak definují stáří lidé ve veřejném mínění. Kdo je dle nich starý a dle čeho se v tomto posouzení řídí.

Ve výzkumu veřejného mínění provedeného v roce 2003 sociology Ladislavem Rabušicem a Lucií Vidovičovou [in 2003] respondenti odpovídali na otázky, jaké charakteristiky dle nich definují stáří, kdy považují daného člověka za starého. Respondenti v největším měřítku za faktory, které určují, že vnímáme člověka jako starého, označili fyzický stav, věk, ztrátu duševní svěžesti a ztrátu autonomie. Fyzický stav za určující stáří považuje přes 72 %, věk 58 %, ztrátu duševní svěžesti cca 52 % a ztrátu autonomie 51 %. Dalšími faktory byly potíže přizpůsobit se změnám (22 %), odchod do důchodu (17 %), potíže s řešením problémů (15 %) a narození vnoučete (cca 2 %). V české společnosti je tedy

⁹ Věk odchodu do důchodu je v nynější době u nás pro muže 63 let, pro ženy od 59 do 63 let dle počtu vychovaných dětí. [<http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/starobni-duchody.htm> cit.dne 1.12.09]

starý především ten, kdo jako starý vypadá a kdo není v dobrém zdravotním stavu [Vidovičová, Rabušic 2003: 11]. Charakteristiky, které dle veřejnosti definují stáří, výzkumníci také rozdělili dle toho, jak jsou zastoupeny v populaci dle věku respondentů [viz tab. 1]. Nicméně pořadí těchto faktorů zůstalo víceméně stejné. Z tabulky vidíme, že věk je nejdůležitější faktor v definování stáří pro nejmladší věkovou skupinu. Fyzický zdravotní stav pak nabývá na důležitosti s narůstajícím věkem [Vidovičová, Rabušic 2003: 12].

Tab. 1 Zastoupení jednotlivých faktorů dle věku respondentů v %

faktor	18 - 29 let	30 - 49 let	50 -59 let	60 a více let
věk	32	25	22	29
fyzický zdravotní stav	29	32	39	37
ztráta autonomie	16	20	13	17
ztráta duševní svěžesti	17	15	12	11
odchod do důchodu	2	3	2	0,5
potíže s přizpůsobováním změnám	3	4	9	4

Zdroj: Vidovičová, Rabušic 2003: 12

V jiném výzkumu provedeném Lucií Vidovičovou [2008: 104-105] v rámci zkoumání projevu ageismu¹⁰ v naší společnosti, respondenti definují stáří následujícím způsobem. 42,3% za známku stáří považuje špatný zdravotní stav; 41,4 % neschopnost se o sebe postarat; 19,7 % věk; 15,6 % považují lidi za staré, až je tak vidí ostatní; pro 13,8 % respondentů je určující pobírání starobního důchodu; pro 13,2 % potíže se přizpůsobit změnám; pro 12,7 % ztráta paměti; 11,5 % definuje stáří jako pasivitu bez koníčků; 6,9 % míní, že pro stáří je charakteristická osamělost; 6,6 % ukončení pracovní činnosti; 6,5 % šedé vlasy a vrásky; 5,9 % ztráta smyslu pro humor; 2,2 % narození vnoučat a 0,6 % má názor, že člověk je starý, až se tak sám začne cítit.

2.3. Demografické stárnutí populace

Století 19. a zejména 20. je charakteristické rychlým celkovým vývojem¹¹ společnosti. Během 19. století proběhla první demografická tranzice¹², která byla charakteristická

¹⁰ Ageismus je ideologie založená na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu, manifestovaná skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku anebo na jejich příslušnosti k určité kohortě či generaci [Vidovičová 2008: 113].

¹¹ Technickým, informačním, sociálním, politickým, demografickým...

snížením kojenecké úmrtnosti i úmrtnosti jako takové [Rabušic 2006]. *Demografický přechod (revoluci či tranzici) lze stručně charakterizovat přechodem od extenzivního typu demografické reprodukce, kdy se rodí hodně dětí a jen málo se jich dožívá věku dospělosti, k typu intenzivnímu, kdy se rodí málo dětí a prakticky všechny se dožívají dospělosti* [Průvodce 2002: 207]. První demografická tranzice předpokládala, že úhrnná plodnost bude kolísat kolem hranice 2,1, tedy kolem prosté reprodukce a bude nulový neboli stacionární populační růst [Průvodce 2002: 207]. Od 60. let 20. století nastoupila tzv. druhá demografická tranzice v západních evropských zemích, u nás pak zejména po roce 1989, tato tranzice se projevuje již poklesem porodnosti a tedy nevyhnutelným procesem stárnutí populace. Druhá demografická tranzice se vyznačuje výraznou hodnotovou proměnou¹³, rodina a děti s ní spojené jsou jen jednou z mnoha možností, jak se v životě a ve společnosti realizovat [Rabušic 2006]. Díky těmto proměnám společnosti, a dále zlepšováním kvality zdravotní péče a zvyšováním životní úrovně nastal během 20. století ve vyspělých zemích proces demografického stárnutí populace.

Stárnutí populace je nejcharakterističtější rysem demografického vývoje České republiky i dalších rozvinutých zemí Evropy. Demografické stárnutí populace je proces ovlivněný zdola i shora věkové pyramidy. Demografické stárnutí je důsledkem poklesu porodnosti, tedy jde o stárnutí zdola věkové pyramidy, dochází k poklesu počtu nejmladší věkové skupiny, tedy dětí ve věku 0-14 let. Porodnost se dnes pohybuje kolem 1,4 dítěte na ženu v reprodukčním období ve věku 15-49 let¹⁴, po roce 1989 u nás došlo k rapidnímu poklesu úhrnné plodnosti¹⁵, která se dostala pod prostou reprodukční hranici 2,1 dítěte na ženu ve věku 15-49 let, dokladem je následující tabulka č. 2. Společnost však v dnešní době stárne také shora věkové pyramidy, díky kvalitní a technicky pokročilé zdravotní péči se

¹² Teorie demografické tranzice věrohodně popisují následnost fází od vysoké úmrtnosti a porodnosti k nízké úmrtnosti a porodnosti, ale neumí vysvětlit proč došlo k tomuto přechodu zrovna v daném čase [Loužek 2004: 19]

¹³ Zejména přechod od altruismu k posilování individualismu [Průvodce 2002: 208].

¹⁴ <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/demograficke-a-socialni-udaje/pohyby-obyvательства-1-pololeti-2008/1000451/50125/> (cit. dne 25.5.09)

¹⁵ Úhrnná plodnost je součet měr plodnosti podle věku vyjadřující intenzitu plodnosti dané populace v daném časovém období (obvykle kalendářní rok). Udává počet dětí, které by se narodily jedné ženě během reprodukčního období (15-49 let), kdyby se hodnoty míry plodnosti dle věku neměnily zhruba 35 let. Jde tedy o počet živě narozených dětí připadajících na jednu ženu ve věku 15-49 let. [http://www.demografie.info/?cz_porodnostukazatele cit. dne 10.12.09]

prodlužuje délka života a naděje dožití¹⁶. Zvyšuje se podíl lidí starších 65 let ve společnosti. Obyvatelstvo České republiky je v 21. století nejstarší ve své historii [Vohrálková, Rabušic 2004]. Tento fakt je zřetelněji vidět v tabulce č. 3. Podle střední projekce proměn věkové struktury by do roku 2030 měl být podíl 65letých 22,8 % a podíl dětí do 14 let 12,6 %, v roce 2050 by měl podíl starších 65 let v naší populaci být už 31,3 %, dětí do 14 let 12,4% a ekonomicky aktivních 56,3 %¹⁷ [viz tab. 4]. Dle prognóz OSN a našich demografů může být Česká republika v polovině 21. století spolu s Itálií a Řeckem společností s nejvyšším podílem seniorů na světě a může patřit k zemím s nejnižší úhrnnou plodností [Kalvach, Zadák, Jiráček, Zavázalová, Sucharda a kol. 2004: 52]. Předpokládaný budoucí vývoj úhrnné plodnosti naznačuje tabulka 5.

Tab. 2: Vývoj úhrnné plodnosti

rok	1989	1991	1993	1994	1996	1999	2002	2006	2007	2008
úhrnná plodnost	1,9	1,8	1,7	1,4	1,2	1,1	1,2	1,3	1,4	1,5

Zdroj: http://www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/0101.pdf (cit. dne 20.11.09)

Tab. 3: Vývoj poměru obyvatelstva dle věku

rok	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
počet 65 ⁺ v tis.	1,292	1,302	1,315	1,328	1,343	1,356	1,372	1,388	1,402	1,411	1,418	1,423
počet do 14let - %	21,7	21,2	20,6	20	19,4	18,9	18,3	17,9	17,4	17	16,6	16,2
počet 15-64let - %	65,8	66,3	66,7	67,1	67,6	68	68,4	68,7	69	69,3	69,6	69,9
počet 65 ⁺ - %	12,5	12,6	12,8	12,9	13	13,1	13,3	13,5	13,6	13,7	13,8	13,9

Zdroj: http://www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/0101.pdf (cit. dne 20.11.09)

Tab. 3 pokračování: Vývoj poměru obyvatelstva dle věku

rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
počet 65 ⁺ v tis.	1,415	1,418	1,423	1,435	1,456	1,482	1,513	1,556
počet do 14let - %	15,9	15,6	15,2	14,9	14,6	14,4	14,2	14,1
počet 15-64let - %	70,2	70,5	70,8	71	71,1	71,2	71,2	71
počet 65 ⁺ - %	13,9	13,9	13,9	14	14	14,4	14,6	14,9

Zdroj: http://www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/0101.pdf (cit. dne 20.11.09)

¹⁶ Jinak také střední délka života - vyjadřuje počet roků, který v průměru ještě prožije osoba právě x-letá za předpokladu, že po celou dobu jejího dalšího života se nezmění řád vymírání, zjištěný úmrtnostní tabulkou, zkonstruovanou pro daný kalendářní rok nebo jiné (zpravidla delší) období. Jedná se tedy o hypotetický údaj, který říká, kolika let by se člověk určitého věku dožil, pokud by úroveň a struktura úmrtnosti zůstala stejná jako v daném roce. [http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/nadeje_doziti_a_prumerny_vek cit. dne 20.11.09]

¹⁷ [http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/B0001D6145/\\$File/4025rra.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/B0001D6145/$File/4025rra.pdf) (cit. dne 20.11.09)

Tab. 4: Střední projekce proměny věkové struktury

rok/ věkové kategorie	0-14 let	15-64 let	65 ⁺ let
2005	14,50%	71,40%	14,10%
2030	12,60%	64,50%	22,90%
2050	12,40%	56,30%	31,30%

Zdroj: [http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/B0001D6145/\\$File/4025rra.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/B0001D6145/$File/4025rra.pdf) (cit. dne 20.11.09)

Tab. 5: Předpokládaný vývoj úhrnné plodnosti

	2020	2030	2040	2050
nízká varianta	1,31	1,38	1,4	1,42
střední varianta	1,45	1,6	1,61	1,62
vysoká varianta	1,55	1,75	1,76	1,77

Zdroj: [Populační prognóza ČR 2004]

Jak jsem již zmiňovala výše, ke strukturálnímu stárnutí společnosti dochází i shora věkové pyramidy, prodlužováním délky života a naděje dožití¹⁸. Demografické stárnutí společnosti se určuje mezinárodním srovnávacím indexem stáří, který je stanoven poměrem počtu osob starších 65 let připadajících na 100 dětí ve věku od 0 do 14 let [Zavázalová a kol. 2001: 14]. Tento index byl v roce 2008 105,1¹⁹. Dle střední projekce demografického stárnutí by měl být index stáří v roce 2020 148, v roce 2030 181, v roce 2040 220 a v roce 2050 již 252 lidí starších 65 let na 100 dětí ve věku 0-14 let [Populační prognóza ČR 2004: 17]. Někteří autoři však index stáří určují dle poměru počtu lidí starších 60 let a vztahují je k dětem ve věku 0-19 [Sauvy in Zavázalová a kol. 2001: 14] a ve věku 0-14let [Srb, Rabušic in Zavázalová a kol. 2001: 14]. Dle tohoto přístupu se index stáří u nás vyvíjel od hodnoty 72 v osmdesátých letech, 84 v devadesátých letech, 114 v roce 2000, pro rok 2010 se v rámci střední varianty projekce předpokládá tento index v hodnotě 161, 2020 187 a 2030 238 lidí starších šedesáti let na 100 dětí do 14 let [Průvodce 2002: 218].

Dle procentního podílu lidí starších 60 či 65 let se určuje, zda je daná společnost demograficky mladá či stará. Dle stupnice demografického stáří vytvořené Roosem [in Zavázalová a kol. 2001] na počátku druhé poloviny 20. století, který tuto stupnici odvíjí od podílu osob starších šedesáti let v populaci, za demografické stáří společnosti považuje hodnotu 12 %, přičemž 12-14 % považuje za počáteční stav, 14-16 % střední stav, 16-18 % pokročilý stav demografického stáří a nad 18 % silně pokročilý stav demografického stáří

¹⁸ Naděje dožití je pro narozené v roce 2008 téměř 74 let pro muže a 80 let pro ženy.

[http://www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/0101.pdf cit. dne 8.12.09]

¹⁹ http://www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/0101.pdf cit. dne 8.12.09

společnosti [Zavázalová a kol. 2001: 13]. Dle této stupnice jsme se do silně pokročilého stavu demografického stáří dostali již v sedmdesátých letech, kdy se podíl starších 60 let u nás dostal na hodnotu 18,3 % [Zavázalová a kol. 2001: 16]. Dnes se pohybuje tento podíl kolem 23 %. [Kotýnková 2001: 7] Nicméně v mezinárodním měřítku se používá stupnice vytvořená OSN, která pracuje s podílem osob starších 65 let, přičemž pod 4 % se společnost považuje za mladou, mezi 4 a 7 % jde o zralé obyvatelstvo společnosti a nad 7 % o staré obyvatelstvo. Jak vyplývá z tabulky č. 2, naše země byla dle této stupnice stará již před rokem 1989, ještě než nastal výrazný pokles porodnosti. V době před rokem 1989 jsme stárli víceméně jen shora věkové pyramidy, jak dokazuje tabulka č. 1 znázorňující celkovou úhrnnou plodnost.

Stárnutí populace shora věkové pyramidy je v podstatě výsledkem pokroku moderních společností. Snažíme se neustále zkvalitňovat zdravotní péči, životní prostředí a zvyšovat životní úroveň všech sociálních skupin obyvatelstva. Stárnutí společnosti je důkazem rozvoje společnosti, je to jeden z největších úspěchů 20. století, prodlužuje se délka života, zlepšuje se zdravotní péče, mění se životní styl a lidé tak žijí delší a zdravější život. Populační stárnutí je v podstatě výsledkem racionalizace chování lidí a jejich přístupu k životu. *„Neustále se snažíme o prodloužení individuálního života moderními prostředky medicíny i zdravým životním stylem, usilujeme o zvyšování životní úrovně, máme jen tolik dětí, kolik odpovídá našim schopnostem důkladně a kvalitně zabezpečit rodinu“* [Vohráliková, Rabušic 2004 : 4].

3. Metodologie a způsoby sběru dat

3.1. Sekundární analýza dat a analýza dokumentů

Ve své práci jsem pro sběr dat a informací využila zejména kvantitativní metodu výzkumu, a to sekundární analýzu dat a analýzu dokumentů, abych se v dané problematice zorientovala.

Analýza dokumentů je způsob sběru dat a informací z dokumentů, které již vytvořil a napsal někdo jiný, otevírá přístup k informacím, které by se těžko získaly [Hendl 2008: 130]. Jde o nereaktivní způsob sběru dat. Pro svou analýzu problému jsem využila odbornou literaturu autorů, kteří se problematikou stárnutí populace a stářím zabývají ve své pracovní činnosti již několik let, u nás je to zejména Ladislav Rabušic, Lucie Vidovičová, Dana Sýkorová, Haškovcová, Kalvach a další. Dále jsem využila publikací zahrnující teorie v práci užité pro vlastní analýzu. Analýzu obsahu dokumentů jsem provedla i v části analýzy volebních programů parlamentních stran a analýzy obsahu programového prohlášení vlády. Zjišťovala jsem, zda se politické strany i vláda zabývají problematikou seniorů a jakým způsobem.

Sekundární analýza je analýzou již existujících statistických či demografických dat. Analýzu jsem provedla na již provedených výzkumech v problematice stáří a postavení seniorů, například výzkum PPA II, výzkum vykonaný Radou seniorů, výzkumy v rámci výzkumného ústavu práce a sociálních věcí a další.

3.2. Dotazníkové šetření

V rámci své diplomové práce jsem využila i možnosti primárního sběru dat, a to zejména ve formě standardizovaného dotazníku. Dotazník je efektivní technikou sběru dat, která může postihnout velký počet jedinců při relativně malých nákladech [Disman 2002: 141]. Dotazník jsem využila k získání dat pro mou analýzu reprezentace zájmů seniorů i postavení seniora ve společnosti. Dotazník byl určen seniorům, jediným kritériem pro výběr cílové populace a vzorku²⁰ bylo, že respondent musí být v důchodovém věku, tedy musel dosáhnout věku, který mu nárokuje odchod do penze a pobírání starobního důchodu. Tvorbu dotazníku jsem konzultovala mimo jiné se zkušenou pracovnící v poradenském centru neziskové organizace Život 90, která je v každodenním kontaktu se seniory a ví, jaké

²⁰ Populace je soubor jednotek, o kterém předpokládáme, že jsou pro něj naše závěry platné. Vzorek je pak skupina jednotek, kterou skutečně pozorujeme [Disman 2002: 93]

formulaci a podobě otázek senioři budou rozumět, a na které budou schopni odpovědět. Po vytvoření dotazníku jsem provedla pilotáž, předvýzkum²¹ na malém vzorku pěti seniorů, abych zjistila, zda daným otázkám rozumí stejně jako já, jak dlouho ho budou vyplňovat, a v neposlední řadě, zda mi jejich odpovědi přináší opravdu ty informace, které jsem chtěla z dotazníku získat, a které jsou relevantní a validní²² pro mou práci. Předvýzkum jsem provedla s každým ze seniorů zvlášť, s tím, že na otázky odpovídali samostatně a pokud nějaké otázce nerozuměli, nebo si nebyli jisti, přemýšleli jsme, jak ji přeformulovat, aby její znění bylo jasné hned na první přečtení. Po provedeném předvýzkumu jsem v dotazníku provedla již jen malé úpravy a mohla jsem přistoupit k samotnému výzkumu.

Po domluvě s neziskovou organizací Život 90 jsem dala k dispozici cca 30 dotazníků jejich informačnímu a poradenskému centru, kde jsem požádala o spolupráci zaměstnankyně, které žádaly příchozí seniory o vyplnění dotazníků. Další část dotazníků jsem odnesla do seniorského klubu v rámci domu s pečovatelskou službou v Týnské ulici v Praze, na který jsem dostala kontakt v Životě 90. Zde jsem oslovovala příchozí seniory samostatně a dotazníky mi vyplňovali přímo na místě. 12 dotazníků bylo vyplňováno v rámci klubu Kontakt Života 90, na kterém se setkávají seniorky různého věku a debatují mimo jiné i nad společenskými problémy. Dotazníky však samozřejmě vyplňovaly samostatně bez vzájemné diskuze. Dotazníky byly také vyplňovány v Teplicích aktivními seniory v rámci organizace Kanape²³, která zajišťuje ve všední dny aktivní program pro seniory.

Dotazník však nemohu považovat za reprezentativní a rozhodně jeho výsledky nezobecňuji na celou seniorskou populaci. Důvody nereprezentativnosti dat jsou dva. Prvním je vybraný vzorek, který nebyl vybírán žádným náhodným výběrem²⁴, aby se mohl do vzorku dostat každý z potenciálních respondentů a ani žádným jiným standardním výběrem, aby se dalo mluvit o reprezentativnosti výzkumu. Respondentem se stal ten senior, který v dané době, kdy jsem se jich osobně dotazovala a v týdnech, ve kterých dotazník byl v poradenském centru Života 90 a v rámci organizace Kanape v Teplicích, přišel do organizace a byl ochoten dotazník vyplnit, jde tedy většinou o aktivní seniory²⁵, kteří se stále zajímají o dění kolem

²¹ Předvýzkum je prováděn na malém vzorku cílové populace, je testem nástrojů, které ve výzkumu hodláme použít [Disman 2002: 122]

²² Validní měření je takové měření, které měří skutečně to, co jsme zamýšleli měřit [Disman 2002: 62]

²³ Denní centrum Kanape v rámci domu s pečovatelskou službou. Provozuje se zde také Klub aktivních seniorů.

²⁴ Náhodný, pravděpodobnostní, výběr je takový výběr, ve kterém každý element populace má stejnou pravděpodobnost, že bude vybrán do vzorku [Disman 2002: 97]. Náhodný vzorek reprezentuje všechny známé i neznámé vlastnosti populace [Disman 2002: 98].

²⁵ Ve valné většině však o seniorky.

sebe a přicházejí do kontaktu s lidmi a různými volnočasovými aktivitami. Druhým důvodem je velikost vzorku, kdy z kapacitních důvodů jsem nebyla schopná uskutečnit reprezentativní výzkum, jehož výsledky by se daly zobecnit²⁶ a pro svou potřebu jsem měla k dispozici 120 dotazníků, přičemž se mi vrátilo 72 vyplněných.

Sběr dat formou standardizovaného dotazníku jsem si zvolila proto, abych se dozvěděla názory a postoje seniorů k danému tématu, k otázkám reprezentace zájmů seniorů a pohledu na politickou úroveň, zda si senioři myslí, že jsou reprezentováni a bráni na vědomí. V dotazníku se nacházely otázky, které doplnily mnou psané informace a postoje v diplomové práci. Dotazník je také zdrojem dat o postojích seniorů jako jednoho z nejdůležitějších aktérů v dané problematice v rámci analýzy aktérů. Získané informace z dotazníků tedy nezobecňují na celou populaci a nepovažuji je za nevyvratitelné a absolutně platné, nicméně mi v mé práci velmi pomohly s vykreslením postojů a výsledků v práci prezentovaných.

Respondentů jsem tedy měla 72. Z toho 75 % žen a 25 % mužů. 10 % seniorů bylo mladších 60 let, ve věku 61-65 let a 76-80 let bylo 18 % respondentů, 15 % pak seniorů ve věku 66-70 let a nad 81 let a nejvíce bylo zastoupeno věkové rozmezí 71-75 let, a to 24 %. Většina respondentů má středoškolské vzdělání s maturitou (48 %), 21 % je vyučeno, 15 % seniorů má vysokoškolské vzdělání, 10 % vyšší odborné a nejméně seniorů, 6 %, má ukončené pouze základní vzdělání. Dle místa bydliště je 42 % respondentů z Prahy, 29 % žije ve městě do 100 000 obyvatel, 25 % do 50 000 obyvatel a 4 % bydlí ve městě do 10 000 obyvatel. Co se týče ekonomické aktivity, 14 % je pracujících a 86 % nepracujících. Stejný poměr seniorů je i v rámci výkonu dobrovolné činnosti, 14 % vykonává nějaký druh dobrovolné činnosti a 86 % ne.

3.3. Analýza aktérů

Stěžejní metodou diplomové práce je analýza aktérů, na které je analýza reprezentace zájmů seniorské populace postavená. *„Analýza aktérů se snaží identifikovat všechny jednotlivce, skupiny či organizace, kterých se daná politika týká, poznat jejich jednání, záměry a vzájemné vztahy a zhodnotit jejich vliv, zdroje a zájem na realizaci určité politiky“* [Veselý, Nekola 2007: 226]. Za aktéry mohou být považováni ti, kteří mají určitý zájem na problému, kteří jsou daným problémem postiženi a ti, kteří mají aktivní nebo pasivní vliv na řešení či rozhodování v oblasti daného problému. [Veselý, Nekola 2007: 226]. V rámci problematiky reprezentace zájmů seniorů jsem si vymezila následující aktéry – senioři,

²⁶ K tomuto účelu bych potřebovala vzorek ve výši cca 1 500 respondentů [Disman 2002].

seniorské organizace, Rada vlády pro seniory a stárnutí populace, politické strany, vládu, ministerstva a na mezinárodní úrovni evropské organizace a platforma či aréna zaměřená na problematiku věku²⁷ fungující v rámci Evropské unie a Evropského parlamentu.

Analýza aktérů se provádí zejména dvěma způsoby, buď výzkumnou „stakeholders analysis“ nebo rychlou analýzou aktérů. Výzkumná analýza probíhá několik měsíců a je blízká hloubkovému kvalitativnímu výzkumu, je pro ni vhodnější, když je prováděna výzkumným týmem. Já jsem ve své práci provedla podrobnější rychlou analýzu aktérů [Veselý, Nekola 2007: 226]. Na počátku rychlé analýzy jsem si stanovila problém, o který jde, tedy reprezentaci zájmů seniorů v České republice a zanalyzování, jak tato reprezentace funguje, jaké mají jednotliví aktéři mezi sebou vztahy, a kteří z nich mají možnost nejefektivněji zájmy reprezentovat a další otázky s tím spojené. Nejdříve jsem si vygenerovala všechny možné aktéry a následně požadavky konkretizovala a vybrala ty relevantní. Například jsem z analýzy aktérů vyřadila neziskové organizace, které se primárně zabývají uspokojováním zájmů seniorů, ne jejich reprezentací, tedy neziskové organizace a dále i soukromé organizace, které poskytují seniorům různé služby péče či nabízejí různé způsoby aktivit. Dále jsem do analýzy nezahrnula všechna ministerstva, která jsou zmíněna v Národním programu přípravy na stárnutí jako aktéři a plnitelé²⁸ programu, ale zařadila jen ministerstvo nejdůležitější, tedy Ministerstvo práce a sociálních věcí a zejména Oddělení politiky sociálního začleňování a jeho Odbor sociálních služeb a sociálního začleňování. Montgomery [in Veselý, Nekola 2007: 228] doporučuje následně aktéry rozdělit do skupin, například na aktéry primární, kterých se problém nejvíce týká a jsou přímo ovlivněni daným problémem či projektem a aktéry sekundární, kteří se na politice podílejí, ale přímo je nezasahuje [Veselý, Nekola 2007: 228]. Aktéry můžeme také klasifikovat dle veřejného, soukromého a neziskového sektoru. V mé práci jsou zastoupeni aktéři ze sektoru veřejného a neziskového. V druhém kroku se aktéři posuzují z různých hledisek, zejména z hlediska zájmu aktérů na politice, postojů aktérů k dané politice a moc a vliv aktérů podílet se na realizaci dané politiky [Veselý, Nekola 2007: 229]. *Dimenze zájmu znamená míru, do jaké se navrhovaná politika či program daného aktéra dotkne... Moc znamená vliv, který mají aktéři na prosazení určité politiky či realizaci určitého programu, tj. do jaké míry mohou ovlivňovat prosazovanou změnu.... Postoj znamená názor aktéra na zamýšlenou politiku, tj. do jaké míry s ní souhlasí či nesouhlasí* [Veselý, Nekola 2007: 229]. V rámci těchto hledisek se vytvoří přehledná matice aktérů, nicméně posouzení je založeno na subjektivním úsudku, není dáno

²⁷ Age platform

²⁸ Jsou uvedeni v gesci, kdo má daný bod programu na starost a plnit jeho implementaci.

objektivně. *Metoda analýzy aktérů je do značné míry metodou kreativní a také subjektivní* [Veselý, Nekola 2007: 230].

V rámci mé analýzy aktérů jsem jednotlivé aktéry identifikovala, podrobněji popsala jejich činnost, jak fungují, jaké mají možnosti zájmy reprezentovat formálně a jaké v praxi. Na základě analýzy jednotlivých aktérů jsem zanalyzovala, jak vypadá systém reprezentace zájmů seniorů v praxi, jak probíhá vzájemná spolupráce mezi aktéry a také jsem zhodnotila jejich zájem, postoj a moc v problematice reprezentace zájmů seniorů a zahrnutí těchto zájmů²⁹ do tvorby rozhodnutí a tvorby politik samotných.

²⁹ Ve formě připomínek, návrhů a dalších podnětů k tvorbě politiky týkající se seniorské populace a problematiky demografického stárnutí populace.

4. Teoretická východiska a koncepty

4.1. Systémy reprezentace zájmů (*pluralismus, korporativismus*)³⁰

Pluralismus je systém prostředkování zájmů, ve kterém jsou organizovány konstitutivní prvky do neomezeného počtu paralelních, dobrovolných, soutěživých, nehierarchicky uspořádaných a seburčujících zájmů, které nejsou specificky privilegovány, povolovány, pozorovány, podřízeny, vytvářeny nebo jinak kontrolovány vedením státu, výběrem zájmů státem nebo jejich artikulací státem [Schmitter 1974: 15]. Neexistuje monopol reprezentační činnosti [Brokl 1999: 46]. Pluralismus dle Roberta Dahla se vyznačuje množstvím zájmů, které jsou organizovány a organizovatelné, a vzájemně si konkurují v získání a udržení politické moci a vlivu, vzájemně se kontrolují a omezují svou moc, a tím udržují společenskou rovnováhu s optimálním uplatněním společenských zájmů v politickém rozhodování [Brokl 1999: 44]. Pluralismus je základním kamenem legitimacy a racionality demokratického vládnutí [Brokl 1999: 44]. Pluralismus je charakteristický například soutěživostí, odpovědností členů organizací, kolísáním požadavků, různorodostí řešení, otevřenou konkurencí zájmů mezi jednotlivými sektory, propojováním politických stran, nízkou stranickou disciplínou, široce definovanými cíly politické strany, absencí silné stranické ideologie, absencí stabilní hierarchie vlivu organizací, malými bariérami vstupu do politického procesu, lobbingem, skupinovými aktivitami a multiplicitou zájmů [Schmitter 1974: 18].

Korporativismus je systém prostředkování zájmů, v němž jsou konstitutivní jednotky organizovány v omezeném počtu jednotlivých, povinných, nesoupeřících, hierarchicky uspořádaných a funkcionálně diferencovaných kategorií, uznaných nebo povolených státem a propůjčujících monopol reprezentace uvnitř těchto kategorií [Brokl 1999: 46]. Korporativismus je systémem zájmů či postojů reprezentace, jde o specifický model nebo ideálně typické institucionální uspořádání pro propojení sdružených organizovaných zájmů občanské společnosti s rozhodovacími strukturami státu [Schmitter 1974: 9]. Korporativismus

³⁰ Schmitter také uvažuje o třetím systému prostředkování zájmů, a tím je syndikalismus. Syndikalismus Schmitter chápe jako systém prostředkování zájmů v němž nejsou konstitutivní prvky omezeny počtem jednotlivých, nesoutěživých kategorií zájmů, které jsou nehierarchicky uspořádané a funkcionálně nespecializované a nejsou rozlišovány, povolovány, ani vytvářeny státem nebo politickou stranou [Schmitter 1974: 17]. Neexistuje tu reprezentační monopol a řešení jejich konfliktů probíhá autonomně, bez zasahování státu [Brokl 1999: 46].

je charakteristický obdobnými vlastnostmi, ale proces dosahování výsledků reprezentace zájmů je odlišný. V korporativismu je například možná kooptace vůdců, vertikální a sektorové rozdělování politiky na úseky, institucionalizovaný stálý přístup, legalizace skupinových konfliktů prostřednictvím pracovních či správních soudů, alokace zdrojů, technokratické plánování, rozvoj funkční specializace, formalismus politické kultury, konsensuální a kontinuální vyjednávání, úmyslné zúžení a „zapouzdření“ (encapsulation) relevantní veřejnosti a systematické zastrašování [Schmitter 1974: 19].

Teoretik korporativismu Mihail Manoilescu [in Schmitter 1974] rozlišil dva subtypy korporativismu – corporativism pur (societal corporativism dle Schmittera) a corporativism subordonné (state corporativism dle Schmittera). V rámci prvního typu korporativismu je legitimita a fungování státu závislá zejména a výhradně na činnosti jedinečných, nekonkurenčních, hierarchicky seřazených korporací. Korporativismus subordonné je charakteristický podobně uspořádanými korporacemi, které jsou však vytvořeny a udržovány jako pomocné a závislé orgány státu [Schmitter 1974: 20]. V rámci definování druhů korporativismu dle Schmittera jde o společenský korporativismus (societal corporativism), jenž je zasazený v politickém systému relativně autonomními, vícevrstevnatými územními jednotkami. Jde o otevřený, konkurenční volební proces a stranický systém, ideologicky se měnící a založený na koaličně ustavených autoritách výkonné moci [Schmitter 1974: 22]. Dochází k přenesení odpovědnosti za některé veřejné otázky na stálé členství ve specializovaných poradenských radách a k přímé participaci na tvoření rozhodnutí prostřednictvím národních ekonomických a sociálních rad [Schmitter 1974: 28]. Dále jde o státní korporativismus (state corporativism) charakteristický politickým systémem, v němž jsou územní dílčí jednotky podřízeny centrální byrokratické moci, volby neexistují nebo jsou plebiscitní, stranický systém je monopolizován jednou silnou stranou, autority výkonné moci mají výhradní práva a politická subkultura je založená na třídě, etnicitě a jazyku [Schmitter 1974: 22].

Pluralismus i korporativismus jako systémy reprezentující zájmy v dnešní společnosti vycházejí z několika stejných předpokladů, kterými jsou narůstající důležitost formálních organizací reprezentující zájmy; trvalost a rozvoj funkčně rozlišených a potenciálně konfliktních zájmů; rychle se rozvíjející role stálých administrativních pracovníků, informací, expertíz a zavedené oligarchie; pokles důležitosti lokální a stranické reprezentace; dlouhodobý trend expanze rozsahu veřejných politik a propojení soukromé a veřejné arény v rozhodovacím procesu [Schmitter 1974: 15]. Pluralismus i korporativismus se shodují na tom, že roste strukturální diference a rozdílnost zájmů v dnešním společenském řádu, ale

nabízejí různé institucionální formy reprezentace těchto zájmů [Schmitter 1974: 16]. Jde o modely reprezentace zájmů v dnešní společnosti, kdy nejnámějším a nejvyužívanějším je pluralismus.

Nicméně i přesto, že je pluralismus ve společnostech více zastoupen a je hlavním modelem prostředkování zájmů, dochází k prolínání s prvky korporativismu. Korporativizace zájmů souvisí se základní potřebou kapitalismu reprodukovat podmínky jeho existence a nepřetržitě hromadit další zdroje. Posun od pluralismu ke korporativismu může být výsledkem sledování potřeby pod stabilním, buržoazií vedeným režimem, v důsledku procesu koncentrace vlastnictví, soutěže mezi národními ekonomikami, rozvoje role veřejné politiky a racionalizace rozhodování uvnitř státu [Schmitter 1974: 24]. Korporativismus je dle Manoilesca lepší z následujících důvodů. Korporace rozšiřují hierarchii autorit, proto poskytují izolovaným a slabým jedincům zprostředkování pozic a loajality a nabízejí politickému systému rozlišit specializované problémy představované spleťtými vztahy mezi jedinci a státem. Korporace zvyšují roli odborných expertíz, depersonalizují vůdcovství a vyvažují vzájemnou závislost jednotlivých „issue arén“. Přenesením autority se stát zbavuje rozhodovací a implementační odpovědnosti nad „nepodstatnými“ otázkami (nonessential matters), kterými jsou například zdraví, „welfare“ a více úsilí věnuje „zásadním otázkám“, jimiž jsou například zahraniční politika a bezpečnost [Schmitter 1974: 35].

V naší společnosti můžeme nalézt prvky z obou systémů reprezentace zájmů, nikdy se v realitě nevyskytuje ideální typ³¹. V rámci reprezentace zájmů seniorů se pluralismus objevuje ve formě neomezeného počtu zájmových organizací (neziskových organizací), které uspokojují zájmy seniorské populace a v množství názorů. Tyto organizace se sdružují v zastřešující seniorské organizaci, která reprezentuje zájmy seniorů na státní i místní politické úrovni. V rámci korporativismu pak můžeme mluvit o vytvoření orgánu Rady vlády pro seniory a stárnutí populace, která sdružuje zástupce organizací věnující pozornost seniorům a odborníkům na problematiku se seniory a stárnutím populace spojenou. V rámci tohoto orgánu se řeší veškerá problematika seniorů, diskutují se připravované zákony a navrhuje se změny a další. Více o formě a aktérech reprezentace zájmů seniorů dále v práci.

4.2. Koncept Policy Networks

Koncept Policy Networks analyzuje politické subsystémy, které jsou charakteristické vysokým počtem aktérů a zkoumá jejich vztahy [Adam, Kriesi 2007: 129]. Ansell [2000]

³¹ Max Weber – analytický konstrukt

mluví o tzv. vládě politických sítí, v rámci společnosti existují různé skupiny, které se snaží prosazovat své cíle. Tato uskupení jsou decentralizovaná, snaží se komunikovat a koordinovat své jednání v rámci uskupení i za jeho hranice, dochází ke kooperaci různých aktérů „sjednocených“ kolem společného problému. Jde o otevřený politický prostor, kde dochází k interakci mezi volně spjatými aktéry [Ansell 2000]. Rolí státu je pak dle Ansell posílit tyto aktéry a umožnit jejich vzájemnou spolupráci [Ansell 2000]. Networked policy charakterizuje jako strukturu vládnutí, ve které jsou stát a společenské organizace vertikálně i horizontálně disgregované jako v pluralismu, ale spojeny kooperativní směnou jako v korporativismu. Organizační struktury jsou organické³², což znamená, že znalosti, informace a iniciativy jsou decentralizované a široce distribuované. Horizontální vztahy v organizacích a mezi nimi jsou stejně tak důležité jako vertikální vztahy. Organizační vztahy většinou mají vzor many to many³³ (heterarchie). Logikou správy je spojení jedinečných konfigurací aktérů okolo specifických projektů, které se orientují na integrační řešení, spíše než na jednoúčelové programy. Státní aktéři s vysokým stupněm centrálnosti v síti interorganizačních spojení jsou v pozici toho, kdo poskytuje podpůrnou správu v konstruování či dohlížení na tyto projektové týmy [Ansell 2000].

Politické sítě jsou novou specifickou formou vládnutí, existují zde vertikálně organizované hierarchické formy a na druhé straně horizontálně organizované struktury trhu. Politické sítě v podání Adama a Kriesiho dávají důraz na horizontální, samoorganizující se koordinace mezi soukromými a veřejnými aktéry, kteří jsou sdruženi kolem jednoho problému, který se snaží společnými silami vyřešit [Adam, Kriesi 2007: 130]. Politické sítě jsou charakteristické převahou neformálních, decentralizovaných a horizontálních vazeb [Adam, Kriesi 2007: 131]. Policy networks definují jako stabilní vzorce vztahů mezi vzájemně závislými aktéry, které krystalizují během ustavování veřejně politického problému či tvorby programu, přičemž vládní činitelé nezaujímají dominantní postavení v těchto sítích [Adam, Kriesi 2007: 132]. V rámci existence sítí můžeme hovořit o „network managementu“ jako o formě veřejného managementu, který se sestává z koordinovaných strategií aktérů s rozdílnými cíli a preferencemi s ohledem na konkrétní problém či politiku přesahující již

³² Mohou být také mechanické, což znamená, že struktury jsou hierarchické a velice se podobají Fordovským podnikům založeným na masové produkci, kladou důraz na specializaci, jsou centralizované a koordinace je dosahováno skrze strategii vertikálních příkazů a kontroly [Ansell 2000: 306].

³³ Sítě se vztahy many to many nejsou postavené na jednoznačném rozdělení pozic a moci, ale jde o vztahy mezi aktéry, kteří se vzájemně ovlivňují není mezi nimi jen hierarchický vztah a jednají mezi sebou vzájemně na všech úrovních [Ansell 2000: 307].

existující sítě. Je slabou formou vládnutí, kdy se aktéři snaží vzájemně ovlivňovat [Adam, Kriesi 2007: 132].

Politické sítě přinášejí různorodost způsobů interakce mezi veřejnými a soukromými aktéry v procesu tvorby politik. Výsledkem analýzy politických sítí není charakteristika jednotlivých aktérů, ale znázornění síťové struktury a souhrnných ukazatelů (stupeň centralizace a distribuce moci, typy interakcí) [Adam, Kriesi 2007]. V rámci analýzy politické sítě se vytváří typologie struktur založených na sítích, která se stanovuje dle distribuce moci – koncentrace či fragmentace a způsobů interakce v různých formách – konflikt, vyjednávání a kooperace [viz tab. 6]. Dle distribuce moci můžeme aktéry rozdělit v podstatě do dvou kategorií, kdy na jedné straně stojí stát a na straně druhé aktéři, kteří zprostředkovávají zájmy – politické strany, zájmové skupiny, nevládní organizace a sociální hnutí [Adam, Kriesi 2007: 134].

V rámci analýzy si definujeme aktéry a jejich vzájemné vztahy, přičemž se také zaměřujeme na navazování těchto kontaktů, na mechanismus vytváření těchto vztahů. Politické sítě existují na různých vládních úrovních, tedy jak v nadnárodním kontextu, tak v národním. O podobě politických sítí rozhoduje míra centralizace ve společnosti a ve státě a stupeň rozdílu mezi nimi. Čím více je centralizovaný a autonomní stát, tím větší má možnost pro intervenci. Podobně, čím více jsou autonomní a centralizovaná zájmová sdružení, tím více jsou silnější a mají větší kapacity pro vyjednávání a uzavírání vzájemných dohod a dohod mezi nimi a státem, mají větší vliv na rozhodovací proces [Katzenstein in Adam, Kriesi 2007: 139]. Sociologové také rozlišují mezi formálními a neformálními strukturami, aktéři mezi sebou mohou vyjednávat jak formálním způsobem stanoveným zákonem například v rámci nějaké arény, tak neformálně spolu spolupracovat na řešení daného problému. Politické sítě můžeme spojovat také s politickou změnou, čím větší mají kapacity pro vyjednávání, tím jsou odolnější změně [Adam, Kriesi 2007: 144]. Čím je menší uzavřenost sítí a symetrie zájmů, jsou aktéři přístupnější novým idejím, a tím pádem je snazší měnit politické cíle a programy [Howlett in Adam, Kriesi 2007: 144]. K jaké změně může dojít v rámci ustanovené politické sítě kolem daného problému ve společnosti, závisí na typu interakce mezi aktéry a distribuci moci [viz tab. 7].

Tab. 6: Typologie struktur

Distribuce moci	Typ interakce		
	Konflikt	Vyjednávání	Kooperace
Koncentrace	Dominance	Asymetrické vyjednávání	Hierarchické kooperace
Fragmentace	Soutěž	Symetrické vyjednávání	Horizontální kooperace

Zdroj: Adam a Kriesi 2007: 135

Tab. 7: Změna politiky dle typologie struktur

Distribuce moci	Typ interakce		
	Konflikt	Vyjednávání	Kooperace
Koncentrace	Střední potenciál pro rychlou změnu	Nízký až střední potenciál k dílčí změně	Nízký potenciál ke změně - status quo
Fragmentace	Vysoký potenciál k rychlé změně	Střední až vysoký potenciál pro dílčí změny	Nízký až střední potenciál ke změně - status quo

Zdroj: Adam a Kriesi 2007: 145

Model politických sítí vychází z toho, že žádná politika není zpracovávána jedinou institucí, ale nezbytně zahrnuje komplexní vazby mezi politickými sítěmi s rozdělenými centry moci³⁴. Existuje zde řada autonomních center, která fungují na bázi spolupráce v komunitách a sítích. Politický proces je tak interaktivní. Úředníci na základní úrovni mají velký vliv na to, co se stane s určitou politikou. Ti co jsou zapojeni v přední linii, mohou mít a mají významný vliv na výstupy, bez ohledu na to, co si tvůrci politik myslí nebo požadují [Vidovičová, Gregorová 2007: 15]. Výkon politiky v moderním státě je závislý na partnerství soukromé, veřejné i dobrovolné sféry. Proto je pro pochopení procesu implementace politických opatření velmi přínosný model sítí, model vzájemných sítí aktérů či institucí, ale i vzájemné provázanosti a konkurence idejí a konceptů [Vidovičová, Gregorová 2007: 15].

³⁴ Dalšími základními modely politických procesů jsou modely top down a bottom up. Top down model je charakteristický příkazy shora a jejich výkonem dole, politici rozhodnou o formách politik a implementaci má na starost veřejná správa, pokud politika selže, chyby se hledají v implementaci, ne v počátečním rozhodnutí. Bottom up model stojí na předpokladu, že především lidský faktor rozhoduje o tom, jak je politika implementována, jak je efektivní a zda je dosaženo zamýšlených cílů. Politika se nejlépe popisuje prostřednictvím výsledků a účinků na lidi [Vidovičová, Gregorová 2007: 14].

Politická opatření jsou výsledkem vyjednávání, konfliktů a kompromisů mezi různými zájmy [Vidovičová, Gregorová 2007: 16].

Kolem problematiky reprezentace zájmů seniorské populace se sdružují aktéři z privátní i veřejné sféry, mají mezi sebou formální i neformální vazby. Jsou vzájemně hierarchicky i vertikálně postavení a komunikují společně na všech úrovních. V podstatě všichni odpovídající aktéři jsou sdružováni v rámci jedné instituce státem vytvořené, jde tedy o prvek korporativismu, jak o něm hovoří Ansell. Podrobněji ke způsobům vyjednávání a struktuře aktérů níže v práci. V rámci politických sítí se stát snaží spojit více autonomní subjekty, veřejné i soukromé, kolem společných projektů. Podpora koordinace ze strany státu je poměrně decentralizovaná. Stát nepůsobí pouze jako zprostředkovatel, či koordinátor, ale snaží se vytvářet vztahy mezi dalšími aktéry [Ansell 2000].

4.3. Demografická panika

Negativní nahlížení na demografické stárnutí populace můžeme nazývat konceptem tzv. demografické paniky. Demografická panika zobrazuje stárnutí populace jako hrozbu pro fungování společnosti a podílí se tedy i na negativním vnímání seniorů samotných. Demografická panika je specifická oblast věkové ideologie. Na symbolické úrovni vytváří překážky pro plnohodnotnou participaci občanů na veřejném životě kvůli jejich chronologickému věku a představuje bariéry pro prosazení jejich zájmů v tvorbě politik a při (re)distribuci veřejných prostředků [Vidovičová 2008: 26]. Demografická panika pramení z předpokladu, že blahobyt národa, ať už vyjádřený a měřený pokrokem, technologiemi, kulturou či bohatstvím, je přímo závislý na věkovém složení populace [Bytheway in Vidovičová 2008: 27]. Demografická panika se pak projevuje tím, že stárnutí populace je charakterizováno jako příčina nevyhnutelného zbrzdění nebo zastavení ekonomického i sociálního vývoje, a tím automatického zchudnutí stárnoucí společnosti [Vidovičová 2008: 27]. Typické výroky demografické paniky jsou například následující – demografický vývoj ovlivňuje ekonomický růst, hrozí platební neschopnost důchodových, zdravotních a pečovatelských systémů, straší nás vysoké daně a mezigenerační konflikt a další [Vidovičová 2008: 28]. Demografická panika se projevuje i v našich médiích, jak se seznámíme níže v práci a v postojích společnosti ke stárnutí. Často se citují demografické prognózy a index závislosti, který považuje všechny od 15-59 let za ekonomicky aktivní a všechny starší 60 let

za neproduktivní. Dále se demografická panika v médiích projevuje přehnaným zveličováním závažnosti daného faktu či události, proroctvím o katastrofě³⁵ a zkáze a senzačními titulky.

Stárnutí se prezentuje jako apriorní a jedinečná hrozba pro veřejné rozpočty. Stárnutí je pak využíváno jako „obětní beránek“ pro legitimizaci racionalizace státních výdajů a jejich zeštíhlování v oblasti sociální politiky [Vidovičová 2008: 28].

Demografickou paniku lze sledovat i v postojích vyjádřených veřejností, která má tendenci nadhodnocovat podíl seniorů ve společnosti, nejčastější odhad počtu starších 65 let je 32 %, oproti 14 % ve skutečnosti [Vidovičová 2008: 34]. Dále vyjadřují obavy z budoucnosti, 46 % respondentů považuje dnešní demografický vývoj s narůstajícím počtem seniorů za špatný a 26 % dokonce za velmi špatný [tamtéž]. Tento negativní postoj zaujímá především střední generace, které je přisuzována největší zátěž potenciálně plynoucí z tzv. „sendvičového pečovatelského efektu“, kdy se mají starat o děti i o své rodiče, resp. o mladou a starou generaci. Nejstarší a nejmladší skupiny zaujímají k demografickému stárnutí společnosti neutrální postoj [Vidovičová 2008]. Veřejnost podléhá demografické panice, vidí naši společnost jako nadměrně starou a další stárnutí nese nelibě, stejně i nepříliš populární celkový pokles obyvatelstva způsobený nízkou úhrnnou porodností.

Demografickou paniku mohou šířit i sami odborníci a aktéři rozhodovacího politického procesu, kteří demografické stárnutí prezentují jako sociální problém a staví ho do publikací vedle sociálních problémů³⁶ jako jsou např. drogová závislost, nezaměstnanost, kriminalita atd. [Rabušic 1995].

4.4. Ageismus

Termín ageismus se poprvé objevuje v práci Roberta Butlera na konci 60. let. Ageismus definuje jako proces systematického stereotypizování a diskriminace lidí pro jejich stáří [Butler 1975: 12]. Staří jsou kategorizováni jako senilní, rigidní ve svém myšlení a

³⁵ např. „Neuživíte důchodce, varuje i Česko Světová banka“ [<http://aktualne.centrum.cz/finance/penize-a-investice/clanek.phtml?id=451447> cit. dne 8.12.09]; „Státu chybí peníze na penze“ (Lidové noviny 2003), ČR v roce 2050 : důchodci pomřou hladu“ (Blesk 2004), „Vymíráme, varuje vládu statistika“ (Právo 2004), „Stárnutí sníží životní úroveň všech“ (Hospodářské noviny 2004); „Hrůzná budoucnost čeká Českou republiku za 50 let“ (Blesk 2004).. [Vidovičová 2008: 30]

³⁶ Sociální problém je definován v případě, že existuje značná diference mezi ideály společnosti a její žitou realitou. O sociálním problému hovoříme také pokud si signifikantní počet lidí nebo mocný segment společnosti myslí o nějaké skutečnosti, že to sociální problém je [Rabušic 1995: 144].

způsobech, staromódní v morálce a dovednostech [tamtéž]. V rámci ageismu se se starými lidmi nezachází s jako individui, ale jako s homogenní skupinou [Rabušic 1995: 146].

Vidovićová [2008: 113] definuje ageismus jako ideologii založenou na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu, manifestovanou skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku anebo jejich příslušnosti k určité kohortě či generaci. Jde o rozlišování mezi jedinci či skupinami na základě chronologického věku a jsou jim na základě toho prisuzovány odlišné vlastnosti a schopnosti a jsou definovány bariéry pro jejich vstup, výstup nebo participaci na rolích, statcích, službách a ostatních prvcích sociálního života [Vidovićová 2008: 144]. Thompson považuje ageismus za sociální proces, skrze který negativní představy a postoje ke starším lidem, založené pouze na charakteristikách stáří (vyššího věku) samotného, mají za následek diskriminaci [in Vidovićová 2008: 113]. Britská charitativní organizace Age Concern³⁷ mluví o věkové diskriminaci, tedy ageismu, v případě, že někdo dělá nebo vidí rozdíly u dané osoby kvůli jejímu věku a používá to jako základ pro předsudečné a odlišné chování k dané osobě. Kalish [in Vidovićová 2008: 113] mluví o novém ageismu, který je stanoven na základě vnímání „my“ a „oni“, kde „oni“ jsou staří. V rámci nového ageismu jde o dobře míněné, neúměrné ochranné postoje vůči seniorům, které jsou staveni do pasivní a submisivní role subjektu „zlého ageismu“, před kterým ho „my“ nestaří ochráníme. V rámci nového ageismu můžeme hovořit o benevolentním ageismu, přičemž jde o ochranný paternalismus vůči starším dospělým v závislé roli a o ambivalentním ageismu, kdy jde o kombinaci benevolentního a nepřátelského, jenž má za následek neadekvátní poskytování pomoci, projev neúcty ke starším a vytváření pocitu bezmocnosti u starých osob se prohlubuje. Také můžeme hovořit o pozitivním ageismu, v němž dochází k pozitivnímu zvýhodnění skupiny na základě jejího věku.

Palmore [in Tošnerová 2002: 6] definuje ageismus jako předsudky a negativní představy o starých lidech nebo projevy diskriminace vůči staršímu člověku nebo skupině starších osob. Stereotypy pak jsou výroky bez pravdivého základu, ale se zdáním, že v jádru mají pravdu, vynechávají příznivé charakteristiky a zdůrazňují jen ty záporné. Palmore definuje tři zdroje ageismu, a to kulturní, individuální a sociální. Přičemž v rámci kulturního zdroje jde o hodnotové systémy, jazyk, mediální kulturu, humor, umění a literaturu a způsob, jakým jsou staří prezentováni. Sociální zdroj vychází z nepříznivého pojetí stáří jako sociálního konstrukt, dále např. z demografie, že je starých hodně, a ještě jich přibývá

³⁷ <http://www.ageconcern.org.uk/AgeConcern/default.asp>

(demografická panika), z nepřípravenosti národních politik reagovat na danou demografickou situaci. Individuální pak závisí na postojích jednotlivých lidí a i na seniorech samotných, kteří mohou k ageismu sami přispívat. Mezi faktory podílejících se na ageismu patří například demografické trendy, stratifikace dle věku, obecná devalvace tradic, individualismus a nezávislost, rychlé sociální změny v postindustriální společnosti, vývoj technologií vyžadující rychlou změnu a odbornou způsobilost, nadměrná hodnota mladistvého zevnějšku, domněnka o neužitečnosti stáří a masmédiá šířící demografickou paniku [Tošnerová 2002: 41].

Proti diskriminaci na základě věku (ageismu) se začíná bojovat v podobě mainstreamingu³⁸, který se zahrnuje do tvorby politik. Věkový mainstreaming se snaží odstranit či zmírnit diskriminaci starších osob, zajistit věkovou rovnost ve společnosti pro všechny věkové skupiny. Věková rovnost je chápána jako zajištění rovné participace ve společnosti pro všechny v každém věku a je založená na respektu k důstojnosti a hodnotě každého individua. Jde o boj proti věkové diskriminaci, stereotypizaci a stigmatizaci starších lidí. Je projevem snahy zajistit každému svobodu rozvíjet svoje osobní schopnosti a činit tak bez omezení daných ve věkových rolích, přičemž případné rozdílné chování, aspirace a potřeby osob v různém věku jsou považovány za rovné a jsou stejně hodnoceny a podporovány [Vidovičová, Gregorová 2007: 18]. Zdůrazňuje se objektivní hodnota všech fází životního cyklu a jejich specifčnost zohledněna v politickém rozhodování [tamtéž]. Pomáhá v adaptaci společnosti na demografické stárnutí, obsahuje opatření, jež mají za cíl integrovat nebo zahrnout problematiku stárnutí do všech významných národních politických domén, jako jsou například plánování rozvoje, financování, zaměstnanost, vzdělání, zdraví, boj s chudobou a další specifická opatření pro starší lidi [Vidovičová, Gregorová 2007: 19].

³⁸ Mainstreaming je integrace určitého tématu nebo problému do agenturních procesů formulování politik, jejich plánování, rozhodování o těchto politikách, do jejich realizace a vyhodnocování. Subjektem mohou být osoby, skupiny, témata, otázky, problémy i obecnější struktury a systémy. Objektem jsou obvykle orgány veřejné správy, politici, politiky a veřejnost. Cílem je určitá snaha o změnu, transformaci, o dosažení rovnosti tam, kde je některá skupina ve stavu nerovnosti vůči jiné. Předpokládá se konsenzus o existenci problému, aktivní kooperace všech dotčených subjektů a přítomnost analytických struktur, skrze které by mohl být mainstreaming aplikován [Vidovičová, Gregorová 2007: 10].

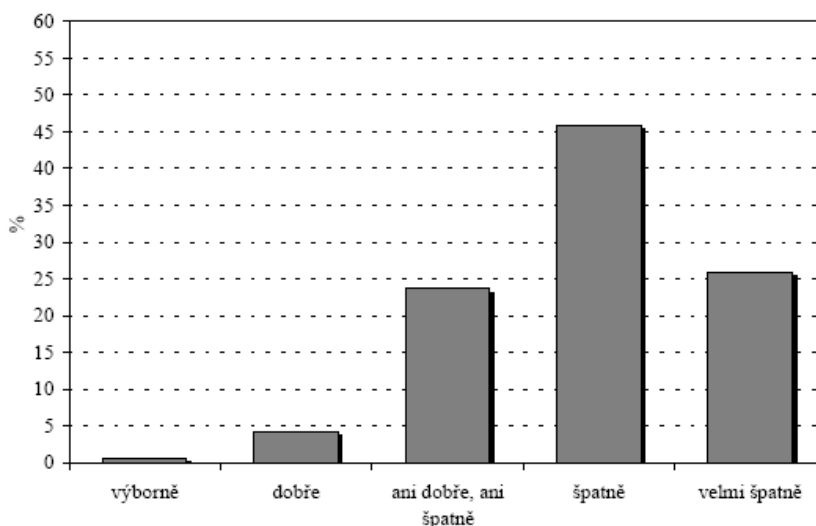
5. Postavení seniorů ve společnosti

5.1. Nahlížení na stáří a stárnutí populace

5.1.1. Postoje k demografickému stárnutí společnosti

Přesto, že stárnutí populace je neodvratitelný proces úspěšného a racionálního vývoje společnosti, je na něj nahlíženo často negativně až katastroficky a je považováno především za problém, i přesto, že OSN považuje stárnutí za největší společenskou výzvu 21. století [Rabušic 2002]. Z výzkumu veřejného mínění v roce 2001 vyplynulo, že 70 % obyvatel hodnotí stárnutí obyvatelstva³⁹ jako něco špatného, vnímá ho značně negativně [Rabušic 2002: 14]. Dokladem toho je graf 1. Nejhůře hodnotili proces stárnutí společnosti nejmladší respondenti do 29 let, jako velmi špatné ho hodnotilo 32 % z nich [tamtéž] [viz graf 2].

Graf 1: Jak hodnotí stárnutí populace občané ČR (data z výzkumu PPA II⁴⁰ 2001)

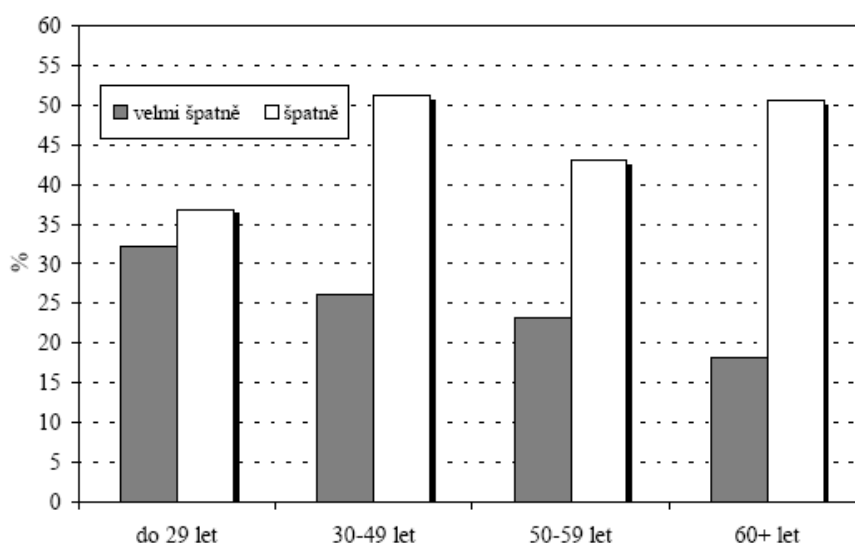

Zdroj: Rabušic 2002: 14

³⁹ Jak hodnotíte proces stárnutí populace v ČR – výborně; dobře; ani dobře, ani špatně; špatně; velmi špatně.

⁴⁰ PPA je mezinárodní srovnávací šetření – Population Policy Acceptance Study - Šetření postojů a názorů na reprodukční chování a opatření populační politiky v České republice. [<http://www.natur.cuni.cz/~koc/> cit. dne 8.12.09]

Graf 2: Hodnocení populačního stárnutí podle věkových skupin (data z výzkumu PPA II 2001)

Zdroj: Rabušic 2002: 15

Negativní postoj zaujímá především střední generace, které je přisuzována největší zátěž potenciálně plynoucí z tzv. „sendvičového pečovatelského efektu“, kdy se mají starat o děti i o své rodiče a ještě si šetřit na penzi [Vidovičová 2008]. Lidé mají obavu z budoucího vývoje populace. Z výzkumu vyplývá, že 46 % respondentů považuje dnešní demografický vývoj s narůstajícím počtem seniorů za špatný a 26 % dokonce za velmi špatný [Vidovičová 2008: 34].

Lidé také spíše negativně hodnotí očekávané důsledky zvyšujícího se podílu seniorů na vybrané oblasti společnosti. Velmi negativně vnímá dopady na důchodový systém 69 % lidí, na zdravotnictví pak 57 %, postoj veřejnosti ke starým lidem respondenti hodnotí negativně z 36 %, 34 % pak pozitivně. Vliv na životní úroveň občanů vnímá negativně 37 %, stejný počet pak se snížení životní úrovně v důsledku stárnutí populace neobává. 40 % lidí vnímá velmi negativně důsledky demografického stárnutí na růst české ekonomiky, 30 % ne [Vidovičová 2008: 174].

Jak již bylo řečeno výše v práci, na stárnutí populace nahlízejí i mnozí odborníci jako na sociální problém a staví ho do publikací vedle sociálních problémů, jako jsou např. drogová závislost, nezaměstnanost, kriminalita atd. [Rabušic 1995]. Jako o velkém problému o něm mluvila i vláda Miroslava Topolánka ve svém vládním programu, kde bylo konstatováno, že největší hrozbou pro budoucnost veřejných financí je zhroucení důchodového systému v důsledku stárnutí populace [Programové prohlášení vlády]. Podobně prezentují stárnutí populace i média, jak vyplývá z výzkumu mediálního obrazu seniorů.

5.1.2. Mediální obraz

Média jsou v dnešní společnosti tzv. sedmou arénou v procesu tvorby politik, jsou tzv. sedmou velmocí. Masmédia (periodika, rozhlas, televize a internet) mají širokou působnost, informují a tím také ovlivňují nespočetné množství lidí. Hromadné sdělovací prostředky se v podstatě zabývají *produkcí, reprodukcí a distribucí znalostí široce chápaných souborů symbolů, majících důležitý význam pro zkušenost v sociálním světě*.⁴¹ Ve svých příjemcích ovlivňují samotnou konstrukci sociální skutečnosti i jejich osobní představy o ní. Mohou tak vytvářet novou realitu zvoleným výběrem informací, které nám chtějí média sdělovat a způsobem, jakým nám informace podávají. I když se médiím daří vzbuzovat iluzi, že předkládané informace jsou věrným odrazem reality, vše, co nám média předkládají, je jen určitou reprezentací – převyprávěním přispívajícím k dalšímu konstruování okolní reality [Sedláková, Vidovičová 2005]. Média se podílejí na vytváření a strukturování naší každodennosti. Mediální kultura má velký vliv na veřejné mínění, tedy i na přenášení, utvrzování či vyvracení stereotypů a předsudků. V rámci problematiky stárnutí populace a obrazu seniorů byl proveden jeden výzkum v roce 2004, tento výzkum představuji ve své práci.

5.1.2.1. Mediální analýza obrazu seniorů – studie

Ze zahraničních výzkumů vyplývá, že senioři jsou v médiích značně podprezentováni s ohledem na jejich podíl v populaci, hovoří se o nich výrazně častěji v negativních souvislostech a jsou prezentováni jako nemohoucí či nemocné osoby. Výzkum provedený v České republice se zabýval zejména otázkou, jak vypadá „typický“ senior v českých médiích, svou analýzu provedli na zpravodajských denících televizí (ČT1, Nova, Prima) a na tištěných denících (Blesk, Lidové noviny, Mladá fronta Dnes, Hospodářské noviny a Právo).

V rámci televizního vysílání bylo o seniorech ve sledované době nejvíce příspěvků na komerční televizi Nova, veřejnoprávní televize jich odvysílala překvapivě nejméně. *Vzhledem k celkovému objemu odvysílaných zpravodajských relací v jednom kalendářním roce, který se pohybuje kolem 5 000 u každé stanice, je podíl sdělení souvisejících se stářím naprosto zanedbatelný. V poměru tak neodpovídá podílu osob vyššího věku v české populaci (necelých 20 % osob nad 60 let) a nelze tedy mluvit o systematickém pokrývání tohoto tématu.* [Sedláková, Vidovičová 2005: 6]. Autorky výzkumu identifikovaly 8 základních tematických

⁴¹ <http://cs.wikipedia.org/wiki/M%C3%A9dia> (cit. dne 12.12.09)

okruhů, v nichž novináři informovali o seniorech. Těmito tématy je především kriminalita, politická ekonomie, sociální práce, tragédie, kultura, zdravotnictví a životní příběh.

Nejčtenější z těchto témat byla kriminalita, a to zejména postavení seniora jako oběti trestného činu. Tyto oběti byly nejčastěji označovány jako bezbranné, osamělé a důvěřivé. Nejen, že takto seniory označují sami novináři, ale vybírají i komentáře ke zprávě od zúčastněných či relevantních osob, které tímto způsobem o obětech v důchodovém věku mluví. Například jde o příspěvky typu „...každý člověk starý je důvěřivej, většinou, víte, otevře každému...“; „...pachatelé se domnívají, že se nebudou bránit a předpokládají, že nepodají dobré svědectví policii...“ [Sedláková, Vidovičová 2005]. Dále se ve zpravodajství objevovaly zprávy o dopravních nehodách, kterými se senioři stali viníky, dle novinářů a citovaných příspěvků kvůli svému zdravotnímu stavu (např. špatně vidí) a nedostatečné praxi (např. sváteční řidiči).

Druhým nejčastějším tématem byly informace, které se týkaly veřejného rozpočtu a zejména důchodové reformy. Nicméně její potřebnost televize někdy prezentují alarmickým způsobem, a tím mohou přispívat k demografické panice a negativnímu nahlížení společnosti na celý proces stárnutí společnosti („V roce 2050 se Česko změní v zemi důchodců...“; „armáda důchodců“). Z hlediska valorizace penzí a zdražování služeb a zboží, zobrazují seniory jako „věčné reptaly“ a jako ty, kterých se to nejvíce dotkne, a nové ceny již budou pro seniory neúnosné.

V oblasti sociální práce šlo o zprávy týkající se zejména domovů pro seniory a nedostatek jejich kapacity. Informace o tragických událostech spojených se seniory byly často podávány bulvárním stylem. Zdůrazňuje se, že se události staly z důvodu nepozornosti seniorů či kvůli jejich špatnému fyzickému či duševnímu zdraví.

O kultuře a aktivitě seniorů nebylo ve sledovaném období téměř hovořeno, pokud ano, tak tito aktivní senioři byli označováni za „babičky a dědečky“, aniž by šlo o vyjádření generačního vztahu. V těchto případech jde o hodnotící označení, které zdůrazňuje stereotyp či představu hodného pohádkového dědečka či babičky, spíše než reálné osoby. Zprávy o aktivních seniorech či seniorech využívající moderní techniku byly neseny v duchu „i důchodci jdou s dobou“. Stejně tak, když novináři referovali o nějakém životním příběhu, kde osobu velmi personifikovali a zároveň představovali jako něco velice mimořádného. Nezdůrazňovali přínos jeho aktivity, ale spíše údiv, že je schopen člověk v důchodovém věku vykonávat jisté činnosti (př. výpomoc městské policii na přechodech pro chodce, dožití se sta let, charitativní akce...). Prezentovaný obraz seniorů v rámci televizního vysílání byl shledán za velmi nevyvážený a zjednodušující.

Obsahy sdělení v rámci periodik (Blesk, Mladá fronta Dnes, Právo Lidové noviny a Hospodářské noviny) byly orientovány nejvíce na oblast ekonomiky a následně kriminalitu. Naopak nedostatečně prezentována jsou témata lokální politiky, bydlení a demografie. Přestože byly finance a ekonomika v souhrnu nejčastějším tématem, u periodik jako Blesk, Mladá fronta Dnes a Právo byla nejčetnější kategorií kriminalita. MF Dnes se zcela vymyká vzorcům ostatních periodik relativně nejrovnoměrnějším pokrytím sledovaných témat [Sedláková, Vidovičová 2005: 19].

V rámci tématu politické ekonomie se deníky zaměřují zejména na problematiku důchodové reformy, trhu práce a seniora jako zákazníka. Finanční otázky byly často nazývány dramaturgickými titulky, čímž média přispívají ke „katastrofickému“ nahlížení na narůstání počtu seniorů. Těmito titulky například jsou „*Důchodci lepší to nebude, strašná prognóza*“; „*Podnikatelé budou zase platit víc*“; „*Stárnutí nás hodně zadlužilo. České veřejné finance jsou z důvodu stárnutí populace nemocné*“. Dále jsou v textu přítomny citace typu „*penze potřebují reformu, „užívají“ státu stovky miliard, tvrdí ministerstvo*“; „*právě důchody a ostatní sociální výdaje jsou podle odborníků rizikem pro státní finance*“; „*Růst výdajů na penze v českém státním rozpočtu by také mohl ohrozit plnění maastrichtských kritérií*“. Všechny tyto výroky evokují, že staří lidé a jejich penze ohrožují náš životní standard značnou měrou a jako jediné zatěžují veřejné finance. O oblasti trhu práce se periodika zmiňují jen velmi málo a hlavně zdůrazňují potřebu změnit systém a připravit se na zvyšující se počet starších pracovníků. Senior jako zákazník je zejména zmiňován s problematikou různých slev a levného zboží v supermarketech, senioři jsou tak prezentováni jako apriori chudí.

Téma kriminalita se prezentuje v periodikách stejným způsobem jako v televizním zpravodajství. Senioři jsou považováni za oběti zejména vzhledem ke své důvěřivosti, neopatrnosti, bezbrannosti, naivitě a nepozornosti. Informace jsou podávány tak, abychom měli pocit, že senioři jsou nepoučitelní, protože byli například okradeni podle notoricky známého scénáře. Dále, že jsou vyhledávaným cílem pachatelů z důvodů, že jsou senioři zapomětliví a nejsou schopni jasně a konkrétně popsat pachatele policii. Novináři také velmi ochotně sdělují, kolik peněz bylo seniorům ukradeno. Nejen, že v podstatě mohou upozorňovat potenciální pachatele na to, jaký finanční obnos mívají senioři doma, také evokují představu, že senioři jsou vlastně spíše bohatí, a že si tedy neoprávněně stěžují na svou finanční situaci, a tím pádem je podporována představa seniora, jako „věčného stěžovatele“.

V případě demografie je o stárnutí informováno jako o katastrofě, a není výjimkou, že se hovoří o vymírání českého obyvatelstva. S procesem stárnutí je upozorňováno v podstatě jen na finanční zátěž a potřebu důchodové reformy, jde například o tato sdělení „*Stárnutí sníží životní úroveň všech*“; „*Hrůznou budoucnost čeká Českou republiku za 50 let!*“; *Jsou jen dvě možnosti – buď půjdete do důchodu v pětasedmdesáti, nebo odvedete státu na daních polovinu platu*“.

Tištěná periodika více informují o kulturních, společenských a vzdělávacích aktivitách seniorů, velmi často v tomto případě mluví o univerzitách třetího věku, které citují, „*nahradí důchodcovské vysedávání v parku*“. Relevanci těchto zpráv ale snižuje familiární oslovení seniorů – babička, dědeček, praděda, stařík, stařenka a stařeček. Nicméně i v rámci periodik je o těchto akcích hovořeno spíše s podivem, stejně tak jako u informování o tzv. životních příbězích jednotlivců v důchodovém věku. Typickým sdělením je informace o seniorech, kteří odkládají odchod do důchodu a dál se věnují oblíbené práci, kterou vykonávali většinu svého života nebo se po vstupu do penze začali věnovat neobvyklé zálibě, v níž nyní vynikají [Sedláková, Vidovičová 2005: 28]. V krátkých zprávách zaznívají i informace o neziskových organizacích, které poskytují služby pro seniory, nicméně se zde objevuje spíše důraz na potřebnou péči o ně v rámci těchto organizací či pečovatelských domovů a domovů pro seniory. Dále novináři v souvislosti s informováním o péči pro seniory také hovoří o péči pro zdravotně postižené, což evokuje představu, že mezi oběma kategoriemi existuje logická spojitost a senior se rovná nějakým způsobem zdravotně postižený. Senioři jsou v této oblasti často zobrazováni jako osoby nesoběstačné, velmi často se zdravotními problémy, usilující o místo v domovech sociální péče, ale nedisponující prostředky na její uhrazení.

Mediální výzkum autorek dospěl k závěru, že *v českém mediálním prostředí je problematika seniorů podprezentovaná co do své variability i objektivitě sdělovaných informací, že senioři jsou skupinou, o níž je referováno selektivně a stereotypizujícím jazykem. Senioři jsou v českých médiích popisováni zejména jako ekonomický a sociální problém kvůli zatížení důchodového systému, jako oběti trestných činů a katastrof nebo jako pachatelé bizarních trestných činů. Častým přívlastkem typického českého mediálního seniora je chudoba nebo psychická porucha. Pokud tomuto schématu ne tak zcela odpovídají, jsou obdivováni pro svoji extrémní či nestandardní vitalitu či životní příběh. Zůstává ovšem otázkou, nakolik je tato forma pokrytí seniorské problematiky „záměrná“ a nakolik se jedná o více méně neuvědomované naplňování rutinních novinářských způsobů informování* [Sedláková, Vidovičová 2005: 35].

5.1.3. Tradované mýty o stáří

Se stářím a s procesem stárnutí jsou spojené různé stereotypy a mýty, které se mezi lidmi tradují a přijímají se za pravdu. Stereotyp je typizovaný, běžně opakovaný a zjednodušený soubor většinou nelichotivých představ o příslušnících společenských skupin, vrstev, etnik a podobně. „*Jsou to určité zveličené představy, zjednodušení a nekritická hodnocení určitých kategorií. Ačkoli často přehánějí a pokřivují realitu, jsou lidmi akceptovány jako fakta*“ [Sedláková, Vidovičová 2005: 4]. Společenské stereotypy zjednodušují orientaci a rozhodování a podporují primitivní rozlišení „my“ a „oni“. Jsou velmi trvanlivé a člověk je přebírá v dětství či v mládí od svého okolí⁴². Stereotypní obrazy představují svět tak, jaký si myslíme, že je, ne takový, jaký doopravdy je [Vidovičová 2008: 11]. Mýty jsou představy nekriticky přijímané [Tošnerová 2002: 7].

Většina lidí je přesvědčena, že starý člověk si převážně nárokuje ekonomicko-materiální zabezpečení, výsledkem toho je široce rozšířený mýtus falešných představ [Haškovcová 1989: 28]. Haškovcová ve své práci [1989] prezentuje několik mýtů, které jsou svým způsobem odlišné od často definovaných mýtů o stáří zahraničními autory, o kterých píše níže v práci. Jedním takovým mýtem je mýtus zjednodušené demografie, kdy jsou lidé přesvědčeni o tom, že se člověk stává starým odchodem do důchodu, že tím končí život a všichni staří jsou „důchodci“. Z toho nám vzniká další mýtus homogenity, tedy představy, že všichni staří jsou stejní, že všichni mají stejné potřeby, protože jejich zevnějšek je „stejný“ [Haškovcová 1989: 28]. O tomto mýtu budu více hovořit dále. Silně zakořeněný je také mýtus neužitečného času, kdy vnímáme stáří jako období zaslouženého odpočinku, jako pasivní trávení volného času. Tento trend a mýtus se však pomalu a jistě rozmělnuje implementací politiky aktivního stárnutí. Nicméně staří jsou dle tohoto pojetí považováni za neužitečné, protože nevykonávají výdělečnou činnost, užitečnost jsme tak redukovali na zaměstnanecký poměr [Haškovcová 1989: 29]. Z tohoto mýtu dle autorky vyplývá mýtus ignorance, který je způsoben tím, že pokud staří lidé nepracují, považujeme je za neužitečné, tedy s nimi nepočítáme a nestavíme je vedle sebe jako rovnocenné partnery a nebereme je vážně a s úctou. Stavíme staré lidi do pozadí společnosti, a tedy je ignorujeme. Toto jsou typické mýty dle Haškovcové, kterým se budu věnovat podrobněji dále v práci, nicméně je nazývám dle literatury zahraničních autorů.

Autorka však stručně hovoří ještě o specifických mýtech, kterým je například mýtus o arterioskleróze. V rámci tohoto mýtu chápeme sklerózu jako signifikantní projev stáří, někdy dokonce jako synonymum. Níže v práci se o tomto mýtu hovoří jako o senilitě, jež je normální součástí stáří. Dále Haškovcová [1989: 30] zmiňuje mýtus schematismu a

⁴² <http://cs.wikipedia.org/wiki/Stereotyp> (cit. dne 15.12.09)

automatismu, že starý člověk nemůže mladšího nic naučit, a nenaučí se ani nic sám. Dochází tak k redukci funkcí starého člověka, a on už dělá jen automatické věci, které se naučil v předchozím věku.

V dalších podkapitolách se věnuji některým těmto mýtům podrobněji a vztahuji je k realitě. Znění mýtů jsem zvolila dle nejčastější shody zahraničních autorů. Ke každému z mýtů připojuji na závěr graf, který ukazuje, co si o těchto mýtech myslí mnou dotázaní senioři, zda si myslí, že jsou tyto mýty zakořeněny v naší společnosti, a s kterými se oni sami ztotožňují⁴³.

5.1.3.1. Všichni staří jsou stejní

Na seniory je nahlíženo jako na sociální kategorii vytvořenou na základě jejich důchodového věku. Na základě tohoto konstruktů panuje ve společnosti přesvědčení, že jsou všichni staří stejní, že mají stejné životní zkušenosti, naprosto stejné problémy a životní styl.

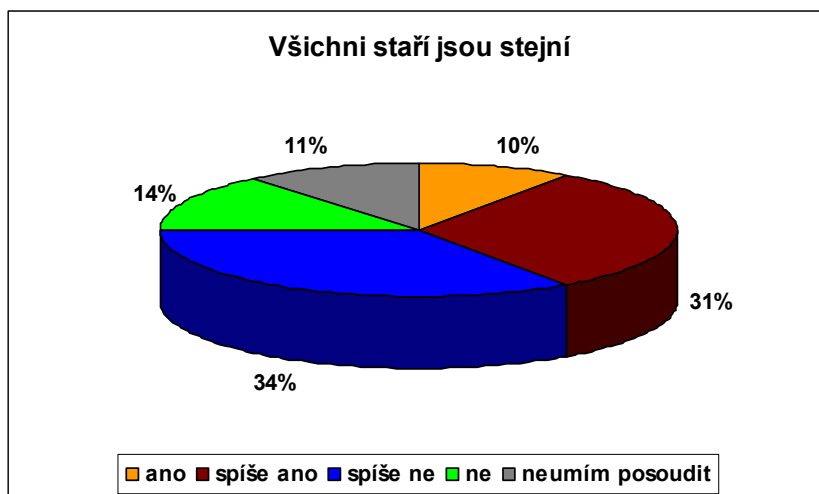
V prvé řadě si musíme uvědomit, že v kategorii seniorů je zastoupeno několik generací, že se v tomto směru jedná o velmi diferencovanou skupinu lidí, kdy jsou mezi jednotlivými seniory věkové rozdíly až několik desítek let. Všichni lidé jsou individuality, každý žil jiný život, má jiné zkušenosti, zaměstnání, vzdělání, finanční příjem, životní styl. Staré lidi stejně tak jako ostatní věkové skupiny lidí reprezentuje široké spektrum ekonomického, politického a sociálního pozadí spojené s životním stylem, vzděláním a osobními zdroji (dovednosti, schopnosti, zkušenosti) [Ageing: Myths and Reality]. Například vyšší vzdělání je asociováno s lepším zdravotním stavem [Ageing: Exploding the Myths]. Dále lidé s vyšším vzděláním vedou i aktivnější život ve stáří. Vyplývá to také z výzkumu pražských seniorů uskutečněného Radou seniorů v roce 2008, výrazněji aktivněji se věnují kultuře a sportu lidé s vyšším vzděláním, 68 % těch, kteří se těchto aktivit vůbec neúčastní má základní vzdělání. Senioři s vysokoškolským vzděláním také jezdí častěji na domácí či zahraniční rekreace než senioři se základním vzděláním – 57 % uvádí důvod nedostatek peněz a 34 % z nich rekreace vůbec nezajímá [Pernes, Vacek a kol. 2008]. Z výzkumu dále vyplývá, že téměř všichni senioři se věnují nějakým svým koníčkům či zálibám, jen 3 % odpovědělo, že již žádné koníčky či zájmy nemají kvůli svému vysokému věku či špatnému zdravotnímu stavu [tamtéž]. Tyto zájmy a koníčky tvoří velmi rozmanitou skupinu zálib a aktivit, kterým se senioři věnují. *„Vysoká pozornost nejrůznějším zájmovým aktivitám na jedné straně vychází ze životních*

⁴³ Otázka zněla: Myslíte si, že většina společnosti v neseniorském věku má následující postoje ke stáří? Ztotožňujete se Vy sami s některým výše jmenovaným postojem ke stáří?

podmínek, profesionální zaměřenosti a vzdělanosti a kulturní úrovně seniorů a na druhé straně výrazně formuje jejich životní způsob a styl.“ [Pernes, Vacek a kol. 2008: 35]. Každý člověk si do stáří přináší vlastní zkušenosti, schopnosti, vlastnosti a hodnoty, na základě nichž se se stárnutím a umíráním vyrovnává svou vlastní cestou (Ageing: Myths and Reality). Více k heterogenitě seniorů jako skupiny obyvatelstva níže v práci v rámci kapitoly: Seniori jako aktéři v problematice reprezentace jejich zájmů.

S tímto mýtem se z mnou dotázaných seniorů ztotožňuje jen 5 z nich. Téměř 50 % je toho názoru, že tento postoj nezastává většina společnosti, 11 % to neumí posoudit. V následujícím grafu vidíme podrobnější údaje.

Graf 3: Všichni staří jsou stejní

Zdroj: Autorka

5.1.3.2. Většina seniorů potřebuje dlouhodobou ústavní péči, stáří je křehké, jsou nemocní a ‚disability‘ přicházejí s věkem

Tento mýtus vychází z předpokladu, že staří lidé musí být nemocní, mají špatný zdravotní stav nebo jsou nějakým způsobem postižení a většina z nich končí v ústavní péči. Tento postoj více méně zaujímá i česká veřejnost, jak dokazuje výzkum ageismu provedený Vidovičovou; 42,3 % respondentů za známku stáří považuje špatný zdravotní stav; 41,4 % neschopnost se o sebe postarat [Vidovičová 2008: 104-105]. Z výzkumu z roku 2003 vyplývá, že 72 % lidí považuje za charakteristiku stáří fyzický stav, ztrátu duševní svěžesti cca 52 % a ztrátu autonomie 51 %. V české společnosti je tedy starý především ten, kdo jako starý vypadá a kdo není v dobrém zdravotním stavu [Vidovičová, Rabušic 2003: 11].

Pravdou je, že fyzické změny jsou podmíněné věkem, starší dospělí jsou více ohroženi nemocemi, jakými jsou například artritida, osteoporóza, cukrovka, rakovina či srdeční onemocnění [Myths and Realities of Ageing]. Nicméně i v tomto bodě, jsou mezi jednotlivými seniory rozdíly, velice záleží na tom, jaké mají genetické předpoklady, jaký vedli životní styl a jaký byl jejich zdravotní stav v průběhu celého života před dosažením důchodového věku. Dospět do důchodového věku, neznamená začít být nemocný [Ageing: Myth and Reality]. V rámci tohoto bodu je také nutné si uvědomit, že zdraví, definované Světovou zdravotnickou organizací, není jen absence nějaké nemoci, ale jde o širší uchopení zdraví, jako je fyzický, psychický i sociální pocit zdraví.

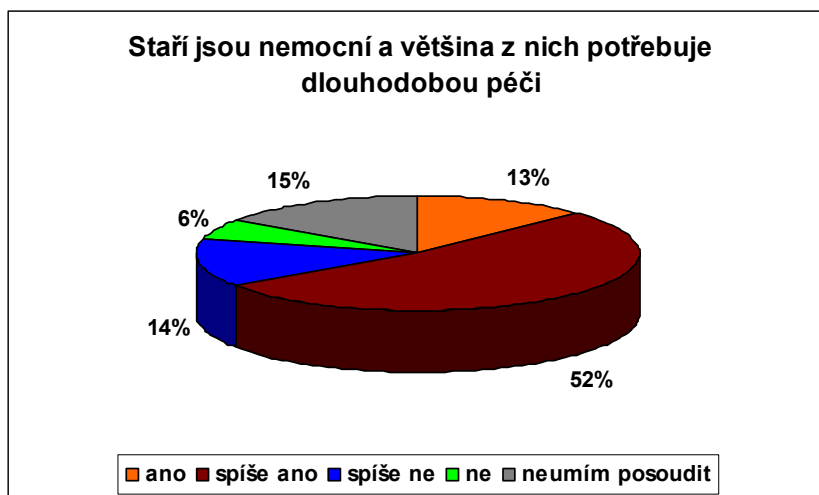
Většina lidí se cítí fyzicky dobře až do pozdních let života, zůstávají aktivní a věnují se svým zálibám a koníčkům, jak bylo dokázáno i výzkumnými výsledky, které jsem zmiňovala v předchozí podkapitole. Svůj zdravotní stav hodnotí přes polovinu dotázaných seniorů pozitivně, tzn. tak, že jsou zcela nebo celkem zdraví. Obdobně je tomu u jejich partnerů. Občasné, nikoliv vážné zdravotní potíže má 29 % dotázaných a vážnější nebo dlouhodobé má 19 % z nich [Kuchařová 2002: 73]. Z výzkumu života seniorů v Praze uskutečněným Radou seniorů v říjnu 2008 také vyplynulo, že svůj zdravotní stav hodnotí 16 % respondentů za dobrý a uspokojivý, 46 % za vcelku dobrý a uspokojivý, 29 % spíše nedobry, neuspokojivý a jen 5 % za špatný [Pernes, Vacek a kol. 2008: 24]. Většina seniorů je také soběstačných a dokáže se o sebe postarat. V rámci stejného výzkumu bylo zjištěno, že sociální služby využívá pětina dotázaných, 80 % seniorů jich nevyužívá. Ze všech služeb nejvíce senioři využívají sociální a právní poradenství a zajištění stravování – dovoz stravy do bytu či sociální stravování – 5 % seniorů tuto službu využívá denně. 69 % seniorů ani nechce žít v seniorském domě či v domě s pečovatelskou službou [Pernes, Vacek a kol. 2008: 21]. V dnešní společnosti je také kladen důraz na podporu výkonu sociální péče, pokud ji senioři potřebují, v jejich sociálním prostředí, co nejdéle. Dle odhadů výzkumného ústavu práce a sociálních věcí je 80 % starších 65 let soběstačných, pomoc v domácnosti potřebuje 10 %, domácí péči pak 7 % a ústavní péči 3 %. Pokud tedy mluvíme o seniorech, kteří potřebují dlouhodobou péči, jedná se u nás cca o 10 % těchto lidí a 90 % je soběstačných a žije ve svých domácnostech [Tošnerová 2002]. V rámci ústavní péče žije minimum seniorů, počet osob starších 65 let žijících v ústavech bylo v roce 2005 45 150⁴⁴.

Z mého výzkumu vyplývá, že s postojem, dle něhož jsou staří nemocní a potřebují dlouhodobou péči, se ztotožňuje 13 ze 72 seniorů, což je kolem 18 % respondentů.

⁴⁴ http://www.mpsv.cz/files/clanky/1452/nar_zprava_pri12.pdf (cit. dne 15.12.09)

Následující graf znázorňuje, co si myslí o zakořeněnosti tohoto stereotypu ve společnosti. 2/3 dotázaných seniorů si myslí, že je tento mýtus ve společnosti tradován a zakořeněn.

Graf 4: Staří jsou nemocní a většina z nich potřebuje dlouhodobou péči

Zdroj: Autorka

5.1.3.3. Staří nemají čím společnosti přispět, starší pracovníci jsou méně produktivní než mladší

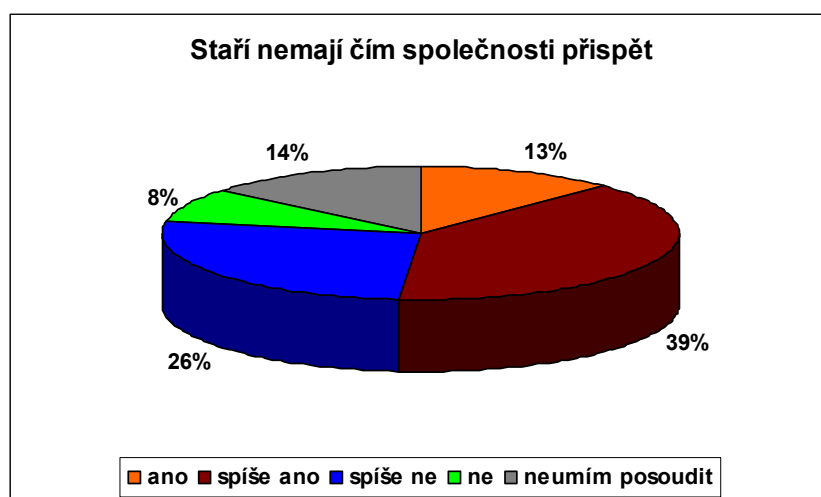
Tento mýtus je založen na předpokladu, že staří lidé se nesoustředí na participaci na trhu práce a tím ekonomicky státu nepřispívají. Jak již bylo řečeno, výše hodnotu lidí určujeme dle jejich pracovní činnosti, dle zaměstnaneckého poměru, ekonomické aktivity. Pokud se stane nepracujícím po odchodu do důchodu, ztrácí pro nás člověk „hodnotu a užitečnost“. Neumíme využít a ocenit přínos neplacené práce, dobrovolnické činnosti apod.

Měli bychom si však uvědomit, že lidé neztrácejí schopnost být aktivní na trhu práce, často odcházejí do důchodu právě z důvodu státem stanovené hranice věku odchodu do důchodu, či neodpovídající úrovni vzdělání a dovednosti než proto, že by byli příliš staří [Ageing: Exploding the Myths]. Z výzkumu provedeným Radou seniorů vyplývá, že 69 % seniorů nepracuje, ale další třetina zůstává nějakým způsobem ekonomicky aktivní (krátkodobý úvazek, plný úvazek, podnikání, dohoda o provedení práce apod.) [Pernes, Vacek a kol. 2008: 8]. Pracovní aktivita samozřejmě klesá s narůstajícím věkem seniora. Dále není pravda, že by byli starší pracovníci a priori méně produktivní než jejich mladší kolegové. Starší pracovníci mají mnohaleté zkušenosti v praxi oproti mladým, jsou vysoce motivovaní a flexibilní v jejich pracovním plánu, mají nižší pracovní absenci a mohou být výbornými mentory svých mladších kolegů [Myths and Realities of Ageing].

Nicméně přispívání společnosti neznamená jen ekonomickou aktivitu a participaci na trhu práce. Staří lidé přispívají značnou měrou svou pomocí rodinám a dobrovolnictvím v různých neziskových organizacích. Přispívají společnosti neplacenou prací, kterou však v dnešní době neumíme dostatečně ohodnotit a považovat tak za přínosnou. Z výzkumu Rady seniorů vyplývá, že senioři pomáhají svým rodinám, zejména pak v oblasti péče o vnoučata – při výchově a hlídání dětí nejméně 38 % [Pernes, Vacek a kol. 2008: 32]. Zhruba čtvrtina seniorů svým dětem poskytuje finanční či materiální výpomoc. Dále pak je 11 % seniorů aktivně zapojených do činnosti společenských organizací a 14 % seniorů má dle výzkumu potenciální zájem o práci dobrovolníka [Pernes, Vacek a kol. 2008: 38]. Nejsou to vysoká čísla, ale vzhledem ke stupni vývoje občanské společnosti u nás a dobrovolnictví ve všech ostatních věkových kategoriích, nejde o příliš malý podíl. V roce 2004 provedla agentura STEM⁴⁵ výzkum občanské společnosti, ze kterého vyšlo, že 53 % lidí není členem neziskové organizace a nejvíce lidí je členy sportovních organizací (23 %). Dále 68 % lidí nepracuje jako dobrovolník pro žádnou neziskovou organizaci.

Z mého výzkumu vzešlo, že 14 % seniorů je ekonomicky aktivních a shodou okolností se stejné procento dotázaných seniorů věnuje nějaké dobrovolnické činnosti. S tím, že senioři nemají čím společnosti přispět, se ztotožňuje 6 ze 72 seniorů. Graf 5 zobrazuje názor seniorů o zastoupení tohoto postoje ve společnosti.

Graf 5: Staří nemají čím společnosti přispět

Zdroj: Autorka

⁴⁵ http://www.neziskovky.cz/Files/Soubory/neziskovy_sektor_CR/pruzkum_stem_nros.doc (cit. dne 15.12.09)

5.1.3.4. Stáří je ekonomickou zátěží společnosti, zvýšení výdajů na zdravotní péči

Tento mýtus je založen na představě, že stárnutí společnosti bude mít katastrofický dopad na zdravotní systém, a že s narůstajícím počtem lidí starších 65 let se zvýší výdaje státu.

Pravdou je, že největší výdaje v oblasti zdravotní péče připadají na lidi starší 50 let, nejvyšší jsou ve věkové kategorii 55-65 let⁴⁶. Roční výdaje HDP⁴⁷ na zdravotnictví však nerostou, naopak v roce 2007 byly od roku 2004 nejnižší. V roce 2004 šlo o 7,4 %; 2005 7,3%; 2006 7 %, 2007 6,8 % a 2008 7 %⁴⁸. Z výzkumu provedeného Radou seniorů vzešlo, že 37 % dotázaných navštěvuje lékaře jednou za měsíc, třetina jednou za dva až tři měsíce, 15 % seniorů navštěvuje lékaře jednou týdně či jednou za 14 dní, stejný počet pak méně často jednou za čtvrt roku [Pernes, Vacek a kol. 2008: 24]. Častěji navštěvují lékaře ženy a starší senioři nad 70 let. Frekvence hospitalizace v nemocnici odpovídá vnímanému zdravotnímu stavu, v posledních dvou letech bylo v nemocnici hospitalizováno 35 % respondentů [tamtéž]. Co se týče spokojenosti seniorů s dostupností a kvalitou zdravotní péče je 13 % velmi spokojeno a 68 % vcelku spokojeno [Pernes, Vacek a kol. 2008: 24]. Senioři jsou na jedné straně s péčí spokojeni, ale ¾ seniorů nesouhlasí s finanční spoluúčastí pacienta na léčbě vedle povinného zdravotního pojištění [tamtéž].

S problematikou stárnutí populace a stářím samotným je spojeno negativní nahlížení na důchodový systém a senioři jsou tak považováni za ekonomické břemeno společnosti, protože většina z nich není ekonomicky aktivní. Nicméně jak již bylo řečeno výše, senioři se značně podílejí na vykonávání neplacené práce a tím společnosti přispívají. Dále je tu třeba zmínit, že senioři, stejně tak jako ostatní občané, přispívají do státního rozpočtu jako plátcí daní, jakými jsou především daně spotřební. Senioři jsou početnou spotřební silou na trhu, a tak značně přispívají ekonomice společnosti. Novým trendem v ekonomice je nyní tzv. Silver Economy, kdy se společnosti nabízející zboží a služby orientují na zájmy a potřeby seniorů a senioři se tak stávají jejich cílovou spotřební skupinou.

Na závěr bych zde chtěla zmínit, že z HDP jde na vyplácení důchodů stabilně již od roku 1997 kolem 8 %⁴⁹. Důchodový systém byl v roce 2004 v přebytku⁵⁰ a dle slov správce

⁴⁶ [http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/360039E9B6/\\$File/1101-08-Int.-3.4.pdf](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/360039E9B6/$File/1101-08-Int.-3.4.pdf) (cit. dne 15.12.09)

⁴⁷ Podrobnější znázornění výdajů v příloze 1, 2 a 3.

⁴⁸ http://www.uzis.cz/download.php?ctg=20&search_name=v%FDdaje®ion=100&kind=21&mnu_id=6200 (cit. dne 15.12.09) – Celkové výdaje na zdravotnictví 2004 - 2008

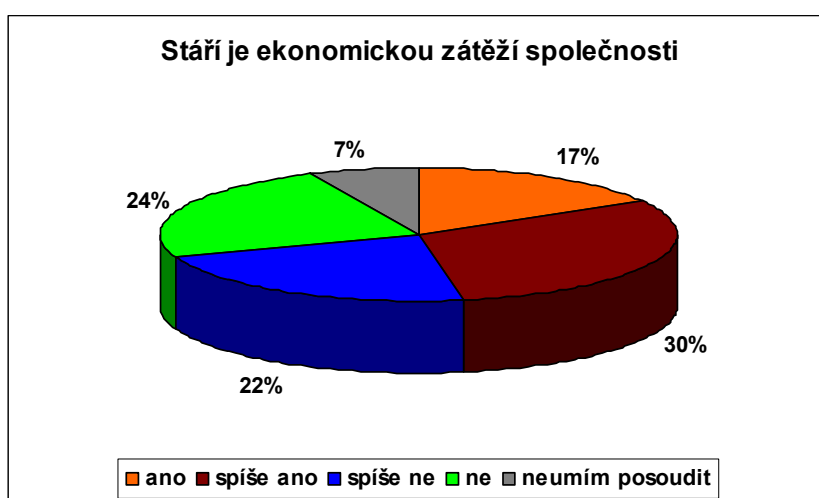
⁴⁹ http://www.mpsv.cz/files/clanky/1452/nar_zprava_pri12.pdf (cit. dne 15.12.09)

⁵⁰ http://www.mpsv.cz/files/clanky/1452/nar_zprava_pri12.pdf (cit. dne 15.12.09)

sociálního zabezpečení tomu tak bylo i v letech následujících. Reformy veřejných rozpočtů, zdravotního či důchodového systému jsou jistě potřeba s chodem společnosti, ale neměly by se vést v duchu nutnosti právě kvůli trendu stárnutí společnosti a narůstání počtu seniorů, čímž se pak veřejně podporuje existence tohoto mýtu.

To, že je stáří ekonomickou zátěží společnosti si myslí 7 ze 72 mnou dotázaných seniorů. Jak hodnotí zakořeněnost tohoto postoje ke stáří, k seniorům ve společnosti, vidíme v následujícím grafu. V tomto bodu jsou senioři na rozpacích, zhruba stejný počet lidí se přiklání, k zakořeněnosti tohoto postoje ve společnosti i jeho nepřítomnosti.

Graf 6: Stáří je ekonomickou zátěží společnosti

Zdroj: Autorka

5.1.3.5. Senilita je normální součástí stárnutí

Senilitou a demencí je dnes běžně nazýváno i obyčejné zapomínání různých věcí, které je běžné v jakékoliv fázi života. Na sklerózu, demenci a senilitu svádíme všechno, neboť jí chápeme jako společný jmenovatel pro všechny stárnoucí a staré lidi [Haškovcová 1989: 30].

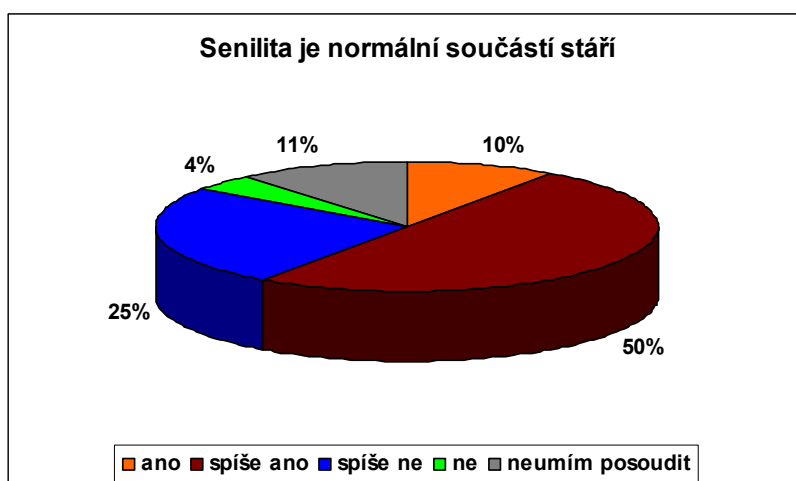
Demence⁵¹ jsou vrcholným projevem arteriosklerózy a jsou medicínsky interpretovány jako selektivní degenerativní onemocnění [Haškovcová 1989: 30]. I když nám medicína ukazuje opak, mýtus o všude přítomné senilitě existuje dál, protože obyčejné zapomínání je připisováno skleróze a následně senilitě.

⁵¹ Demence lze charakterizovat jako duševní onemocnění, při nichž v důsledku chorobného procesu dochází ke snížení paměti, intelektu a jiných tzv. poznávacích funkcí od jejich původní úrovně a k druhotnému úpadku všech dalších psychických funkcí. [<http://www.icm.cz/demence-alzheimrova-choroba> cit.dne 15.12.09]

Demence (senilita) není normální a nevyhnutelnou součástí stárnutí, i když je pravdou, že riziko tohoto onemocnění stoupá s věkem, záleží však na genetické výbavě a životním stylu jedince. Existují také různé stupně demence a senility. Nejčastěji je stáří spojováno s Alzheimerovou chorobou⁵², ale musíme si uvědomit, že nejde o běžnou součást stáří. U nás dle Alzheimerovi společnosti je touto nemocí postiženo asi 5 % lidí starších 65 let a zhruba polovina starších 85 let⁵³. Dnes je u nás odhadováno postižených 120 000 a v celé Evropské unii na 7,3 milionu lidí, kteří trpí touto nebo jí příbuznou chorobou⁵⁴. Za 20 let se odhadují tyto počty na 250 tisíc lidí, což je stále jen malá část z celkového budoucího počtu seniorů⁵⁵.

5 ze 72 seniorů se s tímto postojem ke stáří ztotožňují. Graf 7 nám ukazuje, že si 50 % myslí, že je tento mýtus o senilitě jako normální součástí stáří ve společnosti zakořeněn, 10 % si myslí, že spíše ano, 25 % si myslí, že spíše ne, 4 % si myslí, že ne, 11 % si myslí, že neumím posoudit.

Graf 7: Senilita je normální součástí stáří

Zdroj: Autorka

⁵² Alzheimerova nemoc způsobuje úbytek mozkových buněk. Projevuje se výpadky paměti, ztrátou orientace v čase i prostoru a poruchami řeči a hybnosti. [<http://www.novinky.cz/zahranicni/179519-pocet-lidi-s-demenci-se-kazdych-20-let-zdvojnaso-bi-varuji-lekari.html> cit. dne 15.12.09]

⁵³ <http://alzheimer.cz/?PageID=3> (cit. dne 15.12.09)

⁵⁴ <http://www.zdn.cz/clanek/ek-vyzvala-clenske-staty-aby-spojily-vyzkum-alzheimerovy-choroby-436658> (cit. dne 15.12.09)

⁵⁵ <http://www.zdn.cz/clanek/ek-vyzvala-clenske-staty-aby-spojily-vyzkum-alzheimerovy-choroby-436658> (cit. dne 15.12.09)

5.1.3.6. Se stářím je spojená osamělost

Se stářím je spojován předpoklad, že jsou lidé smutní, v depresi, osamělí a odsunuti na okraj společnosti. Tento stereotyp říká, že lidé v důchodovém věku jsou nešťastní, deprimovaní, mají pocit selhání, desintegrace a bezvýznamnosti.

Zde je třeba si uvědomit, že je velký rozdíl mezi tím, žít sám a být osamělý. V roce 2004 bydlelo 30 % starších 65 let sami v bytě, 38 % s partnerem starším 65 let a 23 % s dětmi⁵⁶. Podle výzkumu Rady seniorů je 37,2 % lidí v seniorském věku ovdovělých, nicméně to neznamená, že jsou osamoceni a nešťastní [Pernes, Vacek a kol. 2008: 6]. Se svým dosavadním životem je 46 % spokojeno a 36 % z části spokojeno a nespokojeno je jen 18 %, což vyvrací domněnku, že jsou všichni senioři nešťastní [Pernes, Vacek a kol. 2008]. S odchodem do důchodu přichází lidé o širší sociální kontakty a počet známých se tak snižuje, nicméně počet blízkých přátel zůstává více méně stejný po celý život. Většina starších lidí je v kontaktu se svými rodinami (manželé, děti, vnoučata), přáteli, sousedy a nemají tak zkušenosti s osamělostí. V dnešní společnosti mají senioři také možnosti využít služeb neziskových organizací, které nabízejí pro seniory volnočasové aktivity, kulturní akce a tím pádem i možnosti se dostat do společnosti a získat nové kontakty a přátele. Senioři mohou také v rámci neziskových organizací vystupovat jako dobrovolníci, a tak přispívat společnosti a udržovat si pocit užitečnosti. Jak již bylo zmiňováno výše 11 % z nich tak již činí a 14 % má potenciální zájem vykonávat dobrovolnickou činnost [Pernes, Vacek a kol. 2008]. Nicméně i přesto, že jsou dnes větší možnosti aktivního stárnutí a dostávání se mezi lidi do společnosti, je osamělost problémem stáří, hlavně pak žen, protože se dožívají vyššího věku než muži a čím jsou starší, tím je vyšší počet ovdovělých žen. Kolem 50 % žen starších 60 let je ovdovělých, u mužů jde „jen“ asi o 12 %, dle sčítání lidu z roku 2001⁵⁷.

Dle výzkumu života seniorů provedeného v roce 2002 se ve zkoumané populaci osob ve věku 60 a více let často cítí osaměle téměř 12 % a někdy 33 % z nich. Vůbec se necítí být osamělými 27 % dotázaných [Kuchařová 2002: 60]. Pocit osamělosti ovlivňuje zejména rodinný stav či forma rodinného soužití, dále zdravotní stav, který ovlivňuje možnosti navazování sociálních kontaktů mimo vlastní domov či rodinu. *Osamělost je do jisté míry projevem celkového životního postoje. Lidé více se cítící osamělí častěji vyjadřují pesimističtější názory i v jiných otázkách, např. na celkovou spokojenost se svým dnešním životem, na dopady odchodu do důchodu na jejich život. K pocitu osamělosti přispívá i to,*

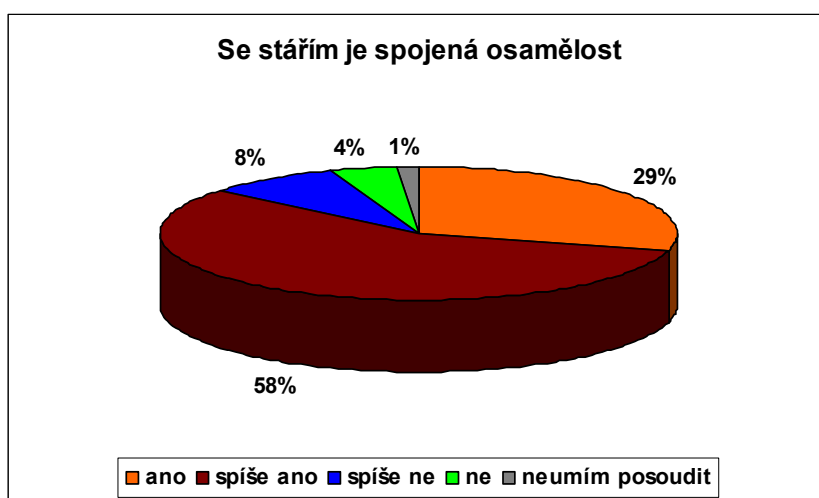
⁵⁶ http://www.mpsv.cz/files/clanky/1452/nar_zprava_pri12.pdf (cit. dne 15.12.09)

⁵⁷ [http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/6200531F9F/\\$File/41230423.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/6200531F9F/$File/41230423.pdf) (cit. dne 15.12.09)

když se jedinec obtížněji vyrovnává s tím, co více nebo méně nového do jeho života přináší sociální a technologické změny [Kuchařová 2002: 63].

Podle vnějších indikátorů (žijící příbuzní, charakter bydliště, nabídka sociálních kontaktů v lokalitě aj.) se osamělost týká jen části nejstarších seniorů. Podle subjektivního vnímání je to jev podstatně více rozšířený [Kuchařová 2002: 60]. S osamělostí se ztotožňuje také téměř nejvyšší počet seniorů dotázaných v rámci mého výzkumu, a to 19 ze 72 seniorů. Následující graf znázorňuje, jak je na tom zbytek společnosti dle seniorů.

Graf 8: Se stářím je spojená osamělost

Zdroj: Autorka

5.1.3.7. Staří nejsou schopni se učit novým věcem a přizpůsobit se změnám

Většina společnosti žije se stereotypním přesvědčením, že „starého psa, novým trikům nenaučíš“. Na základě tohoto mýtu přistupujeme k seniorům, jako k těm, kteří neumějí ovládat nové technické vymoženosti, neumějí se přizpůsobovat rychlým vývojovým změnám, jsou tedy pomalí, nevykonní a v moderní společnosti vybavenou naprosto odlišnými přístroji, než jak tomu bylo dříve, za jejich „mládí“, zmatení.

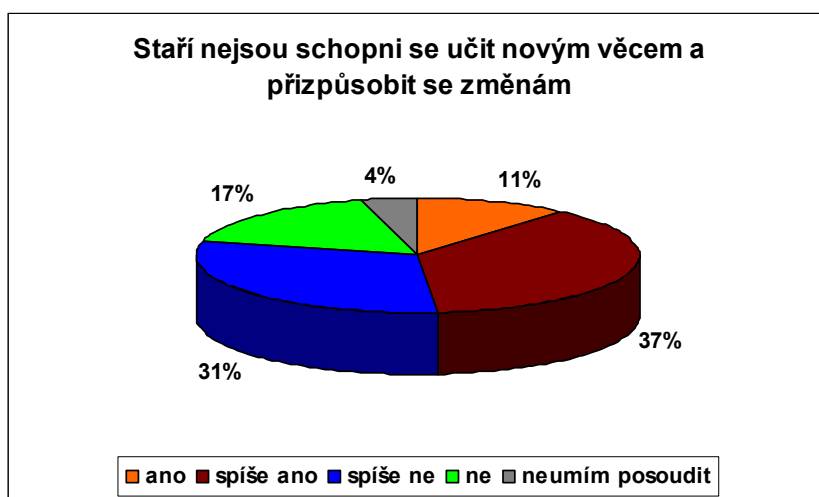
Mnoho seniorů se však s novými technologickými přístroji více nebo méně naučí a umí je používat samostatně, ať už jde o každodenně využívané mobilní telefony, bankomaty, platby kartou a dále práce s počítači či vyhledávání informací na internetu a zasílání emailů apod.... Je však pravdou, že záleží vždy na jednotlivci a jeho schopnostech a také motivaci se novým věcem naučit. S věkem klesají kognitivní schopnosti, ale nelze a priori předpokládat, že všichni senioři nejsou schopni se učit novým věcem. Je zde na místě opět zdůraznit fakt

heterogenity seniorské populace, která se s dalším procesem stárnutí populace bude ještě zvětšovat.

Společnost směřuje ke konceptu aktivního stárnutí⁵⁸, senioři si tak udržují, vylepšují a obohacují své dovednosti a schopnosti. Ze svého zájmu i s nutnosti doby se učí novým věcem zahrnující technologii i nové aktivity v rámci trávení jejich volného času. V rámci konceptu celoživotního vzdělávání existují Univerzity třetího věku, které jsou zaměřené na vzdělávání seniorů, tzv. třetí generace a jsou stále častěji seniory využívány. Podle Asociace univerzit třetího věku u nás v roce 2008 využívalo studijní programy univerzit třetího věku 20-30 tisíc seniorů a poptávka převyšuje nabídku možností vysokých škol⁵⁹. Dále se však senioři mohou vzdělávat, a také tomu tak činí, v rámci nabízených kurzů neziskových organizací. Mezi nejoblíbenější kurzy patří ty počítačové⁶⁰. V rámci uspokojování zájmů a potřeb seniorů v oblasti volnočasových aktivit existují různé neziskové organizace a seniorské kluby, které poskytují různé kurzy pro seniory, přednášky, organizují kulturní akce a výlety a další.

S tímto postojem ke stáří souhlasí 7 ze 72 seniorů, jak hodnotí zažití tohoto stereotypu ve společnosti, nám ukazuje graf 9. Stejně tak jako u postoje stáří je ekonomickou zátěží, stejný počet seniorů odpovídalo na toto tvrzení, že je zakořeněno ve společnosti i není.

Graf 9: Staří nejsou schopni se učit novým věcem a přizpůsobit se změnám

Zdroj: Autorka

⁵⁸ Aktivní stárnutí je schopnost lidí, jak stárnou, vést produktivní život ve společnosti a v ekonomice, to znamená, že jsou schopni činit pružná rozhodnutí o tom, jakým způsobem budou trávit svůj čas v průběhu života – v učení se, v práci, ve volném čase a v péči o druhé (OECD) [Rabušic 2002].

⁵⁹ <http://www.novinky.cz/kariera/142767-na-ceskych-univerzitatach-studuje-pres-20-tisic-senioru.html> (cit. dne 15.12.09)

⁶⁰ zkušenost neziskové organizace Život 90

5.1.3.8. Staří jsou více ohroženi kriminalitou než jiné věkové kategorie

Tento mýtus je založen na předpokladu a víře, že staří lidé se stanou pravděpodobněji obětí kriminálního přepadení či krádeže, než ostatní.

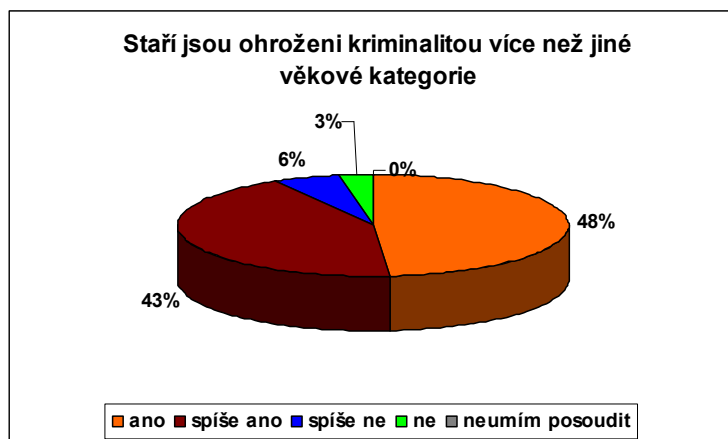
Pravdou je, že staří lidé se pravděpodobně méně stanou obětí trestného činu než mladší lidé [Myths and Realities of Ageing]. Jejich čas, který tráví na veřejných místech je rozdílný od času, který na veřejných místech tráví například mladí, svobodní, studenti či nezaměstnaní [Ageing: Myth and Reality]. Na sdílení tohoto stereotypu se značnou měrou podílejí média, která píšou příběhy o trestných činech spáchaných na seniorech. Pachatele se nebojí označovat za „hyeny“ a seniory jako oběti prezentují jako důvěřivé a neschopné obrany kvůli svému věku a zdravotnímu stavu, a tím spojenou fyzickou silou. Nicméně faktem je, že se sami senioři obávají trestných činů právě z důvodů, že se nemohou dostat dostatečně rychle do bezpečí [Myths and Realities of Ageing].

Senioři jsou však více ohroženi ze strany své rodiny a blízkých než ze strany cizích pachatelů. V rámci zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity byl proveden výzkum domácího násilí na seniorech⁶¹. Z výzkumu byly zjištěny následující závěry – v rámci psychického násilí má 20,8 % seniorů zkušenosti s vulgárními nadávkami, urážkami; 6,8 % respondentů potvrdilo opakovaně toto chování i od terénních pracovníků. 13 % respondentů přiznalo fyzický útok od svých rodinných příslušníků, 22 % přiznalo, že zná seniora ze svého okolí, který je vystavován fyzickým nátlakům. 6,8 % dotazovaných seniorů vypovědělo, že je ekonomicky zneužíván, že jsou od něj opakovaně vyžadovány finanční prostředky ze strany rodiny v kontextu negativních důsledků při odmítnutí této „pomoci“. Tato čísla jasně napovídají, že jde o problém, se kterým je nutné se vypořádat. Na který je nutné upozorňovat, a o kterém by se mělo více hovořit v rámci ohrožení seniorů.

Nicméně v mém vzorku seniorů pro výzkum se objevila pouze jedna žena, která byla loupežně přepadena, ale s tím, že jsou senioři ohroženější kriminalitou, než ostatní věkové kategorie se ztotožňuje nejvíce dotázaných seniorů, a to 20 ze 72. Jaký je postoj k tomuto výroku ostatní společnosti dle seniorů, zobrazuje následující graf. Naprostá většina si myslí, že se s tímto postojem ztotožňuje celá společnost.

⁶¹ http://www.orfeus-cr.cz/files/files/ppt/Domaci_nasilii_Zimmelova.ppt#9 (cit. dne 15.12.09)

Graf 10: Staří jsou více ohroženi kriminalitou než jiné věkové kategorie

Zdroj: Autorka

5.2. Shrnutí

Obecné mýty a stereotypy jsou ve společnosti stále tradovány a to i dle názorů mnou dotazovaných seniorů. Prezentace seniorů v médiích negativnímu či zkreslenému postoji ke stáří značně přispívají. Stejně tak i senioři, kteří se sice z většiny části neztotožňují s předkládanými mýty⁶², přispívají k tomuto nahlížení na stáří. I když sebe za takového nepovažují, dívají se tak na ostatní seniory, podobně uvažují i ostatní generace. Tomuto jevu se říká dualita perspektiv, jde o prezentování „self“ seniorů, „já versus oni“ [Sýkorová 2004: 116]. Prostřednictvím tohoto nahlížení se senioři distancují od „oni“, od ostatních, od těch, kteří jsou nositeli negativních vlastností marginalizované skupiny seniorů. Připisují tak ostatním seniorům sociální identitu, kterou jim přisuzuje společnost jako celek a podílejí se tak na reprodukci sociálních stereotypů a mýtů o stáří. Stejně tak to dělá i střední generace, děti seniorů, své rodiče (seniory) považují za kompetentní a autonomní, těm druhým, anonymním, přisuzují negativní vlastnosti [Sýkorová 2004: 116].

Stereotypy a mýty o stáří, zveličují zdravotní problémy, finanční těžkosti i problematiku osamělosti, přestože 87 % seniorů je se svým životem výrazně či přiměřeně spokojeno [Tošnerová 2002: 12]. Dle komplexní analýzy sociálně-ekonomických podmínek života ve stáří⁶³ provedené v roce 2002 v subjektivním hodnocení svého zabezpečení na škále bohatý-chudý, se většina seniorů (69 %) zařadila do středně materiálně zajištěné domácnosti [Kuchařová 2002: 39]. 4 % respondentů se umístila na „straně bohatství“, na opačné straně pak 27 % [tamtéž]. *Sociální charakteristiky lidí subjektivně chudých jsou nejčastěji*

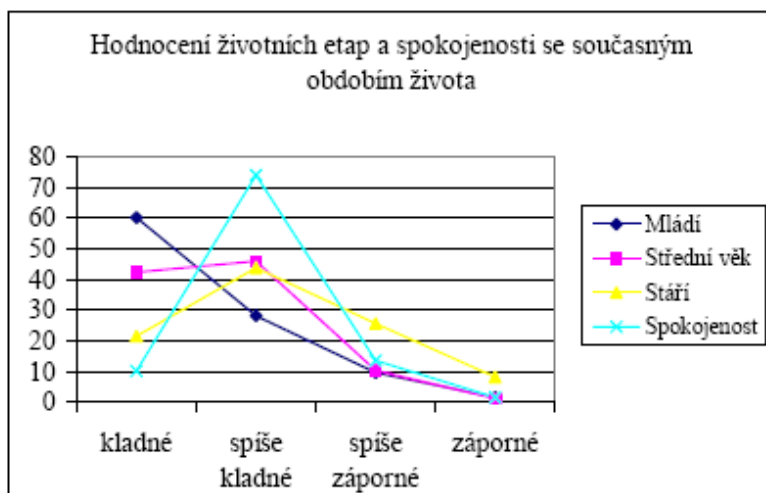
⁶² 33 ze 72 seniorů dotázaných v mém výzkumu se neztotožňují s žádným z mýtů.

⁶³ Zadavatelem bylo Ministerstvo práce a sociálních věcí.

následující: základní vzdělání (17 % lidí s tímto vzděláním, ale také např. 4 % středoškolsky vzdělaných); nekvalifikovaní dělníci (21 % z těchto dělníků) nebo rolníci (14 %), méně často kvalifikovaní dělníci (10 %); lidé žijící v jednočlenných domácnostech (14 % z nich proti 3 % osob z dvoučlenných domácností); z důchodců v jednočlenných domácnostech (kteří nejsou nijak výdělečně činní) se mezi chudé zařadilo 15 %, z ostatních domácností 10 %. Subjektivně chudými jsou lidé s dlouhodobými vážnými zdravotními problémy (18 % z této skupiny a také 8 % z lidí s častými, ač ne vážnými zdravotními problémy) [Kuchařová 2002: 39-40]. Se svým bydlením je 52 % seniorů zcela spokojeno, spíše spokojeno je pak 42 % [Kuchařová 2002: 47].

V rámci mého dotazníku respondenti hodnotili ve většině případů postavení seniorů ve společnosti za spíše špatné, a to celých 70 %, 4 % za velmi špatné, 25 % za spíše dobré a 1 % za velmi dobré. Přesto v celkovém hodnocení života seniorů převládá kladné nahlížení. Stáří označilo za nejlepší etapu svého života 9 % respondentů [Kuchařová 2002: 52]. Jak lidé hodnotí jednotlivé životní etapy a jak jsou spokojeni ve stáří, zobrazuje níže uvedený graf. Téměř 65 % hodnotí spokojenost ve stáří kladně nebo spíše kladně. Jako záporné ho hodnotí méně než 10 % dotázaných [Kuchařová 2002: 50]. *Mezi okolnostmi ovlivňujícími životní spokojenost jsou jako více závažné vnímány nemateriální stránky života než aspekty materiální. Nemateriální stránky v obecné poloze charakterizuje pocit bezpečí a dostatku vlastních fyzických sil, zabezpečení pro případ jejich oslabení a také, s menší intenzitou, aktivní přístup k životu [Kuchařová 2002: 51]. Za nejproblémovější okolnosti života pro stárnoucího člověka respondenti označili zejména porozumění technickým novinkám, finanční nedostupnost některých činností, pochopení společenského a politického dění, podceňování schopností starších lidí, a že mladí neberou starší lidi vážně [Kuchařová 2002: 53].*

Graf 11: Srovnání hodnocení životních etap a aktuální celkové spokojenosti v %

Zdroj: Kuchařová 2002: 50

Přestože existuje ve společnosti řada mýtů a stereotypů o stáří a diskriminaci na základě věku, respondenti z mého dotazníku se ve většině případů s nevhodným či diskriminačním chováním vůči své osobě nesetkali. 82 % se s takovým chováním nesetkala a 18 % ano. Přičemž ve většině případů (64 %) šlo o střet s mladší generací, v 18 % o nevhodné jednání ve zdravotnickém zařízení, 1 seniorka byla napadena a 1 seniorka se setkala s diskriminací na základě věku v zaměstnání. Diskriminace dle věku se projevuje zejména v rámci zaměstnání, ať už jde o strukturu organizace, výběr zaměstnanců, rozmisťování pracovních sil i rozdělování úkolů, výběru zaměstnanců pro další vzdělávání, povýšení, ukončení pracovní činnosti a další [Glover in Vidovičová 2008: 167-168]. Mnou dotázaní senioři se také z 96 % setkávají s běžným chováním vůči své osobě, zbytek se setkala s jednáním citlivějším.

6. Analýza reprezentace zájmů seniorů

6.1. Reprezentace zájmů

Účelem lidské moderní společnosti je co nejúplnější uspokojování individuálních a skupinových potřeb a zájmů⁶⁴ [Brokl 1999: 11]. Dle Alemanna [in Brokl 1999: 12] jsou zájmy upevněné potřeby vyrůstající z pocitu nedostatku, které se natolik upevnily, že se staly významnými pro jednání. V praxi jsou zájmy vnímány vždy ke konkrétním společenským problémům, jsou tedy obtížně definovatelné jako pojem [Dahrendorf in Brokl 1999: 12]. Společné individuální zájmy jsou realizovány sdružováním, organizováním, soupeřením, vyjednáváním i bojem [Brokl 1999: 13]. Prosazování a uspokojování (realizování) společenských zájmů je dosahováno prostřednictvím politického rozhodování, v rámci politického systému. Politický systém je definován jako struktura hodnot, norem, pozic, rolí, institucí a procesů, která zpracovává podněty, které do ní na vstupu vcházejí jako požadavky a podpory okolí a na výstupu jí opouštějí jako rozhodnutí a řešení [Brokl 1999: 19].

Procesy zprostředkování zájmů probíhají v politické i nepolitické sféře, nicméně páteří intermediárního⁶⁵ i rozhodovacího systému jsou politické strany. První etapou intermediárního systému je artikulace zájmů, tedy formulace přijatelného a realizovatelného vyjádření individuálních potřeb ve skupinovém zájmu. Dalším krokem je manifestace zájmů jako požadavků nebo podpor vznášených vůči politickému systému ve formě programů, prohlášení, demonstrací, stávek apod... Poslední etapou systému zprostředkování zájmů je jejich agregace, tedy sdružování a výběr zájmů v politické aréně státní společnosti, tedy je o realizaci zájmů politicky rozhodováno [Brokl 1999: 23].

Mezi hlavní aktéry intermediárního systému patří občané, skupiny a sociální prostředí, kteří jsou zástupci privátní sféry. Dále politické strany, sdružení, hnutí a organizace občanské společnosti a masmédiá, jenž jsou představitelé veřejné sféry a neveřejnou sféru reprezentují zejména politické strany a politicko-administrativní systém (byrokracie)⁶⁶ [Brokl 1999: 27].

Politické strany působí na reprezentaci a zprostředkování zájmů spíše svým vlivem než mocí. Jsou hlavním aktérem a mají přímý vliv na neveřejnou sféru tvorby rozhodnutí a realizaci zájmů. Významným aktérem v pluralitní demokracii jsou zájmové skupiny, organizace, které prostřednictvím spolupráce nebo ovlivňování vlády, parlamentu, politických

⁶⁴ potřeby – jednotlivce; zájmy - skupiny

⁶⁵ systém zprostředkování (reprezentace) zájmů

⁶⁶ dle Rucht, Dieter, Parteien, Verbände und Bewegung als Systeme politischer Interessenvermittlung, WZB FS III 91-107, Berlin, 1991, s.10

stran a veřejnosti se snaží při tvorbě politické vůle a v rozhodovacích procesech prosazovat platnost zájmů svých členů [Brokl 1999: 30]. Působnost těchto organizací spočívá v agregování a artikulování zájmů členů za účelem průběžného, přímého ovlivňování politických a společenských procesů a jejich charakteru prostřednictvím participace, vyjednávání, naslouchání a poznávání, ve výjimečných případech pomocí hrozeb, pasivní rezistencí, protestů a podplácením [Brokl 1999: 30].

David Truman charakterizuje zájmovou skupinu jako jakoukoli skupinu, která na základě jednoho či více sdílených postojů vznáší určité nároky jednak vůči svým členům, jednak vůči jiným skupinám ve společnosti a tvrdí, že žádný rozhodovací vládní proces nemůže být pochopen bez zájmových skupin [Truman 1981: 505]. Tyto skupiny pak dělí na neorganizované (potenciální) a organizované [Truman 1981: 506]. Potenciální skupinou myslí tu, která se aktivizuje na základě ohrožení zájmů jejích členů. Jakékoli narušení existujících vztahů či očekávání ve společnosti může vytvořit nové vzorce vzájemného působení, které se pokusí eliminovat tato narušení. Potenciální skupina se tedy skládá z lidí, kteří mají stejný problém, a tento problém je široce rozšířen v rámci celé společnosti, jejich zájmy nemusí být prosazovány organizovanou skupinou a stejně se jim ve vládě dostává pozornosti [Truman 1981]. Organizované skupiny David Truman charakterizuje následujícími vlastnostmi. Organizované skupiny mají vědomý sdílený zájem, který je spojuje, usilují o ovlivnění politického rozhodování, mají alespoň základní formální organizaci a neúčastní se jako celek volební soutěže, nejsou politickou stranou [Truman 1981: 506]. Tyto skupiny se dle Trumana pak často politizují a dochází mezi nimi k vzájemnému konfliktu. V rámci usilování o ovlivnění politického rozhodování rozlišuje Truman dva faktory, které mají vliv na účinnost přístupu k rozhodovacímu procesu. Jedním z faktorů je strategická pozice zájmové skupiny ve společnosti (např. technické a politické znalosti skupiny), druhým faktorem je vnitřní charakteristika skupiny (např. stupeň soudružnosti, organizovanosti, schopnost vůdce, počet členů, peníze) a posledním jsou faktory vztahující se přímo k vládě jako takové (např. schopnost vůdců) [Truman 1981: 506-507].

Zájmové skupiny se snaží prosazovat pravidla a očekávání lidí v demokratické společnosti a jejich naplňování [Truman 1981: 513]. Zájmové skupiny mají udržovat rovnováhu v běžícím politickém systému prostřednictvím přijímání, prosazování a kontrolování zájmů [Truman 1981: 514]. Existují dva ideální typy strategií, jak zájmové skupiny mohou dosáhnout svých cílů. Jde o strategii kooperace se státem, která je oboustranným výhodným vztahem. Dobré vztahy s rozhodovateli zaručují možnost přístupu k nim a schopnost poskytovat vhodné informace. Zájmové skupiny touto strategií získávají

šanci být alespoň vyslyšené, privilegium organizačního a finančního zajištění činnosti ve formě povinného členství v nich nebo ve formě systému daňových úlev v případě dárcovství. Na druhé straně rozhodovatelé mají záruku předjednaného rozhodnutí, podpory při vládnutí, možnosti získání expertních analýz, a tím korigovat chyby či nezamýšlené důsledky, které by mohly z realizace a implementace rozhodnutí vzejít [Mansfeldová, Kroupa 2008: 85]. Druhou strategií je strategie konfliktu, v rámci níž jde o vytvoření, co nejúčinnějšího nátlaku na rozhodovatele. Nedosahují svých cílů prostřednictvím vyjednávání a participací na rozhodovacích procesech, ale spíše nátlakem a zapojením veřejnosti. Mezi nátlakové akce patří například demonstrace, stávky, petice a žaloby. K této strategii se zájmové skupiny uchylují zejména v případě dlouhodobého neuznávání zájmu za legitimní a není tedy zohledňován a uspokojován [Mansfeldová, Kroupa 2008: 86].

V rámci mé zvolené problematiky reprezentace zájmů seniorů jde o organizované zájmové skupiny (seniorské organizace), které využívají strategie kooperace se státem.

6.1.1. Vývoj reprezentace zájmů v ČR

V období po druhé světové válce do roku 1989 nemůžeme mluvit o pluralitě v oblasti reprezentace zájmů, jak v oblasti politické, tak v oblasti občanské společnosti. Občanská společnost u nás za vlády komunistické strany neexistovala. V reprezentaci zájmů na politické scéně pak měla komunistická strana⁶⁷ monopol a jediná tak určovala, jaké zájmy se ve společnosti budou prosazovat a jakým způsobem. Vláda komunistické strany byla postavena na kolektivismu, plánovaném hospodářství, solidaritě a existenci silného sociálního státu, jehož jediným subjektem (vykonavatelem) byl stát.

Po roce 1989 vzniklo Občanské fórum, politické hnutí jako široká spontánní platforma občanských nezávislých aktivit. Nástupnickými stranami byly Občanská demokratická aliance, Občanská demokratická strana, Občanské hnutí a Strana pro otevřenou společnost⁶⁸. Na politické scéně začaly vznikat různé subjekty, náš politický systém získal pluralitní podobu prosazování zájmů. V rámci ekonomické a politické transformace politická soutěž probíhala především o rozsah státní redistribuce zdrojů a míru státního řízení hospodářství, a to na základě klasické ideologické dimenze levice-pravice [Mansfeldová, Kroupa 2008: 57]. Od roku 1998 působí na parlamentní úrovni jen pět politických stran, stranický systém je

⁶⁷ Vládla v rámci Národní fronty, která sdružovala politické strany a společenské organizace, tedy komunisty, lidovce, národní socialisty, ale i Svaz mládeže, zahrádkáře atd.

⁶⁸ http://cs.wikipedia.org/wiki/Ob%C4%8Dansk%C3%A9_hn%C3%B3t%C3%BA (cit. dne 30.11.09)

charakteristický jednou dominující stranou na levici Česká strana sociálně demokratická (ČSSD) a na pravici Občanská demokratická strana (ODS). Další pravostředé strany Křesťanská a demokratická unie- Československá lidová strana a Strana zelených (KDU-ČSL, SZ) a levicová strana Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM) mají ve stranické soutěži doplňkovou roli⁶⁹ [Mansfeldová, Kroupa 2008: 57].

Od roku 1989 se u nás začala opět vyvíjet občanská společnost⁷⁰, která byla ve svém vývoji přerušena 40tiletým vládnutím komunistické strany. V devadesátých letech vznikaly různé zájmové organizace zaměřené na kulturu, sport a rekreace; na životní prostředí a obhajobu práv; vzdělávání; sociální služby; zdraví; komunitní rozvoj a profesní organizace a odbory. V roce 1990 vznikla nezisková organizace Život 90 zaměřená na seniorskou populaci, která je jedním z nejvýznamnějších aktérů na poli zajišťování rozmanitých služeb a aktivit pro seniory, dále je členem Rady vlády pro seniory a stárnutí populace a evropského projektu Age platform. V roce 1990 se přetrafoval již existující Svaz důchodců a v roce 1993 vznikl Koordinační výbor organizací důchodců a zdravotně postižených, který se v roce 2005 přetrafoval v Radu seniorů. Toto jsou 3 nejdůležitější organizace občanského sektoru v oblasti reprezentace zájmů seniorů a následného prosazování a uspokojování těchto zájmů.

Vstup České republiky do Evropské unie v roce 2004 přinesl zájmovým skupinám nové příležitosti reprezentovat zájmy ve víceúrovňové aréně a participovat na konzultacích, vytváření a implementaci národní či lokální politické úrovni. Před vstupem do Evropské unie byly zájmové skupiny považovány politickou reprezentací spíše za obtížné a nepřiliš legitimní aktéry, stály mimo jakoukoli fázi legislativního procesu. Po vstupu ČR do EU se pohled politické reprezentace a státní legislativy na zájmové skupiny pomalu proměňuje a zájmové skupiny se stávají „insidery“, zahrnutými aktéry do procesu, alespoň co se týče formální stránky, jakou mají moc něco prosadit a změnit, je věc jiná⁷¹ [Mansfeldová, Kroupa 2008: 226]. Evropské instituce přinesly větší otevřenost vůči všem zájmovým skupinám a ochotu naslouchat pluralitě názorů a informací, kterou při své činnosti generují [Mansfeldová, Kroupa 2008: 226]. Nicméně organizace občanské společnosti rozdělily na statické a

⁶⁹ Více o politických stranách a jejich reprezentaci zájmů seniorské populace níže v rámci analýzy aktérů.

⁷⁰ Občanská společnost je abstraktní pojem, zahrnující veškeré organizace, sdružující občany na dobrovolné bázi. Vymezit ji lze také jako organizované aktivity občanů, které nejsou spojeny se státními strukturami nebo komerčními organizacemi.

[http://cs.wikipedia.org/wiki/Ob%C4%8Dansk%C3%A1_spole%C4%8Dnost cit. dne 30.11.09]

⁷¹ Tento trend také souvisí s tím, které politické strany vládly, pravicové jsou zpravidla skeptičtější k občanské společnosti a preferují individualismus a subsidiaritu.

dynamické, přičemž pro ty statické, proces europeizace představuje hrozbu, pro dynamické organizace výzvu a rozvoj. V podmínkách naší občanské společnosti, která se začala vyvíjet až po roce 1989 je více organizací statických, které nemají kapacity pro získávání výhod a čerpání například i finanční podpory z Evropského fondu. Naše občanská společnost je stále spíše ukotvena na národní úrovni, ambice v procesu evropského vládnutí jsou dosud velmi omezené [Mansfeldová, Kroupa 2008: 229].

Politická reprezentace se také neprofiluje v rámci evropské integrace. Nevznikla žádná nová strana, která by vycházela z procesu europeizace⁷², která by měla kapacity a schopnosti využít evropskou integraci více pro náš prospěch⁷³. Naše politické strany jsou stále profilovány jen z hlediska „pravo-levé“ orientace. Politické strany tak reprezentují zájmy dle své ideologie založené na individualismu a principu subsidiarity na jedné straně a principu solidarity a „kolektivismu“ na straně druhé.

Zájmy jsou u nás po roce 1989 reprezentovány pluralitním způsobem, jak ze strany politické reprezentace, tedy ze strany státního sektoru, tak ze strany občanského sektoru a jeho organizací. V rámci pluralitního systému mohou mít všechny skupiny obyvatelstva své zastupitele v oblasti prosazování jejich specifických zájmů a potřeb. V této kapitole analyzují způsoby a možnosti reprezentace politických zájmů seniorské populace, zájmů, které přesahují možnosti jejich realizace v rámci organizací občanské společnosti či na lokální úrovni a je potřeba reprezentace na celostátní úrovni.

6.2. Jednotliví aktéři reprezentace

V rámci analýzy aktérů jsem si rozdělila vybrané aktéry dle státního a nestátního sektoru. V rámci reprezentace zájmů seniorů ve státním sektoru můžeme mluvit o institucích jakými je Ministerstvo práce a sociálních věcí, politické strany, parlament a vláda. Rada vlády pro seniory a stárnutí populace stojí někde na pomezí státního a nestátního sektoru. Do nestátního či také občanského sektoru spadají seniorské organizace – Rada seniorů a Svaz důchodců, které jsou zastřešujícími organizacemi. Jednotlivé organizace občanského sektoru (neziskové organizace) se sdružují do zastřešujících organizací, aby zástupci jejich zájmů

⁷² Dle *Claudioho Radaelliho* europeizaci definují procesy utváření, rozšiřování a institucionalizace formálních a neformálních pravidel, procedur politických paradigmat, stylů, způsobů „dělání věcí“ a sdílených hodnot a norem, které jsou nejprve definovány a konsolidovány v rámci politických procesů EU a poté inkorporovány do logiky domácího diskurzu, politických struktur a veřejných politik [Mansfeldová, Kroupa 2008: 55]

⁷³ Například ve formě reprezentace zájmů českých občanů, či některých skupin.

měli co nejpočetnější členskou základnu, a tím získali legitimitu požadavků pro prosazování zájmů a stali se reprezentativními organizacemi [Mansfeldová, Kroupa 2008: 83].

Důležitým aktérem jsou také samotní senioři, jejichž zájmy a potřeby se reprezentují a Evropská unie, resp. některé z evropských nadnárodních institucí, které reprezentují zájmy seniorů mimo národní stát.

6.2.1. Senioři

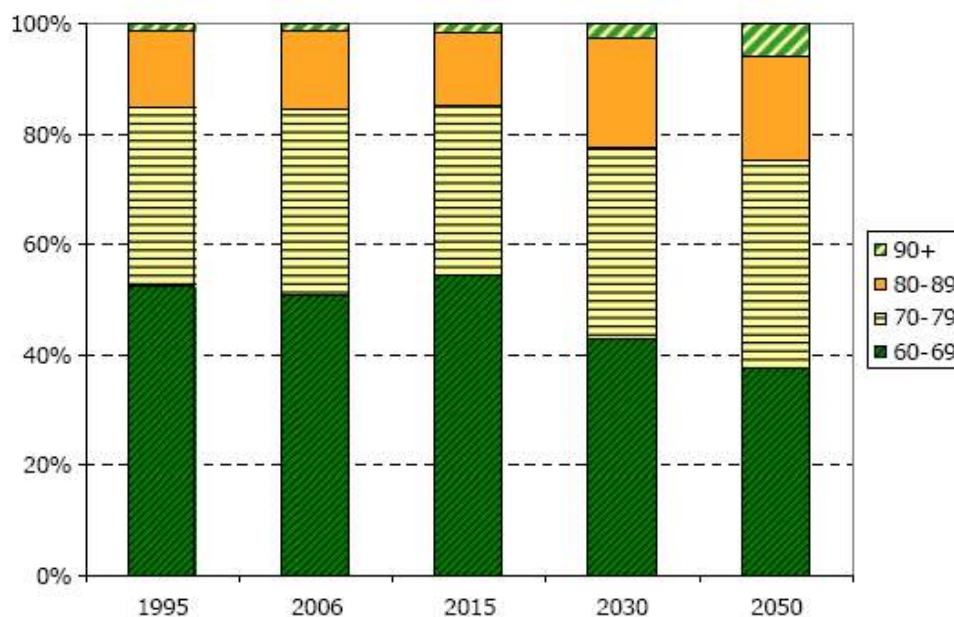
Za seniory považujeme lidi, kteří se dostali do věku, kdy mají nárok na pobírání starobního důchodu či do důchodu odcházejí a ty, kteří již v důchodu jsou. Senieorem se v České republice stávají muži ve věku 63 let a ženy od 59 do 63 let dle počtu narozených dětí. Dle statistiky české správy sociálního zabezpečení k září 2009 pobíralo starobní důchod 1 517 611 lidí⁷⁴, lze tedy z tohoto údaje usuzovat i počet seniorů v naší společnosti. Senioři jsou velmi heterogenní skupinou osob, vedle sebe zde stojí několik generací s odlišnými životními styly, vzděláním a pohledem na společnost. V rámci procesu demografického stárnutí dochází k prodlužování délky života, mění se tak i věková struktura skupiny seniorů v roce 2006 tvořily polovinu ze všech seniorů osoby ve věku 60-69 let, v roce 2050 bude tato věková skupina zaujímat pouze 38 % [viz graf 12]. Zvýší se tak zastoupení seniorů ve věku 70 a více let, věková skupina 70-79 let by měla ve srovnání s rokem 2006 vzrůst o 96 % a lidé starší 80 let o 175 % [Nešporová, Svobodová, Vidovičová 2008: 11]. V seniorské populaci jednoznačně převažují ženy nad muži, index maskulinity⁷⁵ spolu s rostoucím věkem klesá. V roce 2006 počet žen na 100 mužů⁷⁶ byl ve věkové skupině 60-69 let 117,4; ve věkové kategorii 70-79 let 151,2 a starších 80 let 227,3 [Nešporová, Svobodová, Vidovičová 2008: 15]. Podle rodinného stavu je nejvíce seniorů ženatých či vdaných, nicméně s věkem to procento u žen velmi klesá a 78 % žen starších 80 let je ovdovělých, naopak 61,8 % mužů ve stejném věku ženatých [Nešporová, Svobodová, Vidovičová 2008: 16].

⁷⁴ <http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/1A67A5FF-3026-46C5-B02A-D89338E77360/0/k3092009PREHLEDOPOCTUDUCHODCU.pdf> (cit. dne 10.12.09)

⁷⁵ Index maskulinity je počet mužů na 100 žen v příslušné věkové skupině.

⁷⁶ Což je index feminility.

Graf 12: Věková struktura skupiny seniorů ve věku 60⁺ v %

Zdroj: Nešporová, Svobodová, Vidovičová 2008: 12

Z výzkumu pražských seniorů provedeného Radou seniorů vyplývá, že v populaci seniorů je zastoupen každý stupeň vzdělání, přičemž nejvíce mají senioři střední školu s maturitou (43,5 %), vyučení (27 %) a vysokou školu (19 %). Z výzkumu [Pernes, Vacek a kol. 2008] také vyplynulo, že dvě třetiny seniorů nepracují, ze zbývajících třetiny nejvíce seniorů pracuje na částečný úvazek, či na dohodu o provedení práce, přičemž čím starší senioři, tím se podíl nepracujících zvyšuje. Senioři jsou heterogenní skupinou také z hlediska finančních příjmů, přičemž ale 97 % dotázaných označilo za hlavní příjem starobní důchod [Pernes, Vacek a kol. 2008: 10]. Plně tři čtvrtiny dotázaných, 74 %, však mají představu, že na pokrytí jejich potřeb je nutný vyšší měsíční příjem než mají. Svoji současnou ekonomickou situaci hodnotí dotázaní sice rozporně, avšak v průměru spíše dobře: třetina jako dobrou, vcelku uspokojivou až velmi dobrou, necelá čtvrtina jako spíše špatnou, neuspokojivou až velmi špatnou, a necelá polovina (43 %) jako průměrnou, tzv. „nic moc“ [Pernes, Vacek a kol. 2008: 12]. Dle studie pražských seniorů největší počet z nich (35 %) bydlí v nájemných bytech, a to většinou v nájemných bytech města, další třetina bydlí ve vlastním, 44 % seniorů bydlí ve svých bytech sami, 40 % pak s partnerem, 11 % s dětmi a 5 % s příbuznými či dalšími osobami [Pernes, Vacek a kol. 2008: 16]. 85 % seniorů je spokojeno s úrovní svého současného bydlení a většina seniorů nemá o své bydlení žádné obavy, čtvrtina částečně a 14 % má jednoznačné obavy o bydlení [Pernes, Vacek a kol. 2008: 22]. Dvě třetiny dotázaných seniorů uvedlo, že jejich zdravotní stav je dobrý a třetina uvedla opak. Hůře pak svůj

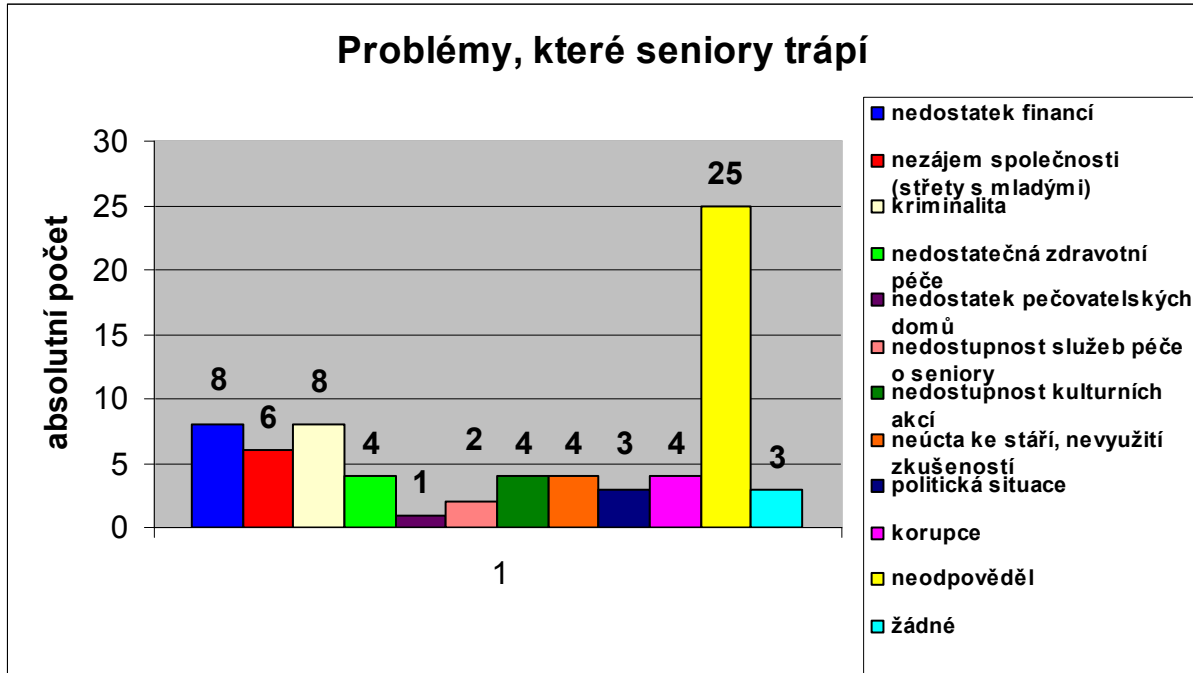
zdravotní stav hodnotí senioři starší 70 let (34 % ho označuje za spíše nedobrá) [Pernes, Vacek a kol. 2008: 23].

Otázkou tedy je, jaké potřeby a zájmy má takto heterogenní skupina seniorů, co by se vlastně mělo prosazovat a uspokojovat. V první řadě je zapotřebí si uvědomit, že potřeby⁷⁷ se v průběhu času příliš nemění, může se ovšem měnit jejich intenzita, způsob naplňování a dokonce i pořadí. Dle Kubalčíkové [2007b] se stále ve společnosti objevuje stereotypní vnímání potřeb starých lidí. Domníváme se, že stáří sebou přináší „speciální potřeby“, kteří ostatní nemají nebo redukuje potřeby seniorů jen na základní fyziologické a materiální zajištění. Nicméně struktura potřeb je u seniorů stejná, jako u ostatních příslušníků společnosti. Nemění se struktura potřeb, ale může se změnit jejich zaměření i subjektivní význam, a přičítáme vyšší důležitost potřebám, které jsme dříve subjektivně opomíjeli či jsme si neuvědomovali jejich význam a jejich plnění brali za samozřejmost. Dříve dostatečně naplňované potřeby mohou být ve stáří pocíťovány jako deficitní (př. bezpečí) a u jiných se může objevit nadbytek (př. volný čas), dochází k jinému rozměru dané potřeby, v rámci stejné potřeby vidíme jiné způsoby její saturace [Nešporová, Svobodová, Vidovičová 2008: 27]. Jako velké problémy stáří jsou identifikovány osamělost a obavy z pádu, útoku, z neschopnosti se přizpůsobit, a obava, aby se člověk nestal zátěží pro své okolí, tedy potřeba autonomie nabývá na svém významu pro jednotlivce [Nešporová, Svobodová, Vidovičová 2008: 28].

V rámci mého dotazníku jsem se seniorů ptala, jaké společenské problémy je trápí a jaké zájmy a potřeby seniorů by dle nich měly být reprezentovány a uspokojovány. Na obě otázky necelá třetina seniorů zvolila možnost neodpovědět, ale ostatní respondenti uváděli více problémů, což však není zachyceno v následujících grafech, pro každého respondenta je zachycen jeden problém, který jmenoval jako první, nebo se o něm více rozepsal. Společenské problémy, které seniory trápí, jsou různorodé a více rozmělněné. U zájmů seniorů, které by se měly reprezentovat, bylo nejvíce zastoupeno kulturní vyžití a rozšíření možností pro aktivní stárnutí a dostupná a kvalitní zdravotní péče. Finanční zabezpečení se překvapivě objevilo až na čtvrtém místě spolu s dostupným bydlením pro seniory.

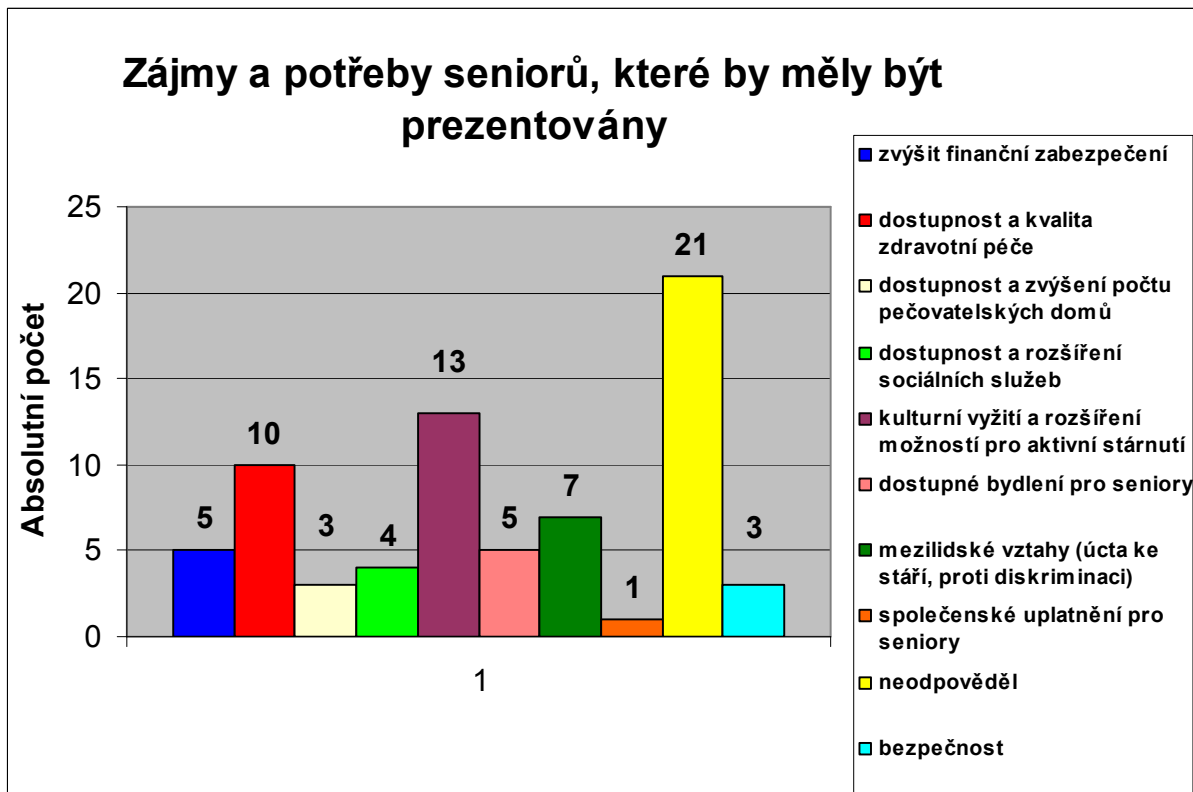
⁷⁷ A. Maslow ve své motivační teorii definuje základní potřeby, jako fyziologické potřeby (jídlo, teplo, sex..), potřeba bezpečí, lásky, sounáležitosti a přijetí; potřeba uznání (nezávislost, svoboda, sebejistota, respekt..); potřeba seberealizace a kognitivní potřeba vědět/znát a rozumět/pochopit [Nešporová, Svobodová, Vidovičová 2008: 23].

Graf 13: Společenské problémy, které trápí seniory

Zdroj: Autorka

Graf 14: Zájmy a potřeby seniorů, které by měly být prezentovány

Zdroj: Autorka

Senioři, jako všichni občané, mají právo participovat na chodu společnosti. Nejčastějším a nejjednodušším, často jediným možným⁷⁸, projevem prosazování zájmů a potřeb seniorů je účast ve volbách, kdy odevzdávají svůj hlas politické straně, o které se domnívají, že jejich zájmy reprezentuje nejlépe a dojde i k následnému uspokojení zájmů a potřeb seniorů. Voleb do parlamentu v roce 1996 se zúčastnilo 75 % seniorů, 17 % nevolilo a 8 % uvedlo, že si to nepamatuje [Mareš 1997: 163]. Takto měřená politická aktivita je mezi seniory relativně vysoká. Nejvíce hlasů odevzdávali pro ČSSD a ODS, jak je to i u zbylé části populace [Mareš 1997: 163]. Přičemž ekonomicky aktivní senioři volí spíše ODS, neproduktivní senioři tíhnou k levicovým stranám [Mareš 1997: 166]. Bohužel jsem se nedostala k aktuálnějším podobným datům, nicméně volební účast je ve starším věku obecně vyšší než u mladší generace. Dle výzkumu Centra pro výzkum veřejného mínění v roce 2009⁷⁹ byl průměrný věk voličů nejvyšší u KSČM, z čehož se dá dokládat, že mají největší počet voličů z řad seniorů, tento věk se blíží 60 let. U ostatních stran se tato hodnota pohybuje mezi 40 a 50 lety. Nejmladší voliče má Strana zelených, kde činí průměrný věk 35 let. Jak vypadá rozložení politických názorů dle věku, se podrobněji uvádí v grafu v příloze 4. Tento graf v podstatě dokládá, že až na stranu zelených, mají všechny strany voliče různého věku, tedy i seniory.

Senioři mohou své zájmy a potřeby prosazovat v rámci seniorských organizací, u nichž se mohou stát členy a participovat tak na prosazování a uspokojování zájmů a potřeb. Senioři se často sdružují v seniorských klubech a organizacích, které jim poskytují především volnočasové aktivity, vzdělávací kurzy a služby. Tyto seniorské, většinou neziskové, organizace se sdružují do zastřešujících organizací, které mají v první řadě svou činností zájmy a potřeby seniorů prosazovat. S jakými problémy se senioři nejvíce potýkají, se dozvídají právě od svých členských základních organizací, a ty od seniorů, kteří k nim přicházejí. Senioři mohou být také dotazováni na svou celkovou situaci – zdravotní stav, finanční stav, bydlení, mezigenerační vztahy, možnost aktivity a další. Od zjištěných výsledků se pak usuzuje a zájmy a potřeby seniorů jsou prezentovány na vyšší a vlivnější úrovni. Samotní senioři jsou tedy primárními aktéry ve smyslu, že se jich zvolená problematika nejvíce týká, jsou přímo ovlivněni opatřeními, která jsou přijímána a realizována v rámci řešení problematiky stárnutí populace a uspokojování potřeb a zájmů seniorské populace. Zájem na reprezentaci jejich potřeb a zájmů mají bezpochyby tedy největší, na přijetí

⁷⁸ Např. nepřítomnost v místě bydliště nějaké seniorské organizace, kde by mohl své potřeby a zájmy vyjádřit, prostřednictvím níž by se zájmy prezentovaly dále. Zdravotní stav nedovoluje participovat na občanském životě jiným způsobem a další.

⁷⁹ http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100966s_po91105.pdf (cit. dne 16.12.09)

nějakého opatření mají spíše pasivní vliv, resp. velmi malou moc. Postoj seniorů k řešení otázky zabezpečení potřeb a zájmů seniorů nynějších i budoucích je nasnadě, problémy vzniklé se stárnutím společnosti si velmi dobře uvědomují, přijímají je a volají po nastavení odpovídajících opatření v oblasti celkového postavení seniorů ve společnosti.

6.2.2. Seniorské organizace

Jedním z nejdůležitějších aktérů reprezentace zájmů a potřeb seniorů v naší společnosti jsou seniorské organizace. Při výběru, které seniorské organizace do analýzy zahrnu, jsem vyloučila neziskové organizace, které jsou zaměřené jen na plnění zájmů a potřeb seniorské populace, tedy například organizace poskytující seniorům péči, sociální služby, kulturní akce, vzdělávací a volnočasové aktivity. Zvolila jsem tedy dva zástupce seniorských organizací, kteří jsou aktivní, jak na místních, krajských úrovních, tak na celostátní úrovni. Reprezentují zájmy a potřeby seniorů, mají možnosti vyjednávat s politickou reprezentací a vyjadřovat se k zákonům, vyhláškám a dalším programům přicházejících shora politické úrovně, popřípadě podobu zákona vytvořit a prostřednictvím některého z poslanců ho navrhnout k projednávání v Poslanecké sněmovně. První organizací je Rada seniorů, která je zastřešující organizací všech seniorských a neziskových organizací⁸⁰, které mají za cílovou skupinu své činnosti seniory. Druhou organizací je Svaz důchodců, který je sice členem výše zmíněné Rady seniorů, ale je samostatně působící organizací se svou členskou základnou i ve formě celých organizací. Má v krajích zřízené krajské rady, které se mohou vyjadřovat, alespoň formálně, k problematice probírané na krajských zastupitelstvech a mají možnost ovlivňovat rozhodnutí.

Seniorské organizace jsou aktéry občanského sektoru, mají velký zájem na prosazování reprezentace zájmů a potřeb seniorů a na řešení jejich postavení ve společnosti. Moc ovlivnit politiku hodnotím jako střední, získávají prostor, alespoň formální, pro vyjádření svých požadavků, mohou reprezentovat zájmy a potřeby seniorů ve formě návrhů zákonů, či vznášení požadavků a námitek k zapracování v již navržených zákonech. Nemají však již vliv na to, zda budou tyto požadavky zapracovány, či zda zákon jimi navržený získá podporu v parlamentu či ve formě nějakých vyhlášek na krajské úrovni. Problematiku seniorů a stárnutí populace uznávají a chtějí se aktivně podílet na řešení.

⁸⁰ Seniorské organizace jsou zpravidla sdruženími samotných seniorů (například seniorské kluby) a uspokojují své potřeby a zájmy. Neziskové organizace jsou pak většinou složeny z ne-seniorů, ale zájmy a potřeby seniorů uspokojují či je zastupují.

6.2.2.1. Rada seniorů⁸¹

Rada seniorů vznikla 31.5.2005, založilo ji 12 členských organizací, tehdy s asi půlmilionovou členskou základnou. Přetransformovala se z Koordinačního výboru organizací důchodců a zdravotně postižených vzniklého v roce 1993. Rada seniorů České republiky je občanské sdružení s cca 350 000 organizovaných seniorů, a to ve dvanácti seniorských organizacích celostátního a v jedné seniorské organizaci regionálního charakteru, dále v osmi civilních a v jednom vojenském klubu důchodců a ve třech Radách seniorů statutárních měst – Hradec Králové, Jihlava a Zlín. Rada seniorů mimo jiné sdružuje 15 velkých organizací⁸² a jejím členem je také Svaz důchodců, který je další zastřešující seniorskou organizací. Rada seniorů České republiky tak disponuje reprezentativní mírou suverenity k výkonu vyjednávacích, konzultativních, dohadovacích, informačních, iniciativních, kontrolních, mezigeneračně sjednocujících a poradních funkcí ve vztahu k vládě, k resortům, k Parlamentu a k dalším ústavním činitelům v zastoupení všech příjemců starobních penzí v České republice⁸³. *Posláním Rady, která v České republice vznikla po vzoru západní Evropy, je vytváření otevřené společnosti pro všechny generace, koncipování mezigeneračních vztahů, dialogu a tolerance, aktivizace starší generace pro duchovní, kulturní, sociální a společenský rozvoj. Rada je připravena se státem spolupracovat též na zajišťování odpovídajícího sociálního postavení a životního standardu třetí generace, na využívání potenciálu, intelektu a zkušeností seniorů ve prospěch společnosti, na tvorbě a realizaci projektů aktivního stárnutí české populace.*⁸⁴ Rada seniorů se zabývá především následujícími činnostmi – participace na tvorbě zákonů a podzákonných norem státu; vyjednávací aktivity s ústavními činiteli, hejtmany a primátory; vydavatelskou činností, kdy každý měsíc vydává noviny „Doba seniorů“; konzultace a poradenství a poskytování terénních služeb seniorům zejména v Praze. Členské organizace se zabývají rozmanitou činností zaměřené na potřeby a zájmy seniorů.

Rada je připomínkovým orgánem čtyř ministerstev – zdravotnictví, práce a sociálních věcí, pro místní rozvoj a školství. Dle výroční zprávy⁸⁵ v roce 2006 participovala na tvorbě zákonů sociální a bytové reformy, na tvorbě zákonů o životním a existenčním minimu, o

⁸¹ www.rscr.cz

⁸² např. Asociace důchodců odborářů při ČMKOS, Český svaz bojovníků za svobodu, Svaz diabetiků České republiky, Klub novinářů seniorů ČR a další.

⁸³ www.rscr.cz

⁸⁴ www.rscr.cz

⁸⁵ <http://www.rscr.cz/prispevky/vyrocnizprava2006.pdf> (cit. dne 21.11.09)

pomoci v hmotné nouzi a o sociálních službách. Tato participace spočívala především v připomínkování zákonů na ministerstvu práce a sociálních věcí a následně prostřednictvím poslanců v dolní komoře Parlamentu. Z 16 podaných návrhů jich 7 Parlament přijal, šlo zejména o navýšení sociálních dávek seniorům na bydlení a také o progresivnější sociální ochranu seniorů s nízkými penzemi. V zákoně o sociálních službách byly z 11 legislativních požadavků ministerstvem práce a sociálních věcí 3 akceptovány. Hlavní legislativní činností bylo předložení vlastního návrhu o důchodovém zabezpečení, který však nebyl přijat. V roce 2007 Rada zejména připomínkovala novely veřejného rozpočtu a penzijní reformu, nicméně žádná z jejich připomínek nebyla přijata. Dále v rámci participace na legislativním procesu byla Rada zainteresována ve vyhodnocování Národního programu přípravy na stárnutí pro rok 2003-2007 a přípravě nového programu na rok 2008-2012, kde bylo uplatněno 24 požadavků, a vláda jich přijala 15. U vyhodnocování realizace programu na rok 2003-2007 Rada shledala významné nedostatky. Ze 103 požadavků, bylo splněno jen 46⁸⁶. V roce 2008 Rada seniorů oslovila všechny poslanecké kluby a poslance v seniorském věku s požadavkem jednorázového vykompenzování nárůstu životních nákladů seniorů, tohoto požadavku se ujala ČSSD, která vypracovala svůj návrh zákona, jenž byl však v Poslanecké sněmovně zamítnut⁸⁷. Dále Rada seniorů lobovala za plné mimořádné navýšení základní výměry penzí, tento návrh však vláda neakceptovala a navyšovala o minimální částku, stejně tak jako každoroční valorizaci penzí navyšuje o minimum, i když bývalý premiér Miroslav Topolánek slíbil Radě, že s ní bude o této věci jednat, neučinil tak. V novele zákona o sociálních službách vznesla rada 7 legislativních návrhů, žádný nebyl vládou přijat. Ve svých programových prioritách na období let 2009-2013 ustanovila Rada další legislativní aktivity, bude navrhovat zákony a snažit se řešit nepříznivou situaci v nejproblematictějších oblastech týkající se seniorské populace – sociální zabezpečení (př. návrh zákona o minimálním důchodu), mezigenerační vztahy a síla médií, využívání potenciálu seniorů (př. zřízení seniorské agentury práce), bydlení (př. návrh zákona o sociálním bydlení seniorů, návrh zákona na zvýšení funkčnosti tzv. příspěvku na bydlení), zdravotnictví (př. zastoupení seniorů v expertních týmech ministerstva zdravotnictví), volnočasové aktivity a financování poradenských a dalších aktivit seniorských organizací.

Mezi vyjednávací aktivity Rady seniorů patří zejména navazování kontaktů a určitých forem spolupráce s ministerstvy a s kraji, kde byla ustanovena krajská rada seniorů, dále

⁸⁶ <http://www.rscr.cz/prispevky/vyrocnizprava2007.pdf> (cit. dne 21.11.09)

⁸⁷ Zpráva o činnosti Rady seniorů České republiky za období 2005-2009.

ustavení přípravných výborů k participaci seniorů na sociální, zdravotní, bytové, dopravní a kulturní politice kraje Jihomoravského a Moravskoslezského. Rada seniorů má ustanovené tři krajské rady v kraji Vysočina, v Královohradeckém a ve Zlínském kraji. Prostřednictvím městských a krajských složek se Rada seniorů snaží participovat na tvorbě, rozhodování a kontrole výkonu činností samospráv v oblastech, které se seniorů nejvíce dotýkají. Těmito oblastmi jsou dostupnost a kvalita zdravotní a sociální péče, dopravní obslužnost, dostupnost bydlení, komunitní plánování, financování volnočasových aktivit, bezplatné poradenství pro seniory a další.

Rada seniorů má svou webovou stránku, veřejnosti jsou tak přístupná čísla vydávaných novin, výroční zprávy a některé informace důležité pro seniory, například v oblasti bytové politiky a nájemného. Je zde odkaz na vstup do poradny pro seniory a dále informace z oblasti připomínkování zákonů Radou, což považuji za velmi přínosné. Nicméně zde postrádám odkazy na členské organizace, na krajské rady a větší informovanost o činnosti krajských rad. Jediným odkazem na členskou organizaci je odkaz na stránky Svazu důchodců. Rada seniorů vydává jednou měsíčně noviny s názvem „Doba seniorů“, který prodává svým členům, starší vydání poskytuje zdarma v archivu na webu. Tyto noviny se však bohužel nedostanou k široké veřejnosti, nedostanou se do běžného prodeje z důvodu nízké prodejní ceny a doby vycházení⁸⁸. Nedaří se tak činnost seniorských organizací a život seniorů jako takový prezentovat pro širokou veřejnost a mimo seniorskou populaci, což je na škodu společenskému poznání seniorů a problémů se kterými se setkávají, jak oni samotní, tak jejich organizace. Pokud se občan o problematiku seniorů sám nezajímá, či se o novinách nedozví například od svých příbuzných, o jejich existenci nic neví. V rámci tohoto periodika jsou rozebírána široká témata, prezentuje se zde činnost Rady a zejména se zde řeší specifické poradenství a informační servis v sociální, bytové, rodinné a občanské oblasti, v oblasti zdravotní osvěty a nabídek kulturních, společenských a rekreačních akcí⁸⁹. V roce 2007 i 2008 se Rada seniorů účastnila veletrhu For Family, resp. jeho části For senior, kde prezentovala svou činnost a umožnila tuto prezentaci i Svazu důchodců.

⁸⁸ <http://www.rscr.cz/prispevky/vyrocnizprava2006.pdf> (cit. dne 21.11.09)

⁸⁹ <http://www.rscr.cz/prispevky/vyrocnizprava2006.pdf> (cit. dne 21.11.09)

6.2.2.2. Svaz důchodců⁹⁰

Svaz důchodců je nestranické (nepolitické) občanské sdružení, které vzniklo v roce 1990 a je členem Rady seniorů. Jde o zastřešující seniorskou organizaci, která sdružuje 120-130 organizací s cílovou skupinou seniorů a má tak 22-23 tisíc členů. Od základních a městských organizací se odvíjí činnost Svazu důchodců. Organizační struktura Svazu důchodců⁹¹ je následující: ústředí svazu, který má samostatnou právní subjektivitu, jeho orgány jsou ústřední rada, výkonná rada a ústřední kontrolní a revizní komise; druhým organizačním stupněm jsou krajské rady se samostatnou právní subjektivitou; dalším stupněm jsou místní, městské a regionální organizace se samostatnou právní subjektivitou; čtvrtou organizační úrovní jsou již výše zmiňované základní organizace bez samostatné právní subjektivity. Ústředí svazu metodicky řídí členské organizace, připravuje a schvaluje stanovy svazu a stará se o prezentaci svazu jako celku a tedy i o prezentaci činnosti svých organizací, které se samozřejmě prezentují také samostatně a vedou si svou vlastní činnost, zejména jde o činnosti zajišťující volnočasové aktivity pro seniory – výlety, přednášky, kulturní akce, fyzické aktivity a další. Krajské rady Svazu důchodců jsou zastoupeny ve všech krajích, mimo Olomouckého, jejich hlavním cílem je zajištění financí od krajů na zabezpečení funkčnosti proseniorských organizací a zakládání nových organizací zaměřených na seniory, nicméně jejich činnost je značně rozdílná v každém z krajů.

Program⁹² Svazu důchodců se orientuje na několik hlavních bodů – spolupráce a koordinace činnosti s Radou seniorů v oblasti důchodů, sociální a zdravotní politiky; věnování pozornosti naplňování Národního programu přípravy na stárnutí; organizování a zabezpečování alternativní a asistentské služby, kvalitní poradenské činnosti a získávání dotací a grantů. Dále rozšiřování mezinárodních styků a spolupráce; zabezpečení mediální propagace a informování o významných akcích Svazu důchodců; usilování o získání sponzorských darů a státních příspěvků tam, kde Svaz důchodců přispívá svou činností k plnění vládní politiky v oblasti stáří (vzdělávací činnost, podpora alternativních služeb sociální péče, kulturní oblast, péče o zdraví atd.). Svaz důchodců si také ve svém programu stanovil zvažování vytvoření Nadace seniorů; koordinování činnosti krajských rad; rozšiřování činnosti rekreační komise; usilování o rozšíření členské základny Svazu důchodců a o důstojné zastoupení funkcionářů Svazu důchodců v nově ustanovených radách seniorů.

⁹⁰ www.sdcz.cz

⁹¹ viz Stanovy Svazu důchodců ČR z roku 2008

⁹² <http://www.rscz.cz/programURSDCR.pdf> (cit. dne 21.11.09)

Co se týče spolupráce Svazu důchodců s Radou seniorů, jde zejména o oblasti navýšení důchodů, zajištění důstojného a finančně únosného bydlení, podporování bezplatné zdravotní péče pro seniory, zabezpečení kvalitních sociálních služeb a péče a monitoring podmínek života v domovech pro seniory, zabezpečení dopravní slevy pro seniory a podporování další výstavby domů pro seniory.

V rámci naplňování Národního programu přípravy na stárnutí jde o vytvoření podmínek pro dostatečné finanční zabezpečení seniorů na stáří tak, aby nedocházelo ke stavu bídy, zabezpečení kvalitní zdravotní a pečovatelské péče bez diskriminace, přístup k celoživotnímu vzdělávání seniorů, získávat uznání od společnosti pro seniory, kteří v rámci dobrovolné práce přispívají k sociální soudržnosti a k občanské spoluúčasti a zřídit komisi odborníků při Svazu důchodců. Dle Svazu důchodců zůstal tento plán na rok 2003-2007 spíše jen na papíře z důvodů nedostatku financí a nejasných způsobů financování a konkrétního dosahování stanovených cílů.

Svaz důchodců zajišťuje bezplatnou poradenskou činnost, zprostředkovává společenské, kulturní a tělesné aktivity pro seniory, dále pak zájezdové a rekreační pobyty a v neposlední řadě se snaží uplatňovat konzultační, poradenskou a oponentskou činnost, jejíž výsledky dává k dispozici státním a veřejným orgánům a médiím. S touto reprezentační oblastí zájmů a potřeb seniorů má zastřešující organizace i krajské rady největší problémy vzhledem k její neefektivitě⁹³.

Svaz důchodců má své vlastní internetové stránky, které mají za hlavní cíl zviditelnit jeho činnost a s tím i práva, zájmy a potřeby seniorů a dále podat reálný obraz postavení seniora v dnešní společnosti. Tyto stránky jsou stále ve výstavbě, tudíž zatím nedokonalé, ale jsou cestou k úspěšné a efektivnější prezentaci činnosti pro seniory. Dále Svaz důchodců do loňského roku vydával čtvrtletně časopis Zpravodaj, dnes je k dispozici již jen v elektronické podobě. Zpravodaj informuje o činnosti svazu (ústřední rady), o nejdůležitějších událostech činnosti Svazu či Rady seniorů, dále pak o činnostech některých členských organizací, uvádí program akcí a další. Členské organizace také často vydávají své „publikace“. Svaz důchodců také poskytuje seniorům noviny Doba seniorů, které vydává Rada seniorů.

Z mého dotazníku bohužel vyplývá, že o činnosti těchto seniorských organizací samotní senioři vědí velice málo, dokonce tyto organizace ani neznají. Radu seniorů nezná 85 %

⁹³ podrobněji o tomto bodu, níže v práci – poznatky z praxe kapitola 6.3.2.

dotázaných seniorů, Svaz důchodců je pak na tom lépe díky své kulturní a zájezdové činnosti, zná ho 51 % seniorů a 49 % ne.

6.2.3. Rada vlády pro seniory a stárnutí populace

V březnu 2006 byla usnesením vlády zřízena Rada vlády pro seniory a stárnutí populace, která se stará o plnění Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2003-2007 a na období let 2008-2012 a dále o celkovou problematiku stárnutí populace obecně. V rámci Rady jsou vytvořeny čtyři pracovní skupiny - Pracovní skupina pro zdravotní a sociální politiku, zdravotní a sociální služby; Pracovní skupina pro trh práce, celoživotní učení a hmotné zabezpečení; Pracovní skupina pro podporu informovanosti, společenské participace a odstraňování diskriminace starších lidí; Pracovní skupina pro bydlení a residenční sociální služby. Dále jsou součástí Rady dvě ad hoc pracovní skupiny zaměřené na dlouhodobou péči a na informační a komunikační technologii⁹⁴. Pracovní skupiny jednají neformálně a jejich hlavní činností je příprava podkladů pro zasedání Rady jako celku. *Prioritami Rady vlády pro seniory a stárnutí populace z pohledu Ministerstva práce a sociálních věcí jsou podpora podnikání všech osob, podpora tvorby strategií zaměstnavatelů vůči starším zaměstnancům a zvýšení jejich zaměstnanosti, podpora rodiny, zlepšování funkčního zdraví seniorů, zabránění diskriminaci na základě věku, ochrana seniorů v rizikových situacích (ochrana proti zneužívání a násilí), zvyšování povědomí lidí o stárnutí a stáří (vytvoření vhodných informačních a komunikačních nástrojů k tomuto účelu) a rozvoj spolupráce mezi státní správou, regionální a místní samosprávou, neziskovými organizacemi a sociálními partnery⁹⁵.*

Rada vlády pro seniory a stárnutí populace je stálým poradním orgánem vlády. *Ve své činnosti usiluje o vytvoření podmínek pro zdravé, aktivní a důstojné stárnutí a stáří v České republice a aktivní zapojení starších osob do ekonomického a sociálního rozvoje společnosti v kontextu demografického vývoje.*⁹⁶ Dle jednacího řádu se musí minimálně třikrát za rok její členové sejít a projednávat rozličné body týkající se problematiky spojené se stářím a stárnutím společnosti. Rada vlády se může scházet k jednání i častěji, nicméně v praxi dle sekretariátu Rady vlády k tomu nedochází, za 3 roky její existence se jednání konalo

⁹⁴ <http://www.mpsv.cz/cs/2867> (cit. dne 21.11.09)

⁹⁵ Příprava na stárnutí v České republice.

⁹⁶ <http://www.mpsv.cz/cs/2897> (cit. dne 21.11.09)

devětkrát⁹⁷. Rada vlády pro seniory a stárnutí populace má 28 členů, přičemž předsedou Rady je ministr práce a sociálních věcí a místopředsdou náměstek ministra práce a sociálních věcí. Mezi členy jsou zastoupena ministerstva – MPSV, MF, MŠMT, MV, MZ, MD a MMR; zástupce Rady vlády pro lidská práva, Českého statistického úřadu, Svazu průmyslu a dopravy, Konfederace zaměstnavatelských a podnikatelských svazů, Asociace důchodců odborářů, Svazu zdravotních pojišťoven, VZP, Asociace krajů, Svazu měst a obcí, senátního výboru pro zdravotní a sociální politiku a výboru Poslanecké sněmovny pro sociální politiku. Dále jsou členy 3 neziskové organizace věnující se seniorům – Život 90, Asociace poskytovatelů sociálních služeb a Asociace univerzit třetího věku; 3 zástupci seniorských organizací – zástupce Sdružení křesťanských seniorů, předseda Rady seniorů a její místopředseda, který je zároveň předsedou Svazu důchodců, nicméně v tomto bodě je vidět až přílišná formálnost Rady vlády pro seniory a stárnutí populace, protože tímto předsedou je již několik měsíců někdo jiný, než ten, který je uvedený v členstvu a na zasedání zvaný. Rada vlády na to byla již upozorněna, ale nikdo to nerefletoval. Posledními třemi členy Rady vlády jsou zástupci odborné veřejnosti a to členové České gerontologické a geriatrické společnosti ČLS.

Rada vlády pro seniory a stárnutí populace přispívá svou činností k tvorbě zákonů týkající se problematiky spojené se stárnutím společnosti a zajištěním potřeb seniorů⁹⁸ tím, že je připomínkují a mohou podávat námítky a návrhy. Dále se podílela na tvorbě Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2008-2012 a její členové by se měli podílet na jeho plnění. Mělo by jít o jasnou spolupráci mezi přímými aktéry hrající důležitou roli v problematice přibývání počtu starších 60 či 65 let a aktéry tvořící veřejnou politiku a veřejné programy, tedy s ministerskými úředníky a vládou.

Nicméně z možnosti vlastní přítomnosti na jednom ze zasedání Rady vlády pro seniory a stárnutí společnosti konaném dne 28.4.2009 a ze zkušenosti jejího tajemníka mohu usuzovat, že jde spíše o existenci a spolupráci zcela formální a neefektivní. Zasedání, kterému jsem byla přítomna, se neúčastnil hlavní aktér, předseda Rady vlády, ministr práce a sociálních věcí⁹⁹, který by mohl jediný rozhodnout, zda se daná probíraná situace bude nebo nebude nějakým způsobem řešit. Tato neúčast ministra však nebyla výjimkou. Zasedání pak probíhalo spíše v duchu diskuze a přednesení hlavních problémů týkající se problematiky

⁹⁷ <http://www.mpsv.cz/cs/2860> (cit. dne 21.11.09)

⁹⁸ Například zajištění péče o staré – sociální služby, zdravotnictví, zabezpečení ve stáří, zajištění dostupného bydlení a další.

⁹⁹ Tehdy jím ještě byl pan RNDr. Petr Nečas.

dlouhodobé péče z úst několika málo členů, přičemž, jak jsem se později dozvěděla, jsou to téměř vždy jedni a titíž, kteří na zasedání Rady vlády se svými podněty a příspěvky k dané problematice vystupují. Výsledkem asi dvouhodinového jednání pak byly tři připomínky, které měl náměstek ministra tehdejšímu ministrovi předat.

Činnost Rady vlády se tedy nebojím hodnotit, na základě své osobní zkušenosti ze zasedání a slovní informace jejího tajemníka, jako formální, neefektivní a nereprezentující zájmy a potřeby seniorů v odpovídající míře na rozhodovací úrovni. Nicméně na druhou stranu ji musím přiznat ohromnou neformální propojenou síť jednotlivých aktérů zabývajících se problematikou stárnutím společnosti a tedy zajištěním potřeb a uspokojením zájmů seniorů na nižší lokální přímé úrovni k seniorovi. Stala se polem pro navazování kontaktů a spolupráce mezi těmito aktéry a je možné, že i díky ní dochází k efektivnějšímu a propojenějšímu zajišťování potřeb seniorů v oblasti péče o ně či v oblasti volnočasových a vzdělávacích aktivit. Otázkou jinou je, zda k těmto kontaktům a spolupráci již nedocházelo před ustanovením této Rady vlády a jakou měrou k tomu mohla přispět. Ve svém primárním účelu, pro který byla ustanovena vládou, však selhává a shledávám tedy její činnost za značně formální a ve svém účelu neefektivní.

Rada vlády pro seniory a stárnutí populace je důležitým aktérem ve zprostředkovávání zájmů a potřeb seniorů od hierarchicky níže postavených organizací v rámci politické moci k představitelům politické moci, k představitelům vlády, kteří mají největší možnosti v řešení seniorské otázky. Rada vlády považuje problematiku zabezpečení potřeb a zájmů seniorů za velmi vážnou a snaží se participovat na reprezentaci potřeb seniorské populace a následně na jejich řešení. Její moc něco ovlivnit považuji za střední, vzhledem k časté nepřítomnosti politické reprezentace (ministra práce a sociálních věcí).

6.2.4. Ministerstvo práce a sociálních věcí¹⁰⁰

Ministerstvo práce a sociálních věcí se problematikou stárnutí zabývá v rámci Sekce sociální a rodinné politiky, v Odboru sociálních služeb a sociálního začleňování, zejména pak jde o Oddělení politiky sociálního začleňování, které má největší vliv a zájem o problematiku reprezentace zájmů seniorů a jejich naplňování. V rámci Oddělení sociálních služeb se pak řeší zajištění těchto služeb, které uspokojují potřeby a zájmy všech potřebných osob, nejen seniorů. Stejně tak oddělení sociálního začleňování slouží zájmům všech exkluzí ohrožených skupin. V mém případě jde o seniory a problematiku stárnutí populace.

¹⁰⁰ www.mpsv.cz

Rok 1999 byl OSN vyhlášen Mezinárodním rokem seniorů, nad jeho organizačním zabezpečením převzalo záštitu Ministerstvo práce a sociálních věcí, stejně tak jako nad plněním Madridského mezinárodního plánu pro přípravu na stárnutí z roku 2002. V návaznosti na tento plán byl u nás přijat Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003 – 2007. Deklarovaným cílem tohoto dokumentu bylo *podpořit rozvoj společnosti pro lidi všech věkových skupin tak, aby lidé mohli stárnout důstojně, v bezpečí a mohli se i nadále podílet na životě společnosti jako plnoprávní občané* [Vidovičová, Rabušic: 2003]. Národní program přípravy na stárnutí se obrací na celou společnost, na mladou, střední generaci i samotné seniory. Opírá se o následující cíle - etické principy, přirozené sociální prostředí, pracovní aktivity, hmotné zabezpečení, zdravý životní styl, kvalita života, zdravotní péče, komplexní sociální služby, společenské aktivity, vzdělávání a bydlení. Cíle programu vztahující se k uvedeným oblastem jsou rozpracovávány do konkrétních opatření a jejich realizace je v gescích jednotlivých ministerstvech a dalších přizvaných organizací. Na stejné cíle v oblasti stárnutí společnosti a stáří jako takovém navazuje Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 – 2012. Hlavními cíli ke zvýšení kvality života ve stáří a k úspěšnému řešení výzev spojených s demografickým stárnutím jsou aktivní stárnutí; prostředí a komunita vstřícná ke stáří; zlepšení zdraví a zdravotní péče ve stáří; podpora rodiny a pečovatелů; podpora participace na životě společnosti a ochrana lidských práv [Národní program přípravy na stárnutí 2008].

Ministerstvo práce a sociálních věcí by mělo ve spolupráci s ostatními ministerstvy odstraňovat příčiny nepřijatelného omezování základních práv a svobod z důvodu věku, podporovat vznik a rozšiřování odborných materiálů bojujících proti diskriminaci z důvodu věku a realizaci výzkumů a projektů v této oblasti. Dále by mělo podporovat přístupy k zachování přirozeného sociálního prostředí pro udržení či rozvoj společenského postavení seniorů, vytvářet podmínky pro zvýšení zaměstnanosti starších pracovníků, podporovat vědomí vlastní odpovědnosti za přípravu na stáří a připravit adekvátní opatření reagující na stárnutí populace v oblasti důchodového pojištění, rozvíjet opatření a programy podporující zdravý životní styl a zdravé stárnutí, vytvořit systém komplexních sociálních služeb respektující práva a individuální potřeby seniorů a získávat seniory k účasti na společenských aktivitách a využívat jejich potenciálu [Vidovičová, Rabušic 2003: 55]. Ministerstvo práce a sociálních věcí mělo také ve své gesci hodnocení plnění bodů Národního programu přípravy na stárnutí pro období let 2003 – 2007. Jako jedno z mála, ne-li jediné se hodnocením

realizace programu zabývalo, i když ne zcela komplexně, jak vyplývá ze stanoviska¹⁰¹ Rady seniorů k této problematice. *Informace o plnění Národního programu přípravy na stárnutí populace za období let 2003 až 2007 obsahuje vyhodnocení 46 ze 103 stanovených úkolů. Oproti roku 2005 jde o pokles o 3 nezkontrolované úkoly. Při plnění národního plánu prokázaly největší zainteresovanost ministerstva práce a sociálních věcí, zdravotnictví a školství. Sporadicky pak ministerstva obrany a zemědělství¹⁰².*

Ministerstvo práce a sociálních věcí zřídilo příspěvkovou organizaci Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, jehož hlavní náplní je aplikovaný výzkum v těchto oblastech na regionální, celostátní i mezinárodní úrovni. Do výzkumu i dle plnění Národního programu přípravy na stárnutí je každoročně zahrnována seniorská problematika – ekonomická situace, důchodové systémy, sociální ochrana, mapování diskriminace na základě věku, mezigenerační solidarita, společenská, sociální a zdravotní péče o seniory a další [Vidovičová, Rabušic 2003: 59]. Z výsledků těchto reprezentativních výzkumů se můžou příslušní aktéři zabývající se seniorskou problematikou dozvědět o potřebách a zájmech seniorů přímo od nich samotných. Jde o velmi prospěšnou instituci v oblasti mapování potřeb veřejnosti, tedy i seniorů, a následně může přispívat k efektivnějšímu zprostředkování zájmů seniorů a jejich uspokojování.

Ministr práce a sociálních věcí je předsedou Rady vlády pro seniory a stárnutí populace, jeho náměstek je místopředsedou. Jsou nepostradatelnými aktéry v této organizaci z hlediska efektivnosti práce Rady vlády, nicméně, jak jsem již psala výše v práci, ministr se na zasedání Rady vlády objevuje jen zřídkakdy. Ministerstvo práce a sociálních věcí má velký zájem na řešení seniorské otázky a tedy na reprezentaci jejích zájmů a jejich následné uspokojování implementací různých opatření. Postoj k problematice stárnutí společnosti a narůstajícího počtu seniorů je zřetelný, problém uznávají a snaží se ho řešit, resp. vytvořit konkrétní způsoby, kterými se mohou realizovat cíle navržené shora, politiky. V otázce moci, má největší vliv na reprezentaci zájmů a řešení problematiky seniorů a stárnutí populace ministr jako člen vlády. Úředníci ministerstva tuto moc nemají, ti mají větší moc ve vytvoření způsobů implementace, nicméně, zda se bude dané opatření realizovat opravdu daným způsobem už mnoho ovlivnit nemohou, jedině výraznou zpětnou vazbou a kontrolou, která u nás zatím spíše chybí¹⁰³. Hlavní slovo má tedy ministr a je tedy víceméně na jeho uvážení, zda se bude konkrétní zájmy a potřeby seniorů řešit a zda se bude o seniorskou problematiku

¹⁰¹ <http://www.rscr.cz/prispevky/stanovisko%20k%20plneni%20starnuti.pdf> (cit. dne 9.12.09)

¹⁰² <http://www.rscr.cz/prispevky/stanovisko%20k%20plneni%20starnuti.pdf> (cit. dne 9.12.09)

¹⁰³ Například jsme to mohli vidět u hodnocení plnění Národního programu přípravy na stárnutí.

nějak více zabývat, například účastí na zasedání již výše zmiňované Rady vlády pro seniory a stárnutí populace.

6.2.5. Politické strany

Politické strany jsou v pluralitním systému parlamentní demokracie základními institucemi, které se na tomto procesu podílejí [Mansfeldová, Kroupa 2008: 54]. Politické strany (politici) jsou hlavním aktérem v rozhodovacím politickém procesu, v tvorbě politik. Působí celostátně, na všech úrovních státního uspořádání, artikulují společenské zájmy, usilují o získání státní moci a obsazení úřadů [Brokl 1997: 37]. Jsou reprezentací lidu v pluralitní zastupitelské demokracii. Politická strana je politická organizace, která nominuje kandidáty do veřejných úřadů pod svým vlastním jménem, prosazuje určitou ideologii, nebo je vytvořená za účelem řešení nějakého problému¹⁰⁴. Politická strana je charakterizována snahou získat politickou moc ve volbách, dobrovolnou, otevřenou a trvalou organizací a společnými zájmy jejich členů¹⁰⁵.

Politické strany mají značnou moc ovlivňovat problematiku seniorů, ovlivňovat jaké zájmy a potřeby se budou řešit a jakým způsobem. Na řešení problematiky stárnutí společnosti mají zájem, zejména v oblasti finančního zabezpečení ve stáří, ale ostatní oblasti spojené se stářím opomíjejí. Stárnutí populace vnímají jako problém či jako výzvu.

V rámci analýzy politických stran jako aktéra v rámci reprezentace zájmů seniorů jsem si vybrala 5 parlamentních stran – ČSSD, KDU-ČSL, KSČM, ODS a SZ a v jejich předvolebních programech jsem zkoumala, jakým způsobem a v jaké míře se zajímají o problematiku seniorů. Následně ke každé straně jsem umístila graf, jak hodnotí zájem jednotlivých stran samotní senioři, kteří odpovídali na můj dotazník, přičemž hodnocení bylo provedeno jako známkování ve škole, kdy 1 byla, že jeví zájem hodně a 5 vůbec. Otázka zněla „*Cítíte zájem o seniorskou problematiku ze strany našich parlamentních politických stran?... ohodnoťte je známkami 1-5 jako ve škole*“. Dále jsem připojila graf, jak toto hodnocení vypadá z hlediska vzdělání seniorů.

ČSSD¹⁰⁶

Mezi 15 závazky, které strana slibuje, že splní, pokud vyhraje volby, patří i cíl nazvaný „Důstojný život pro seniory“. V rámci tohoto závazku se orientují na důchody, kdy slibují, že

¹⁰⁴ http://cs.wikipedia.org/wiki/Politick%C3%A1_strana (cit. dne 11.12.09)

¹⁰⁵ http://cs.wikipedia.org/wiki/Politick%C3%A1_strana (cit. dne 11.12.09)

¹⁰⁶ předvolební program ČSSD pro parlamentní volby 2009

výše bude garantována ve výši 55 % z čisté mzdy, 13. důchod vyplatí z výnosů elektrárenské společnosti ČEZ a zavedou minimální důchod pro samostatně žijícího důchodce ve výši 1,2násobku životního minima. Zavazuje se k podpoře stacionářů pro seniory a sociálních služeb neústavního typu. V rámci kapitoly o obraně a rozvoji demokratického sociálního státu je zmíněné i stárnutí populace, v návaznosti na něj se zde mluví o státem garantovaném důchodu a vyvážené penzijní reformě. Hovoří se zde o navyšování důchodu, který musí respektovat růst životních nákladů seniorů. Dále souhlasí s nutností prodlužovat věk odchodu do důchodu a navyšovat počet odpracovaných let. Jsou proti zavádění povinného kapitálového připojištění na úkor průběžného systému, tzv. opt-out. Dále jsou proti poplatkům u lékaře, což je cíl míněný pro všechny skupiny obyvatelstva, seniorů se však zvýšené náklady na zdravotní péči v podobě poplatků dotýkají ve vyšší míře. V rámci oblasti sociálních služeb hovoří o zlepšení jejich dostupnosti a podporování projektů zaměřených na integraci seniorů, přičemž hned jako další skupinou, jsou uvedeni zdravotně postižení, což evokuje pocit, že senioři jsou jedni z nich, či jsou této skupině podobní. Sociální demokraté také slibují, že budou účinně pomáhat všem obětem diskriminace náležitými opatřeními.

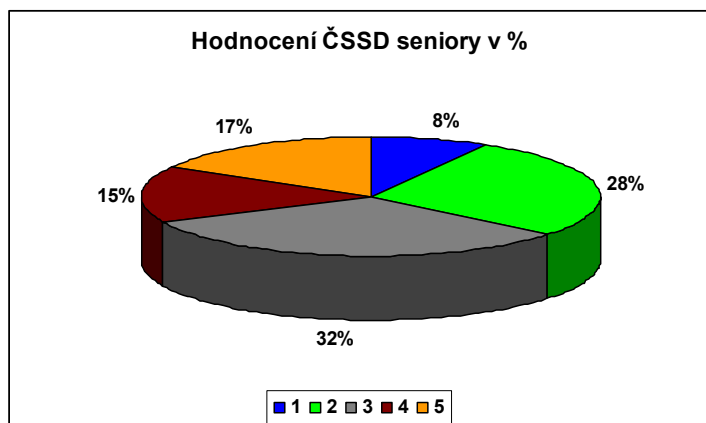
Ve volebním programu České strany sociálně demokratické jsou všechny oblasti sociální a veřejné politiky víceméně vyrovnané. Všem vybraným oblastem se věnují stejně krátce a stručně, jde spíše o výčet toho, co by se mělo udělat, ne však jak, nejsou navržena konkrétní opatření, výjimkou snad mohou být pouze zmíněná opatření zajištění výše starobního důchodu. Na problematiku stárnutí populace a postavení seniorů se dívají spíše z hlediska sociálního a principem solidarity – státní podpora důchodu, podpora rozvoje sociálních služeb a stacionářů.

Česká strana sociálně demokratická se mimo jiné také „pyšní“ heslem „Je přece správné mít úctu ke starším lidem“ [Předvolební program ČSSD 2009: 18]. Jako jediná z politických stran má svůj Klub seniorů, jehož členy jsou příslušníci strany starší 60 let. Okresní a krajské kluby seniorů pracují v převážné většině okresů a krajů České republiky jako součásti příslušných organizací ČSSD, jejich hlavním cílem je aktivizovat starší členy strany k všestrannému napomáhání plnění programu strany, zejména se zřetelem na uplatnění sociálně demokratických tradic a posilovat při plném respektování přirozené názorové pestrosti sjednocující tendence v ČSSD¹⁰⁷.

¹⁰⁷ <http://www.cssd.cz/spratelene-weby/klub-senioru> (cit. dne 11.12.2009)

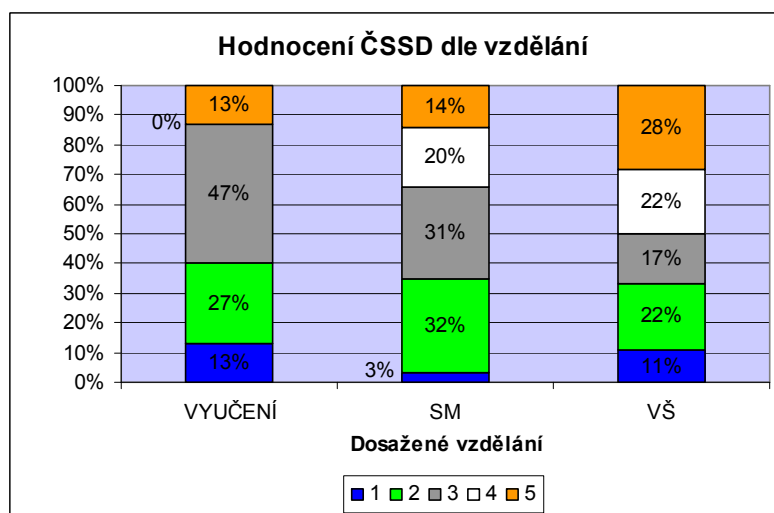
Následující graf 15 ukazuje, jak respondenti dle svého názoru hodnotili zájem ČSSD o seniory. Druhý graf znázorňuje, jak toto hodnocení vypadá dle vzdělání¹⁰⁸ respondentů.

Graf 15: Hodnocení ČSSD seniory dle „známkovací“ škály 1-5

Zdroj: Autorka

Graf 16: Hodnocení ČSSD dle vzdělání

zdroj: Autorka

KDU-ČSL¹⁰⁹

Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová staví program na třech hlavních heslech – otevřená budoucnost, soudržná společnost důvěry a společnost bezpečí a spravedlnosti. V rámci soudržné společnosti důvěry se zabývají rodinnou politikou přátelskou

¹⁰⁸ Vybrala jsem si vzdělání podle vyššího počtu respondentů, základní jsem vynechala, protože senioři se základním vzdělání byli v souboru jen 4. Zvolila jsem si tedy vyučení, střední s maturitou a vysokou školu.

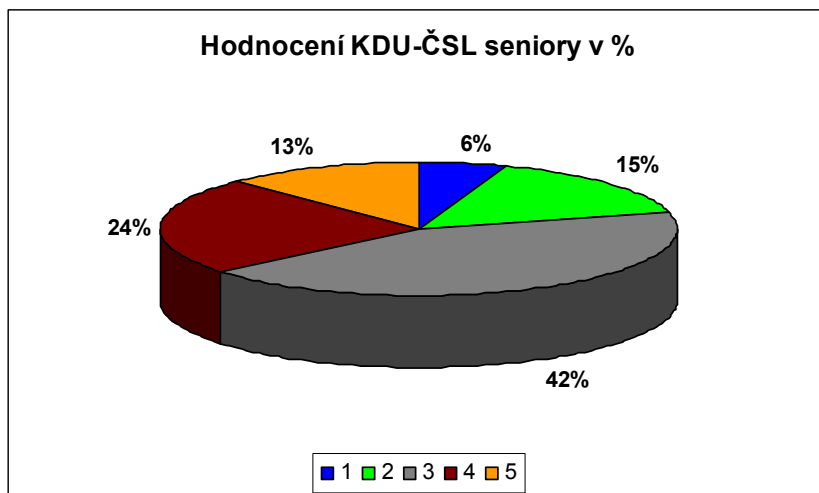
¹⁰⁹ předvolební program KDU-ČSL do poslanecké sněmovny 2009

k dětem, vzděláním a výchovou, silnou občanskou společností, moderním a úspěšným zdravotnictvím, odpovědnou sociální politikou a dostupným bydlením. O problematice seniorů a stárnutí populace tu není ani zmínka, nicméně problematika zejména finančního zabezpečení seniorů je popsána v rámci rodinné politiky, a to jako spravedlnost pro rodiny s dětmi v odvodech do důchodového systému. Hovoří o důchodové reformě, která bude zohledňovat investované prostředky rodiny do výchovy odpovídajícího počtu dětí, tedy budoucích plátců průběžného penzijního pojištění, neměli by tedy se povinně připojišťovat, to by měli jen lidé bezdětní, kteří dle nich nemají právo očekávat důchod z průběžného systému, do kterého nepříspěli žádným budoucím plátcem [Předvolební program KDU-ČSL 2009: 11]. V rámci důchodové reformy navrhuje dva pilíře – průběžně financovaný, přičemž výše důchodu bude záviset na počtu vychovaných dětí a výše příspěvku do tohoto pilíře by se měla snižovat o 3 % z pojistného na každé dítě, s nejvyšší úlevou 12 % [Předvolební program KDU-ČSL 2009: 11]. Rodiče s menším počtem dětí si budou část svých důchodových příjmů šetřit v kapitálovém pilíři a bezdětný celý. Odpovědnost dětí za zabezpečení rodičů v době stáří budou podporovat tím, že 2 % jejich hrubé mzdy půjdou přímo na důchodové pojištění jejich rodičů [tamtéž]. V rámci udržení zaměstnanosti je v programu zmínka o „staré pracovní síle“, kdy chtějí snížit cenu práce snížením odvodů na sociální pojištění mimo jiné u zaměstnanců starších 50 let [Předvolební program KDU-ČSL 2009: 19]. V oblasti sociálních dávek a sociální politiky mluví o zákonné valorizaci důchodů a zvyšování kvality a dostupnosti sociálních služeb mimo jiné podporou komunitního plánování. Konkrétní zmínka seniorů je v oblasti zajištění bydlení, kdy se zavazují, že budou podporovat nájemní bydlení, které je často pro seniory vzhledem k jejich potřebám vhodnější [Předvolební program KDU-ČSL 2009: 21].

Program KDU-ČSL má tři hlavní části – oblast sociální politiky, boj proti kriminalitě a záležitosti spojené s EU a poslední je kultura a výzkum. Sociální politice je věnováno nejméně stran z programu (13), oproti 16 a 14 stranám pro další oblasti zájmu. Přičemž přímo seniorům jako cílové skupině se nevěnuje žádná a zmínka o stárnutí populace zde nenalezneme. V programu se hovoří jen o důchodové reformě z hlediska spravedlnosti pro rodiny s dětmi. Sociálním službám se věnuje odstavec a jedna věta v rámci zaměstnanosti starších pracovních sil.

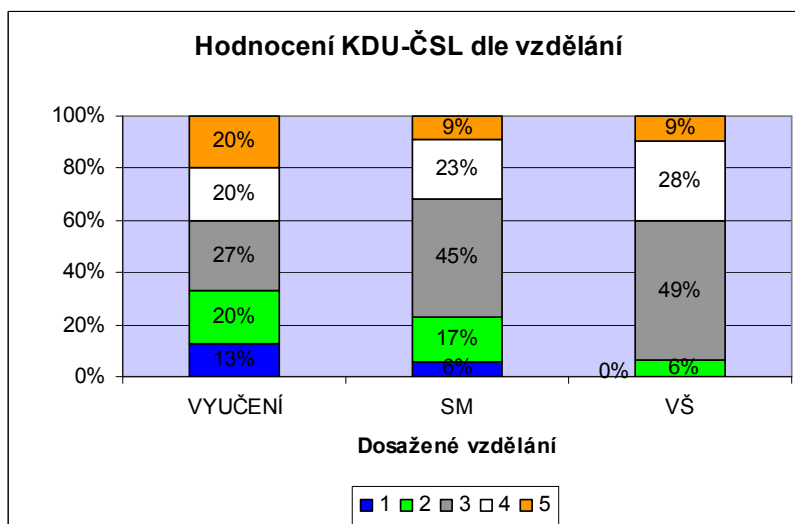
Graf 17 znázorňuje, jak zájem o seniory ze strany KDU-ČSL vnímají samotní senioři, přičemž většina hodnotila stranu neutrálně a spíše špatně, že zájem nejeví. Následující graf pak ukazuje, jak toto hodnocení vypadá dle dosaženého vzdělání seniorů.

Graf 17: Hodnocení KDU-ČSL seniory dle „známkovací“ škály 1-5

Zdroj: Autorka

Graf 18: Hodnocení KDU-ČSL dle vzdělání

Zdroj: Autorka

KSČM¹¹⁰

Volební program Komunistické strany Čech a Moravy je postavený na požadavcích práce a sociální jistoty. V oblasti zaměstnanosti se mluví o seniorech hned v prvních odstavcích, kde hovoří o podpoře rozvoji zaměstnanosti ve veřejných službách, například asistenčních služeb pro seniory, což je z hlediska stárnutí populace jeden z důležitých bodů, navýšit služby pro narůstající počet seniorů starších 70 let. Nicméně nic neříkají o zaměstnanosti starších lidí. V další kapitole programu slibují nulovou toleranci k omezování

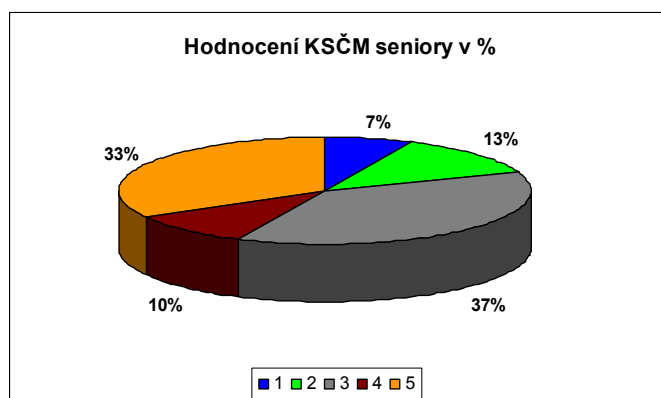
¹¹⁰ Předvolební program KSČM 2009

sociálních jistot všech generací, zejména se jedná o důchod, kdy chtějí minimální důchod směřovat k 10 000 měsíčně a valorizovat dle životních nákladů domácností seniorů [Předvolební program KSČM 2009: 2]. V rámci důchodové reformy nejsou pro zvyšování hranice odchodu do důchodu, odmítají privatizaci důchodových fondů a chtějí zanechat průběžný státem garantovaný důchod s možností se dobrovolně připojit. V oblasti bydlení chtějí podporovat výstavbu domovů pro seniory a zařízení pro seniory včetně stacionářů. Dále jsou pro zachování regulace nájmu, což zajišťuje dostupnost bydlení pro všechny skupiny obyvatelstva, tedy pro seniory. V oblasti zdravotnictví jsou pro zrušení poplatků a navýšení podílu z HDP, který je do zdravotnictví investován, na evropský průměr 8 % [Předvolební program KSČM 2009: 2]. Komunistická strana dále navrhuje slevy jízdného pro důchodce a další skupiny ve veřejné dopravě. Podobně navrhuje slevy vstupného pro seniory a další skupiny na hodnotné kulturní akce. V programu také nalezneme zmínku o podpoře rodin, které pečují o dítě, zdravotně postižené či o seniora.

Program Komunistické strany Čech a Moravy má 10 kapitol a každé je věnovaná stejná část. O seniorech se mluví nejvíce v rámci kapitoly o zajištění sociálních jistot pro všechny sociální skupiny. Nicméně na seniory se pamatuje téměř v každé z následujících kapitol řešící vzdělávání, bydlení, rodinu a kulturu. Na řešení problematiky zájmů a potřeb seniorů nahlíží ze sociálního hlediska, solidarity a všeobecné podpory a státní pomoci.

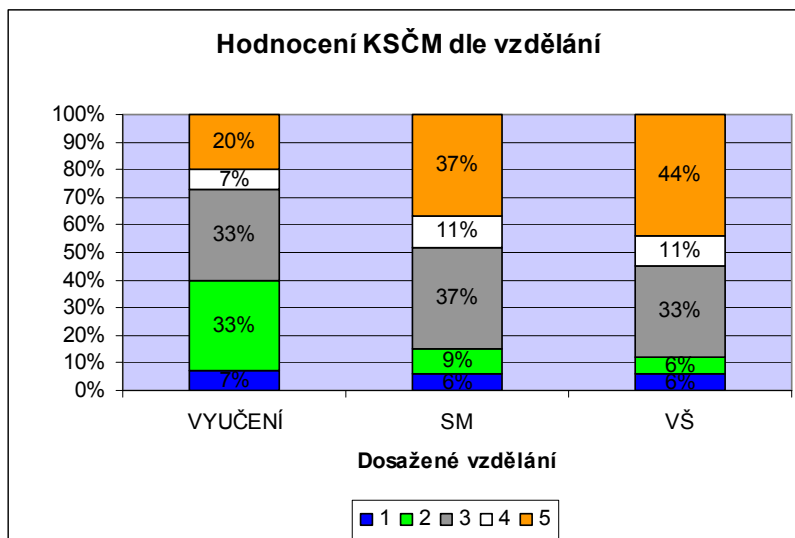
Následující graf 19 ukazuje hodnocení zájmu KSČM ze strany mnou dotazovaných seniorů. Komunistická strana Čech a Moravy byla celou třetinou ohodnocena záporně, že o seniory zájem vůbec nejeví, ale dovoluji si předpokládat, že toto hodnocení bylo podmíněné minulostí naší země. V několika dotaznících to bylo seniory i připsáno, že například tato strana může za všechno špatné, co se tu dnes děje apod... Další třetina hodnotila zájem neutrálně. Graf 20 zobrazuje hodnocení strany dle vzdělání.

Graf 19: Hodnocení KSČM seniory dle „známkovací“ škály 1-5

Zdroj: Autorka

Graf 20: Hodnocení KSČM dle vzdělání

Zdroj: Autorka

ODS¹¹¹

Občanská demokratická strana má svůj volební program postavený na 14 plusech, z čehož jedním z nich je plus pro nová pracovní místa a rodinu. V rámci tohoto plusu hovoří o tzv. sociálním modelu, jehož cíli jsou práce, podpora rodiny, stárnutí společnosti jako výzva k prodloužení aktivního života, trvale udržitelný důchodový systém, zachování lidské důstojnosti i v nejtěžších životních situacích, podpora rozvoje sociálních služeb, preferování domácí a rodinné péče o seniory, zdravotně postižené, dlouhodobě nemocné a opuštěné děti před péčí ústavní. V oblasti zaměstnávání mluví o zatraktivnění práce starších občanů snížením sociálního a zdravotního pojištění zaměstnavatelů na polovinu pro občany starší 55 let a za občany starší 58 let je nebudou platit vůbec [Předvolební program ODS 2006: 19]. Ve svém programu občanští demokraté mají samostatnou kapitolu nazvanou „Podpora seniorů“. Vycházejí z toho, že seniorů přibývá a jejich životní úroveň v porovnání s ostatními klesá, což chtějí zastavit. Pro seniory navrhuje, že průměrný důchod neklesne pod 42 % průměrné mzdy [Předvolební program ODS 2006: 21]. Důchody budou valorizovány všem o stejnou částku při růstu cen. Slibují, že podpoří zlepšení podmínek k co nejdelšímu dobrovolnému setrvání seniorů v aktivním pracovním životě, dále zachovají možnost pro seniory si přivydělat k důchodu neomezenou částku. V oblasti péče dávají přednost rodinné a domácí před ústavní v domovech důchodců, přičemž chtějí podpořit individuální sociální péči, kterou by měli preferovaně vykonávat rodinní příslušníci a nezaměstnaní jako své zaměstnání. Zasazují se o

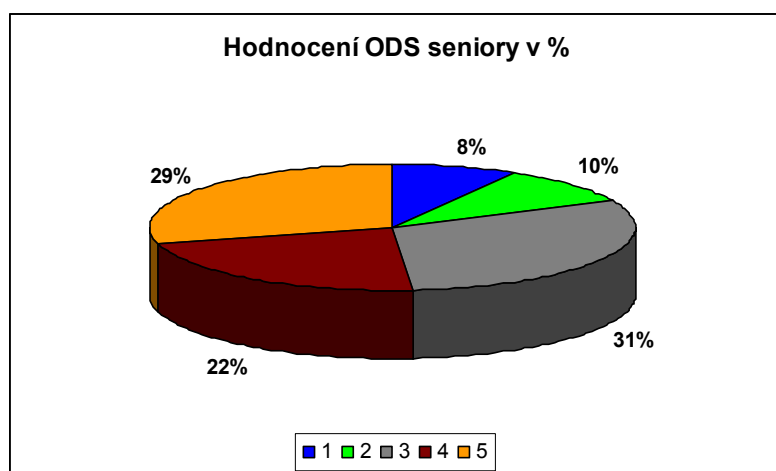
¹¹¹ předvolební program do poslanecké sněmovny 2006 (bohužel na webových stránkách strany nebyl k dispozici program aktuálnější)

to, že umožní rovnoprávný přístup ke všem zařízením sociální péče o seniory, a že kraje, města či obce obdrží ročně 2 miliardy korun účelově vázané na péči o seniory [Předvolební program ODS 2006: 22]. V neposlední řadě navrhuje slevy vstupného pro seniory na kulturní akce. Stárnutí populace se věnuje i následující kapitola o změně důchodového systému. Cílem reformy je garantovat základní standard a ponechat nadstandardní zajištění na jednotlivci, snížit zdanění a státní přerozdělování. Rodiče budou k důchodu dostávat bonus za vychované děti, čímž chtějí posílit mezigenerační solidaritu, tento bonus by činil max. 10 % z měsíčního odvodu. Třetím pilířem důchodové reformy je dobrovolné důchodové připojištění [Předvolební program ODS 2006: 23]. Senior, který dosáhne důchodového věku v roce 2040, bude podle této reformy žít ze tří zdrojů, ze státem zaručeného důchodu, z bonusu za vychované děti a z dobrovolného důchodového připojištění nebo jiného spoření.

Občanská demokratická strana má jako jediná z parlamentních stran ve volebním programu úsek zaměřený cílově jen na seniory. Věnuje se jim přibližně na 2 stranách z 9 v rámci plusu pro nová pracovní místa a rodinu. Řešení nabízejí z hlediska podpory zaměstnávání, pomoci ze strany rodiny, kterou chtějí podpořit a chtějí minimalizovat podporu státu i ve vyplácení důchodu, kde chtějí přesunout zodpovědnost převážně na jednotlivce. Uplatňují tedy princip subsidiarity.

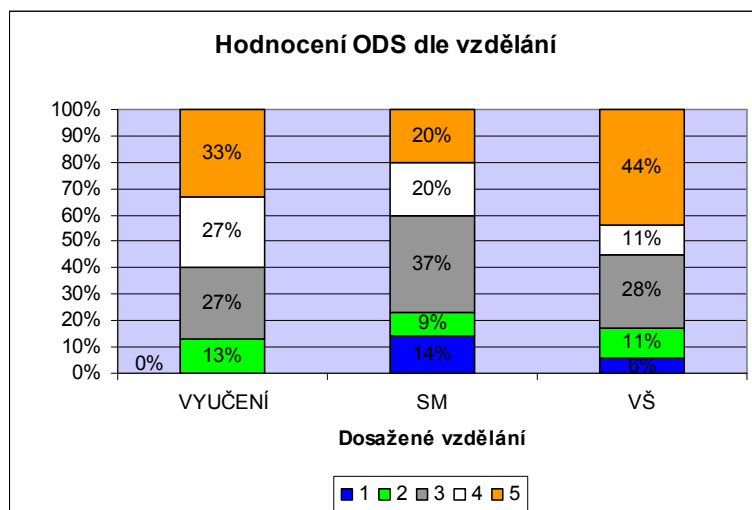
Níže uvedený graf 21 zobrazuje hodnocení ODS ze strany seniorů, přičemž 51 % seniorů hodnotí Občanskou demokratickou stranu spíše záporně, tedy že zájem o seniory tato strana neprojevuje. Následující graf znázorňuje toto hodnocení dle nejvyššího ukončeného vzdělání seniorů.

Graf 21: Hodnocení ODS seniory dle „známkovací“ škály 1-5

Zdroj: Autorka

Graf 22: Hodnocení ODS dle vzdělání

Zdroj: Autorka

Strana zelených¹¹²

Strana zelených staví svůj volební program na důsledném a systematickém důrazu na kvalitu života dnešní i příštích generací [Předvolební program SZ 2009: 7]. K problematice týkající se seniorů se dostávají v kapitole zaměřenou na sociální politiku po 40 stranách textu. Sociální politiku chápou jako zajištění rovných příležitostí a podporu v přístupu občanů k práci, celoživotnímu vzdělávání, kvalitnímu životnímu prostředí a bydlení, k dobrému zdraví a finanční soběstačnosti. Usilují o snížení státních výdajů na sociální politiku, decentralizaci alokačních výdajů na územní samosprávy a zahrnutí tak všech aktérů.

Ve svém programu slibují, že podpoří rozmanité rekvalifikační programy mimo jiné pro osoby ve věku nad 50 let, dále se zaměří na znevýhodněné skupiny, kam řadí i starší lidi. První zmínka o seniorech je až na straně 50 v rámci zdravotnické reformy, přesněji zajištění péče o seniory. Stárnutí populace dle nich zvyšuje nároky na primární péči a praktické lékaře, proto považují za nutnost navýšení jejich počtu. Zasazují se o podporu vzniku domovů stáří a domovů důchodců, dále prosazují rozvoj komplexní paliativní péče¹¹³. Hovoří také o podpoře místních společenstev, občanských sdružení, svépomocných a samoobslužných skupin, které se starají o seniory na principech komunitní svépomoci. V rámci důchodové reformy chtějí podporovat princip odpovědnosti a spoluúčasti jednotlivců, rodin a pracovních kolektivů. Chtějí reformovat první pilíř důchodového systému, a to státem garantovaný systém důchodů, chtějí ho definovat příspěvkově. Příjmy důchodového systému chtějí posílit výtěžky ze zavedení ekologické daňové reformy. Druhým pilířem důchodového systému by měl být zcela

¹¹² Předvolební program do poslanecké sněmovny 2009

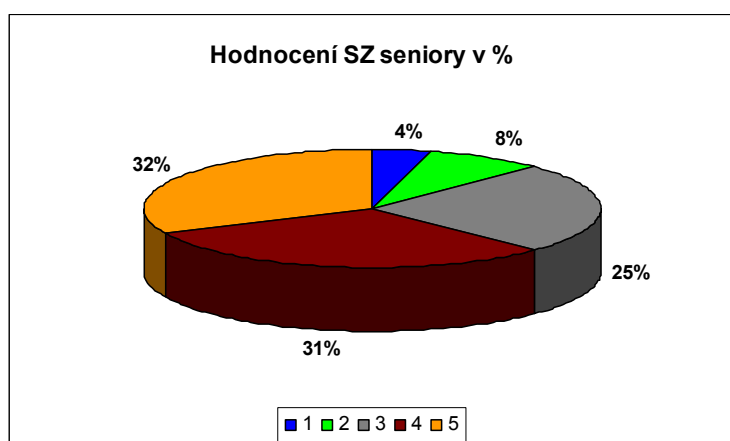
¹¹³ Péče o umírající osoby.

dobrovolný fondový systém. Třetím pilířem je dobrovolné penzijní připojištění se státním příspěvkem, soukromé životní pojištění či jiné spoření. Valorizaci důchodů chtějí ponechat pouze na úrovni zákonného minima a navrhují postupné zvyšování odchodu do důchodu na 65 let.

Seniorům je věnována zejména část o důchodové reformě, poté zmínka v rámci zdravotnictví o zajištění péče o seniory. Důchodové reformě jsou věnovány 2 strany z 58, jenž volební program obsahuje. V rámci sociální politiky jsou pro zeštíhlení výdajů ze státního rozpočtu a princip subsidiarity.

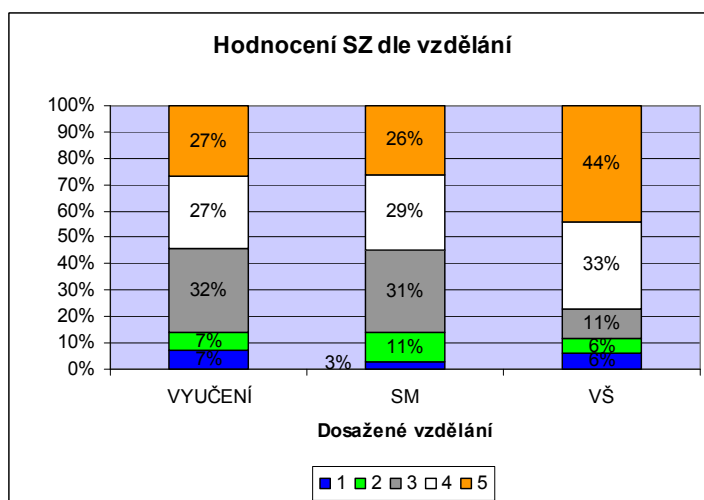
Následující graf 23 znázorňuje hodnocení názoru seniorů na projevovaný zájem o seniorskou problematiku stranou zelených. Tato parlamentní strana byla hodnocena nejhůř, celá třetina dotázaných žádný zájem ze strany zelených nepocítuje a druhá třetina jen minimální. V grafu 24 pak vidíme, jak senioři hodnotí zájem strany zelených dle svého stupně vzdělání.

Graf 23: Hodnocení SZ seniory dle „známkovací“ škály 1-5

Zdroj: Autorka

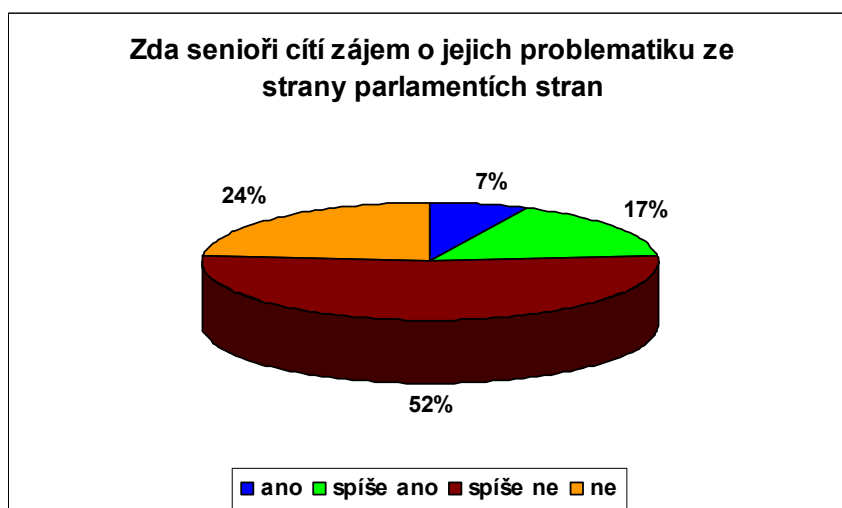
Graf 24: Hodnocení SZ dle vzdělání

Zdroj: Autorka

Na otázku, zda senioři cítí zájem ze strany parlamentních stran o seniorskou problematiku, 52 % odpovědělo, že spíše necítí a 24 % necítí žádný zájem [viz graf 25]. Přestože si většina mnou dotázaných seniorů myslí, že dnešní parlamentní strany zájem o seniorskou problematiku nemají, a zároveň si myslí, že je spíše nutné pro zajištění jejich zájmů a potřeb jejich prezentování na politické úrovni [viz graf 26], jsou jen z těsné většiny pro, aby existovala politická strana, která by reprezentovala čistě seniory, jako svou cílovou skupinu¹¹⁴. 46 % nechce svou vlastní politickou stranu a 54 % je pro¹¹⁵. Někteří senioři při hodnocení jednotlivých politických stran připsali, že zájem o ně cítí před volbami a tedy by si zasloužily být ohodnoceny za 1, ale po volbách vždy ze slibů ustoupí, a tedy by je hodnotili známkou 5.

Graf 25: Zda respondenti pocít'ují zájem o seniorskou problematiku

Zdroj: Autorka

¹¹⁴ Jakou byla například v 90. letech 20. století neúspěšná strana Důchodci za životní jistoty.

¹¹⁵ viz můj vlastní dotazník

Graf 26: Zda si senioři myslí, že je potřeba jejich zájmy a potřeby prezentovat na politické úrovni

Zdroj: Autorka

Jsem-li u politických stran, musím tu zmínit činnost Poslanecké sněmovny, resp. jejich výborů. V rámci Poslanecké sněmovny existuje Výbor pro sociální politiku, do kterého spadá i problematika seniorů, v rámci výboru je zřízen Podvýbor pro důchodovou reformu. V letech 2002-2006, kdy tento výbor byl spojen ještě se zdravotním, projednával 105 návrhů zákona, z vlastní iniciativy však ani jeden, nulovou vlastní iniciativu již měl jen zemědělský výbor [Mansfeldová, Kroupa 2008: 255]. Z tohoto údaje můžeme vidět, jak jsou zájmy a potřeby seniorů reprezentovány a následně uspokojovány v činnosti státní politické sféry. V rámci podvýboru pro důchodovou reformu není na webových stránkách¹¹⁶ uvedena žádná jeho činnost.

6.2.6. Vláda

Vláda je nejvlivnějším aktérem v reprezentaci zájmů, resp. jejich uspokojování, jakékoli skupiny obyvatelstva. Není tomu jinak ani v rámci problematiky seniorů. V rámci řešení dopadů procesu stárnutí populace jeví zájem zejména v oblasti finančního zabezpečení seniorů. Má zájem na řešení problematiky zájmů a potřeb seniorů, tedy i na reprezentaci jejich zájmů, postoj k danému procesu a problematice není odmítavý a vliv na podobu a změnu reprezentace zájmů i jejich uspokojování má největší ze zvolených participujících aktérů.

Vláda je vrcholným orgánem výkonné moci, jejíž činnost vyplývá z Ústavy České republiky¹¹⁷. Má oprávnění vymáhat a vynucovat zákony a právní předpisy. V tomto smyslu

¹¹⁶ <http://www.psp.cz/sqw/fsnem.sqw?id=851> (cit. dne 14.12.09)

¹¹⁷ http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/708/_s.155/7205?docid=25 (cit. dne 14.12.09)

je pojmem „vláda“ označována instituce s ústavou vymezenými pravomocemi, na základě kterých činí její členové politická rozhodnutí¹¹⁸.

V září 2009 byla vládou schválena Metodika pro zapojování veřejnosti do přípravy vládních dokumentů. Do dubna 2010 má ministerstvo vnitra předložit Manuál pro zapojení veřejnosti do přípravy vládních dokumentů podle jednotlivých druhů vládních dokumentů a forem zapojení veřejnosti¹¹⁹. Metodika pro zapojování veřejnosti uvádí základní formy participace, konzultace, připomínkového řízení, pracovních skupin a veřejných setkání a existuje databáze konzultujících (DataKO) nevládních organizací působících v nejrůznějších oblastech. DataKO je určeno zejména ministerstvům a dalším ústředním orgánům státní správy, které připravují materiály legislativní i nelegislativní povahy. Úřady, které připravují právní předpisy a jiné regulace, mají možnost si vybrat a oslovit nevládní organizace, jakožto představitele zainteresovaných stran, a projednat s nimi připravované materiály, které se týkají jejich působnosti¹²⁰. Cílem metodiky je sjednotit postup státní správy při zapojování veřejnosti do přípravy vládních dokumentů a stanovit obecné zásady pro zapojování veřejnosti podle postupných kroků, tj. od identifikace subjektů, které se mají zapojit, přes prezentaci způsobů zapojování až po vyhodnocení celého procesu¹²¹. Stupně zapojení veřejnosti jsou informování, připomínkování, konzultace a partnerství, přičemž konzultace jsou obousměrným komunikačním tokem, kdy konzultující subjekty a zpracovatel dokumentu vstupují vzájemně do interakce, připomínkování je jednosměrným komunikačním tokem [Metodika 2009]. V rámci způsobu reprezentace problematiky seniorů se dá zatím spíše hovořit o připomínkování jako formě spolupráce, i když existuje Rada vlády pro seniory a stárnutí populace, kde k vzájemné interakci dochází, resp. by mělo docházet, dle mého nahlédnutí do praxe jde také spíše o připomínkování. Rada vlády pro seniory a stárnutí populace by však dle definice partnerství měla zapadat do konzultace a partnerství jako způsobu interakce, protože jsou v rámci ní vytvořené pracovní skupiny. Nicméně jelikož funguje spíše formálně, užívání tohoto termínu se zdráhám.

Pro zjištění, jakým způsobem projevuje zájem vláda o seniorskou problematiku, resp. o stárnutí populace, jsem si vybrala vládní programové prohlášení po volbách do Parlamentu

¹¹⁸ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Vl%C3%A1da> (cit. dne 14.12.09)

¹¹⁹ <http://www.mvcr.cz/clanek/modernizace-verejne-spravy.aspx?q=Y2hudW09NQ%3D%3D> (cit. dne 14.12.09)

¹²⁰ <http://www.mvcr.cz/clanek/databaze-konzultujicich-organizaci.aspx> (cit. dne 14.12.09)

¹²¹ http://iris.env.cz/AIS/web-pub2.nsf/cz/podpurne_metodiky_ria (cit. dne 14.12.09)

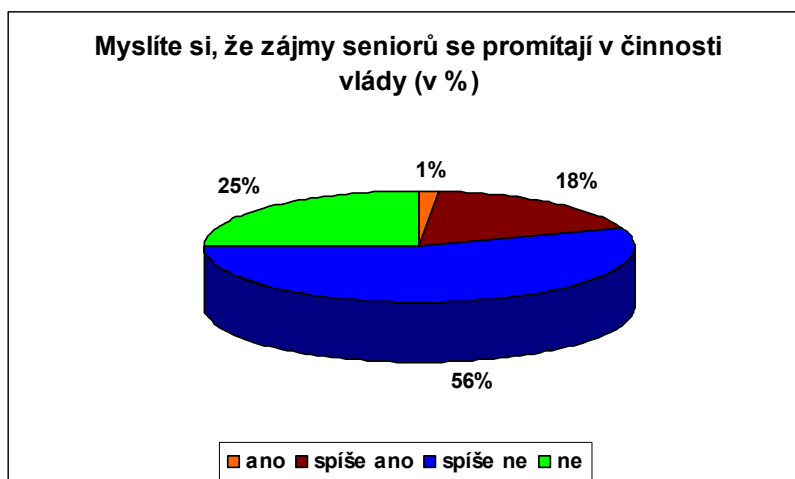
2006 a výroční zprávu vlády z roku 2007¹²². V programovém prohlášení vlády se mluví o nutné reformě důchodového systému, z důvodu neudržitelnosti dosavadního způsobu financování kvůli demografickému stárnutí populace a rostoucích veřejných (mandatorních) výdajů. Důchodová reforma je v prohlášení uváděna jako hlavní priorita vlády s cílem zajistit dlouhodobou finanční stabilitu, zachovat mezigenerační solidaritu, zvýšit individuální odpovědnost a podporu rodin s dětmi [Programové prohlášení vlády 2006: 5]. V rámci důchodové reformy, které jsou věnovány dvě strany prohlášení, jde o prodlužování věku odchodu do důchodu na 65 let, minimální délky pojištění na 35 let, různé formy dobrovolného důchodového připojištění, garance minimálního příjmu v důchodu ve výši životního minima, dobrovolný spořicí třetí pilíř založený na možnosti opt-out. O seniorech je nadále zmínka v části věnované boji s diskriminací, kde se o seniorech hovoří jako o zranitelné skupině [Programové prohlášení vlády 2006: 13] a v části „Občan, rodina a společnost vzdělání a kultury“ je jedna věta *Zvláštní pozornost bude vláda věnovat zvýšení kvality života seniorů* [Programové prohlášení vlády 2006: 19], nicméně již se tu vůbec nehovoří, jakým způsobem, i když v jiných částech prohlášení jsou konkrétnější informace o dosažení vytyčeného cíle. Ve výroční zprávě o činnosti vlády pro rok 2007 se opět mluvilo o *největší hrozbě veřejných financí, o zhroucení důchodového systému* [Výroční zpráva vlády 2007: 8]¹²³. Navzdory tomuto „poplašnému sdělení“ v roce 2007 byl však jen sepsán návrh první etapy důchodové reformy. Toto bylo jediné, co se týkalo problematiky seniorů o tom, jak zlepšit kvalitu života seniorů, o které se mluví ve vládním prohlášení, tu není ani zmínka. Jen v oblasti ochrany práv seniorů se chystají navrhnout legislativní a další opatření k prevenci diskriminace, ekonomické exploatace, týrání a zanedbávání seniorů [Výroční zpráva vlády 2007: 49].

Senioři, kteří se stali respondenty mého dotazníku jsou z více jak dvou třetin přesvědčeni, že se zájmy a potřeby seniorů v činnosti vlády nepromítají, že jejich problematika je zanedbávána, ne-li vynechávána, jak znázorňuje graf 27.

¹²² Nezohledňuji vládní program dnešní úřednické vlády, jde o specifickou situaci. Výroční zpráva za rok 2007 je poslední dostupná, za rok 2008 není na webových stránkách úřadu vlády.

¹²³ *Výplata penzí dnes představuje 28 procent veškerých výdajů státního rozpočtu. Vzhledem ke stárnutí obyvatel přitom důchodců přibývá. Vláda si je vědoma rizika, a proto připravila první fázi reformy* [Výroční zpráva vlády 2007: 8]

Graf 27: Promítají se zájmy seniorů v činnosti vlády?

Zdroj: Autorka

6.2.7. Evropská unie

České subjekty se musí stále více zapojovat do evropských struktur reprezentace zájmů, aby byli ve své působnosti v propojené Evropě (v procesu europeizace) efektivnější [Mansfeldová, Kroupa 2008: 226]. Nejčastěji se zapojení našich subjektů projevuje členstvím v nadnárodních střešních asociacích, jakou je například níže zmíněný Evropský svaz seniorů – EURAG a Age platform, jež je „instituce“ reprezentující zájmy seniorské populace jako celku v Evropském parlamentu.

Složité mechanismy a instituce EU tlačí některé zájmové skupiny do role expertních agentur, kapacita zájmových skupin zvládnout a zpracovat evropskou agendu souvisí se schopností skupin vytvářet potřebná organizační zázemí, najímat expertní týmy a profesionalizovat svou činnost [Mansfeldová, Kroupa 2008: 226]. U nás za takovou organizaci, která se zapojuje do činnosti organizací na evropské úrovni, můžeme považovat neziskovou organizaci Život 90, která je členem projektu Age platform. Svaz důchodců je pak řadovým členem Evropského svazu důchodců.

V rámci Evropského parlamentu existuje Výbor pro zaměstnanost a sociální věci, jehož zájem činnosti jsou mimo jiné všechny aspekty sociální politiky, volný pohyb zaměstnanců a důchodců a všechny formy diskriminace¹²⁴, tedy i na základě věku.

¹²⁴ <http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/homeCom.do?language=CS&body=EMPL>

(cit. dne 14.12.09)

Komise EU je monopolem na legislativní iniciativu a přímo deklaruje ochotu a snahu naslouchat zájmovým skupinám, například prostřednictvím poradních výborů [Mansfeldová, Kroupa 2008: 90].

EURAG¹²⁵

EURAG je nezisková organizace vzniklá v roce 1962 sdružující 148 členských organizací z 33 zemí, přičemž reprezentuje miliony starých lidí v Evropě. Členskými organizacemi jsou seniorské organizace, svépomocné spolky, organizace poskytující veškeré služby seniorům a jednotlivci. Evropský svaz seniorů se snaží o zlepšení kvality sociálních a politických životních standardů seniorů. Hlavními cíli je reprezentace zájmů seniorů na evropské úrovni, výměna zkušeností mezi jednotlivými organizacemi a spolupráce na projektech. EURAG zejména podporuje spolupráci a výměnu názorů mezi experty a organizacemi poskytující služby pro seniory, je také členem Age Platformy v Bruselu. EURAG organizuje pracovní skupiny, které se věnují aktuálním otázkám stáří a podává návrhy Evropskému parlamentu, Evropské komisi, Radě Evropy, Organizaci spojených národů a dalším mezinárodním institucím¹²⁶. Dále také organizuje mezinárodní kongresy k povzbuzení diskuze o možnostech seniorů v Evropě. Z našich organizací je členem nezisková organizace poskytující služby seniorům Život 90¹²⁷ a střešní seniorská organizace Svaz důchodců.

Age Platform¹²⁸

Age Platform je Evropská platforma starších lidí se sídlem v Bruselu usilující o vyslyšení a podporu zájmů starších lidí v Evropské unii a zvýšení informovanosti o seniorské problematice, která vznikla v lednu 2001. Age Platform sdružuje 140 organizací pro lidi starší 50 let, přímo reprezentuje přes 25 milionů starších lidí v EU. Členy platformy se mohou stát pouze neziskové organizace poskytující služby pro seniory nebo seniorské organizace jako

¹²⁵ <http://eurageurope.org/eurag/> (cit. dne 14.12.09)

¹²⁶ <http://tisk.cirkev.cz/z-domova/vznika-ceska-sekce-evropske-federace-senioru-eurag.html> (cit. dne 14.12.09)

¹²⁷ Život 90 je nezisková organizace vzniklá v roce 1990, která poskytuje sociální služby pro seniory (pečovatelská služba, senior telefon, AREION, sociální a odborné poradenství, odlehčovací a pobytové rehabilitační centrum) a centrum denních služeb, v rámci kterých poskytuje seniorům kulturní a vzdělávací aktivity. [<http://www.zivot90.cz/4-socialni-sluzby> cit. dne 14.12.09]

¹²⁸ <http://www.age-platform.org/EN/> (cit. dne 14.12.09)

takové. Život 90 je členem této platformy za Českou republiku a ředitel organizace je členem výkonné administrativní rady Age Platform.

Mezi hlavní cíle patří změna přístupu k lidem ve společnosti a dosáhnout tak společnosti pro všechny věkové skupiny, mezigenerační solidarity prostřednictvím rozpoznání možnosti přispění starých lidí společnosti, přičemž se snaží bojovat se všemi formami věkové diskriminace. Usilují o uznání seniorů jako zdroje společnosti, jejich přínos zejména v dobrovolné činnosti, ne jako hrozbu, jak je dnes na stárnutí nahlíženo z hlediska věkové struktury pracovních sil, udržitelnosti systému sociální ochrany a financování a dostupnost a kvalitu služeb, včetně zdravotní péče¹²⁹.

Age Platform se snaží o to, aby se v rámci EU vytvořila specifická politika zaměřená na starší lidi a seniory, stejně tak se snaží o začlenění pojmu stárnutí a zájmů a potřeb starších lidí do všech ostatních relevantních politických iniciativ EU, tyto snahy jsou založeny na názorech členů platformy¹³⁰. Dalšími cíli Age Platform je participace seniorů na životě společnosti, začlenění (oblast zaměstnanosti, celoživotního učení...), nezávislost, rovné příležitosti, mezigenerační solidarita, nediskriminace a kvalitní (well-being) stáří.

Age Platform se snaží vytvořit si dobré kontakty s relevantními odděleními Evropské komise, Rady, Parlamentu a v rámci dalších organizací¹³¹. Je členem různých poradních výborů Evropské komise – Poradní skupina k roku 2007 Evropského roku rovných příležitostí pro všechny, Evropského penzijního fóra, fóra Evropské zdravotní politiky, je v poradním výboru pro program Věda a společnost a v rámci skupiny zainteresovaných aktérů v oblasti ICT a stárnutí¹³². Age Platform je zvána ke klíčovým akcím EU v rámci předsednictví jednotlivých zemí jako aktér k otázkám týkajících se např. zaměstnávání starších pracovníků, věkové diskriminace, reformy důchodových systémů, sociálního vyloučení seniorů, zdravého stárnutí a další¹³³.

Zájem na reprezentaci problematiky seniorů mají vysoký, uznávají problém stárnutí společnosti, vidí v něm výzvu a hledají cestu ke změně nahlížení na tento proces, snaží se proniknout do Evropských institucí, aby mohli napomáhat k vytvoření společnosti pro všechny věkové skupiny a zahrnout problematiku seniorů do všech relevantních politik. Jejich

¹²⁹ http://www.age-platform.org/EN/article.php3?id_article=84 (cit. dne 14.12.09)

¹³⁰ http://www.age-platform.org/EN/article.php3?id_article=84 (cit. dne 14.12.09)

¹³¹ http://www.age-platform.org/EN/IMG/AGE_triennial_strategic_plan.pdf (cit. dne 14.12.09)

¹³² http://www.age-platform.org/EN/IMG/AGE_triennial_strategic_plan.pdf (cit. dne 14.12.09 s.5)

¹³³ http://www.age-platform.org/EN/IMG/AGE_triennial_strategic_plan.pdf (cit. dne 14.12.09 s.5)

vliv považují za střední, vliv na českou politiku a změnu vnímání stáří a reprezentaci zájmů u nás za nízký. Stejně tak hodnotím zájem, postoj a vliv Evropského svazu seniorů.

6.3. Systém reprezentace seniorů v praxi

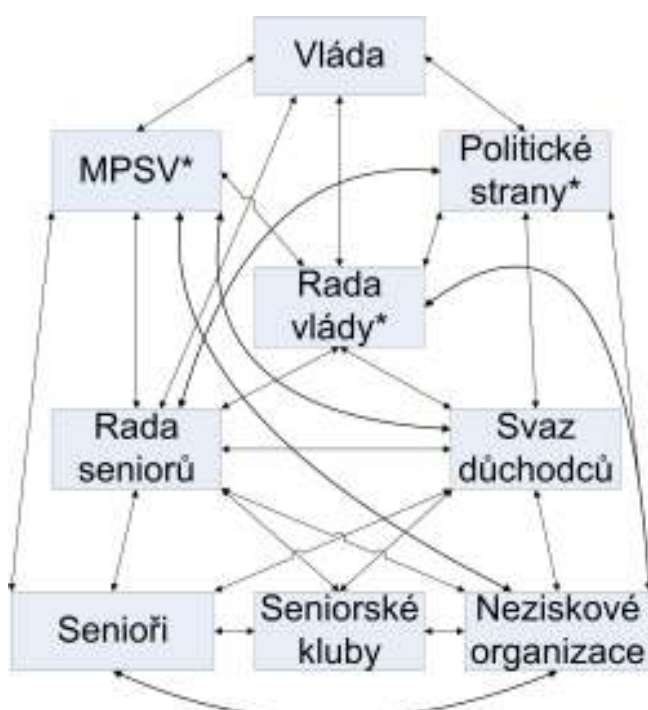
6.3.1. Způsob reprezentace zájmů

V rámci způsobu reprezentace zájmů u nás můžeme hovořit o vytvoření a fungování tzv. politických sítí (policy networks). V rámci těchto sítí však existuje koncentrace moci u politické reprezentace, tedy vlády a politických stran, poté také u ministerstva práce a sociálních věcí. Aktéři na nižší úrovni, jako jsou seniorské organizace, senioři samotní, neziskové organizace, Rada seniorů a Svaz důchodců, spolu úzce spolupracují a podílejí se na řešení problémů seniorů, na reprezentaci jejich zájmů. Tyto neformální, ale i formální vztahy se promítají do činnosti Rady vlády pro seniory a stárnutí populace, kdy jednotliví členové navazují další spolupráci s přítomnými zástupci organizací. V rámci tohoto vyjednávání a formálních i neformálních vztahů můžeme mluvit spíše o heterarchii, jak o ní mluví Ansell, graficky nám tyto vztahy znázorňuje schéma 1¹³⁴. Vláda má přímé vazby na Radu vlády pro seniory a stárnutí populace, která je jejím iniciačním a poradním orgánem, sdružuje zástupce zabývající se problematikou seniorů a má možnost se vyjadřovat k navrhovaným opatřením, popřípadě přijít s vlastní iniciativou. Dále má vláda vazby na politické strany a ministerstvo práce a sociálních věcí, jako hlavní aktéry reprezentace zájmů, kteří mohou zájmy a potřeby seniorů zahrnout do tvorby politik a opatření, a tím je uspokojit. Ministerstvo práce a sociálních věcí je členem Rady vlády pro seniory a stárnutí populace, má vazby na seniorské organizace, se kterými spolupracovalo například na tvorbě Národního programu přípravy na stárnutí pro rok 2008-2012. Rada seniorů ze své funkce a činnosti může spolupracovat s politickými stranami, ovlivňovat tvorbu opatření ve vládě, i v parlamentu. Jako zastřešující organizace pak spolupracuje a koordinuje Svaz důchodců, seniorské kluby, neziskové organizace věnující se problematice seniorů a seniory samotné. Stejně tak i Svaz důchodců, který ale nemá takovou vazbu na vládu, protože nemá kapacity na tvorbu legislativy, na evaluaci již implementovaných politik a další. Zastřešují seniory, jejich organizace i neziskové organizace, a sami jsou členem Rady seniorů, která tímto získává vyšší legitimitu pro svou činnost reprezentace zájmů směrem k politické reprezentaci. Senioři, seniorské

¹³⁴ Z obou schémat jsem vynechala Evropské organizace jako aktéra, protože na způsob reprezentace zájmů seniorů u nás nemají vliv.

kluby a neziskové organizace uspokojující zájmy a potřeby seniorů, jsou základními kameny pro činnost již výše zmíněných seniorských organizací. Aktéři jsou ve schématu seřazeni dle moci ovlivnění reprezentace zájmů a následně jejich uspokojování, přičemž vláda stojí na vrcholu s největší mocí. Přesto nepovažují tyto sítě za hierarchické z důvodů výše řečených, z důvodů spíše neformálních vztahů při možnostech prosadit nějaký zájem seniorů, existence spolupráce na řešení problematiky seniorské populace a uspokojování jejich zájmů v rámci organizací nižší úrovně, resp. nižšího vlivu na celostátní politiku (neziskové organizace, seniorské kluby, seniorské organizace a další).

Schéma 1: Podoba sítě reprezentace seniorů u nás

* MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

Rada vlády – Rada vlády pro seniory a stárnutí populace

Politické strany – Parlamentní politické strany – ČSSD, KDU-ČSL, KSČM, ODS, SZ

Zdroj: Autorka

Typ politické sítě, jak o ní mluví ve své práci Adam a Kriesi, v dnešní podobě výše popsané, určují jako asymetrické vyjednávání dle koncentrace moci a typu interakce, přesněji v tabulce 9. Nedá se říci, že by byli aktéři v konfliktu, všichni mají stejný zájem na tom se vyrovnat s důsledky stárnutí populace a řešit problémy spojené s nárůstem počtu seniorů. V podstatě se shodují i na výběru, jaké problémy by se měly řešit¹³⁵ a první kroky ke vzájemné spolupráci o tvorbě opatření již byly učiněny ve formě založení Rady vlády pro

¹³⁵ Zabezpečení v důchodu, bydlení, zdravotní péče a sociální služby. Možnosti aktivního stárnutí a využití potenciálu narůstajícího počtu seniorů stojí zatím v pozadí zájmu politické reprezentace.

seniory a stárnutí populace či vytvoření Národního programu přípravy na stárnutí. Nejde však ani o koordinaci a jasnou spolupráci mezi aktéry, vzhledem ke spíše neformálním interakcím a (ne)ochotě jednotlivců z řad politické reprezentace spolupracovat se seniorskými organizacemi, jak to již bylo řečeno výše v rámci analýzy aktérů a bude řečeno níže v rámci poznatků z praxe.

Tab. 8: Typ politické sítě

Distribuce moci	Typ interakce		
	Konflikt	Vyjednávání	Kooperace
Koncentrace		Asymetrické vyjednávání	
Fragmentace			

Zdroj: Autorka

Následující schéma 2 zobrazuje systém zprostředkování zájmů seniorů podle zobrazení intermediárního systému dle Dietera Ruchta [in Brokl 1997: 27]. Systém prostředkování zájmů je rozdělen na privátní sféru, kam autor zahrnuje občany a jejich základní organizace, přičemž v mém případě jde o seniory a jejich seniorské kluby. V rámci veřejné sféry, můžeme hovořit i o občanské společnosti, vystupují neziskové organizace zabývající se uspokojováním zájmů a potřeb seniorů, seniorské organizace zastupující seniory a reprezentující zájmy a potřeby seniorů na vyšší úroveň moci. A politické strany, které jsou složené ze zástupců společnosti, jsou hlavním aktérem ve zprostředkování zájmů od lidí k vládě, k tvorbě politiky. Jejich činnost tak nejvíce zasahuje do poslední neveřejné sféry, která je neveřejná z důvodu nezasahování nepovolaných osob do dané problematiky. Jde o politicko-administrativní systém, o samotnou tvorbu politik a opatření, tedy o aktéry jako je Ministerstvo práce a sociálních věcí, vláda a v našem případě i Rada vlády pro seniory a stárnutí populace, jejímiž členy jsou zvolení a určené zástupci vybraných organizací a jen ti mají možnost zasahovat do procesu tvorby politik a do činnosti Rady vlády pro seniory a stárnutí populace. Politické strany stojí na pomezí veřejné a neveřejné sféry, protože jako jeden z aktérů tvorbu politik ovlivňují nejvíce. Seniorské organizace také trochu přesahují do tohoto politicko-administrativního systému, protože jak již bylo řečeno výše, Rada seniorů má možnost tvořit zákony a přes poslance ho předkládat k projednání do Poslanecké sněmovny, dále pak připomínkuje vytvořená opatření a případně hodnotí jejich efektivitu. Nicméně tato činnost je spíše neefektivní v důsledku nespolupráce ze strany politické reprezentace, která často nebere tyto podklady v úvahu či po předložení návrhu zákona jednotlivým poslancem k projednání

ve Sněmovně, není pro návrh dále vyjednávána podpora. Šipky mezi sférami znázorňují vzájemné ovlivňování jednotlivých aktérů a systémů. Ve schématu je znázorněna i role masmédií, která fungují jako prostředek předávání informací. Informace se dostávají ke všem aktérům a zpětná vazba je jen v rámci veřejné a neveřejné sféry, protože tito aktéři mají možnost ovlivnit podávání informací v médiích. Politicko-administrativní systém může začít řešit problém a tvořit politiku řešení na základě jeho masivního prezentování v médiích, naopak média předávají informace o činnosti tohoto systému veřejnosti. Stejně tomu tak je, i když v nižší míře, u aktérů veřejné sféry. Tito aktéři se mohou prostřednictvím médií zviditelnit a zpřístupnit široké veřejnosti, média pak opět podávají informace o dění ve společnosti, o politice. V rámci soukromé sféry jde jen o vazbu od médií k seniorům či jejich sdružení, protože jako jednotlivci informace v médiích spíše neovlivní a informace z médií jen čerpají

Schéma 2: Způsob zprostředkování zájmů seniorů u nás

*Seniorské organizace – Rada seniorů, Svaz důchodců

Politické strany – ČSSD, KDU-ČSL, KSČM, ODS, SZ

MPSV-Ministerstvo práce a sociálních věcí

Rada vlády – Rada vlády pro seniory a stárnutí populace

Zdroj: Autorka

Přístup zájmových skupin (seniorských organizací) k rozhodovatelům (politická reprezentace) a jejich participace na legislativním procesu je základním principem, jak prosadit své zájmy. V ČR jsou však vztahy mezi zájmovými skupinami a zástupci politické sféry jen minimálně zákonně upraveny, existují jen legislativní pravidla vlády, jednacích řádů a Metodika pro zapojování veřejnosti do přípravy vládních dokumentů, která je však zatím v začátcích svého implementování [Mansfeldová, Kroupa 2008]. Přístup zájmových skupin k rozhodovatelům záleží na jejich aktivitě a schopnostech a libovůli úředníků a veřejných činitelů. V největším měřítku je uplatňován neformální postup, prověřeným či předem určeným organizacím jsou návrhy zasílány automaticky nebo alespoň na vyžádání. Předpokládají se konexe a aktivní monitorování chystaných úprav. Pokud je zájmová skupina v pozici insidera je zakotvena v normách vlády nebo speciálním zákoně, jinak je to v podstatě na zvážení rozhodovatele, s kým jednat, jenž je případ seniorských organizací u nás. Rada seniorů je brána jako relevantní aktér a postupují se jí zákony k připomínkování, nicméně nemůžeme o ní hovořit jako o insiderovi v tomto smyslu. Rada vlády pro seniory a stárnutí populace je zřízena vládou a tedy je ustanovena normou, nejedná se však již o zájmovou skupinu, ale o poradní orgán vlády. Ve způsobu reprezentace zájmů seniorskými organizacemi jako zájmovými skupinami nejsou stanovena žádná jasná pravidla, jen neformální postupy, které se vytvořily a ustálily na základě dlouhodobé činnosti organizace, systematickou snahou o spolupráci či nátlakem.

6.3.2. Poznatky z praxe seniorských organizací

V rámci této kapitoly se podíváme na systém reprezentace aktérů v praxi z hlediska seniorských organizací, které se snaží reprezentovat a prosazovat zájmy a potřeby seniorů na politické úrovni. V předchozí analýze aktérů nejsou zahrnuta krajská zastupitelstva, v každém kraji vypadá reprezentace zájmů a spolupráce se seniorskými a neziskovými organizacemi trochu odlišně. Nicméně v následujícím textu promítám zkušenosti Svazu důchodců a Rady seniorů i na krajských úrovních.

Krajské rady Svazu důchodců se ve své aktivitě liší, ale v žádném z krajů, pokud nejsou členem zastupitelstva, nemají možnost zasahovat do plánování a rozhodování zastupitelstva. Například v kraji Vysočina, se minulý hejtman vyjádřil, že není potřeba, aby jim někdo radil ve věcech řízení kraje, a pokud se chtějí k něčemu vyjadřovat a připomínkovat, tak se mají stát členy komise. Do těchto komisí se však dostanou zejména prostřednictvím členství v některé z politických stran, nicméně Svaz důchodců je organizace nestraničná. V tomto kraji krajské zastupitelství alespoň finančně podporuje činnost krajské rady a poskytuje jí zázemí

zdarma. V Karlovarském kraji naopak se může rada scházet jednou ročně a za pronájem místnosti v hotelu zaplatí 17 000Kč¹³⁶. Ve Středočeském kraji je místopředsedkyně krajské rady členkou výboru komunitního plánování, nicméně se tam dle jejích slov v podstatě neplánuje. Ve většině krajů se ve společné spolupráci po představení krajské rady se zastupitelstvem nepokračuje, ze strany zastupitelstva jsou stanovovány neurčité termíny následného jednání¹³⁷. Krajské rady Svazu důchodců tedy mohou především zajišťovat finanční prostředky od krajů pro činnost proseniorských¹³⁸ organizací, ale to se bohužel všem nedaří¹³⁹. Dále by měly zakládat nové proseniorské organizace, ale to opět velmi záleží na jednotlivcích v rámci krajské rady. *Počet organizací nestoupá, řada organizací vykazuje nižší počet členů a překvapující jsou značné rozdíly mezi jednotlivými kraji*¹⁴⁰. Krajské rady zřízené Radou seniorů jsou zatím tři – Jihlava, Zlín a Hradec Králové. V Hradci Králové se ve spolupráci s krajským zastupitelstvem podařilo založit komisi pro seniory, v rámci které mohou seniorské organizace prezentovat potřeby a zájmy seniorů a podílet se na rozhodování o politice kraje. V dalších letech se budou snažit zakládat své krajské rady postupně ve všech krajích. Na základě získaných poznatků si nejsem jista, zda není zakládání krajských rad i Radou seniorů kontraproduktivní a neměly by se spíše snažit podporovat již existující krajské rady Svazu důchodců, aby byly efektivnější ve svém vyjednávání a reprezentování seniorských zájmů a potřeb.

Dle zástupců Svazu důchodců je největším problémem v reprezentaci seniorů nezájem politických zástupců o seniorskou otázku. Z diskuze vyplynulo, že víceméně žádný z politiků, jak na celostátní úrovni, tak i na krajích, nepovažuje za nutné se setkávat se zástupci seniorů a využívat seniorskou organizaci jako poradní orgán při tvorbě politiky. Jedinou politickou stranou, která se více zajímá o populaci seniorů je Česká strana sociálně demokratická, která má svůj vlastní Klub seniorů. Se zastřešujícími seniorskými organizacemi se snaží o spolupráci jen zástupci levicových stran, a to ČSSD a KSČM, ostatní strany se k této problematice staví formálně až odmítavě. V roce 2008 se Rada seniorů sešla s expremiérem Miroslavem Topolánkem a s exministrem práce a sociálních věcí Petrem Nečasem kvůli sociálnímu postavení českých seniorů a valorizaci penzí. Dále se setkali s exministrem pro místní rozvoj Jiřím Čunkem kvůli problematice absence sociálního bydlení pro seniory a

¹³⁶ konzultace s klíčovými aktéry v rámci Svazu důchodců

¹³⁷ konzultace s klíčovými aktéry v rámci Svazu důchodců

¹³⁸ organizace poskytující různé služby seniorům

¹³⁹ <http://www.rscr.cz/Zpravodaj42008.pdf> (cit. dne 14.12.09)

¹⁴⁰ <http://www.rscr.cz/Zpravodaj42008.pdf> (cit. dne 14.12.09)

dostupnosti bydlení seniorům. Na těchto setkáních se vždy setkávali s pochopením a byla jim přislíbena jednání a následná řešení situace, nicméně u toho zůstalo¹⁴¹. Strana zelených se s Radou seniorů i Svazem důchodců podle jejich informací odmítá setkat a spolupracovat.

Na den seniorů 1.10.2007 proběhlo setkání s panem prezidentem Václavem Klausem, kde Rada seniorů předložila šest problematických bodů¹⁴², které nejvíce postihují seniorskou populaci u nás. Mezi těmito body byla zejména problematika sociálního postavení českých seniorů, financování seniorských organizací, reformy zdravotnictví, otázka bydlení, celospolečenské využití potenciálu seniorů a v neposlední řadě problematika mezigeneračních vztahů a mediálně tvořeného obrazu seniorů u nás¹⁴³. Dále byly tyto body předloženy bývalému premiérovi, ministrům práce a sociálních věcí, zdravotnictví, pro místní rozvoj, školství a kultury. Byly i projednány v rámci zasedání Rady vlády pro seniory a stárnutí populace. Řešení čtyř ze šesti předložených „zásadních problémů“ se podařilo Radě seniorů prosadit do Národního programu přípravy na stárnutí pro období let 2008 až 2012. Jejich plnění bude každým rokem kontrolováno a příslušná ministerstva volána k odpovědnosti¹⁴⁴.

Velkým problémem, se kterým se seniorské organizace potýkají, je finanční podpora, kdy stát ani kraje často dostatečně nepodporují funkčnost seniorských organizací, což není jen problémem podpory organizací zaměřených na seniory, ale celkově všech organizací neziskového sektoru. Rada seniorů například získává finance jen na zlomek své činnosti a to zejména na poradenskou činnost. Nicméně její legislativní a reprezentativní činnost není finančně podporována ze strany státu vůbec. Pokud zástupci Rady seniorů přijdou za politickými reprezentanty s nějakými požadavky, s problémy, které by se měly řešit, popřípadě i poradí řešení a žádají jejich vypracování, setkávají se velmi často s reakcemi, že pokud o to mají zájem, ať si návrh zpracují, připraví a příslušní političtí reprezentanti ho předloží. Nicméně tohoto postupu často Rada není schopná, protože zpracování takových návrhů je třeba zadat odborníkům a to stojí značné finanční prostředky, kterými seniorská organizace nedisponuje, narozdíl od státní správy. Tato činnost není ze strany státu nijak podporována. Otázkou pak také je, zda by nakonec byl takto vytvořený návrh akceptován a přijat v Poslanecké sněmovně a následně v Senátu. Efektivita je v této oblasti velmi nejistá. Rada seniorů nemá problém s předložením svých návrhů a požadavků, to se jim povětšinou daří a v Poslanecké sněmovně či v rámci politické strany je návrh předložen, nicméně

¹⁴¹ konzultace se zástupci seniorské organizace

¹⁴² „Zásadní problémy generace třetího věku v České republice na počátku třetího tisíciletí“

¹⁴³ <http://www.rscr.cz/Zpravodaj42008.pdf> (cit. dne 14.12.09)

¹⁴⁴ <http://www.rscr.cz/prispevky/vyrocnizprava2007.pdf> (cit. dne 14.12.09)

s vyjednáváním podpory je to již nevalné. Političtí reprezentanti často zůstanou u samotného předložení návrhu a považují tak svou odpovědnost vůči občanům za splněnou. Jak již bylo doloženo výše, většina návrhů a požadavků Rady seniorů je neakceptována a Poslaneckou sněmovnou nepřijata.

Organizace, které reprezentují seniory, se potýkají bohužel i s nezájmem ze strany společnosti.¹⁴⁵ Seniorské organizace tak mají problémy se získáváním finanční i společenské podpory ze soukromých zdrojů, ani majetnější senioři, či podnikatelé blížící se do důchodového věku nejsou často ochotní přispívat na tyto činnosti, protože se jich hlavní problémy většiny seniorů netýkají¹⁴⁶. Žebříček hodnot v dnešní společnosti se změnil, je zaměřen individualisticky, lidé nepomáhají tam, kde se jich to bezprostředně netýká, či není o potřebě příspěvku finanční částky mluveno v médiích. V této oblasti by měly právě i politické strany pomáhat a začít se zajímat o populaci seniorů. Senioři mají i jiné potřeby a zájmy než produktivní populace. Nejčastěji se členy seniorských organizací stávají lidé, kteří vyhledávají společnost, nějaké uplatnění ve svém věku, vzdělávání a různé volnočasové aktivity.

Jelikož senioři nemají žádnou politickou stranu, která by zastupovala přímo jejich potřeby, musí se jejich zástupci snažit navazovat kontakty s politickými reprezentanty v rámci existujících politických stran a zejména stran přítomných v Poslanecké sněmovně a Senátu. Nové vedení Svazu důchodců se chce zaměřit zejména na toto napojení na poslance, i na evropské úrovni. S některými se již podařilo navázat spolupráci, ale jde spíše o výjimku. Dále se předsedové krajských rad musí snažit navštívit poslance a senátory, kteří žijí v kraji a požádat je o jejich angažovanost a spolupráci při řešení problémů seniorů¹⁴⁷. Nicméně toto všechno závisí jen na ochotě a schopnostech jednotlivců, neexistuje žádná „povinnost“ ze strany politické reprezentace s nimi jednat či dokonce spolupracovat. Rada seniorů byla na svém sjezdu v květnu 2009 vyzvána, aby se stala základem pro novou seniorskou politickou stranu, která by zvýšila vliv třetí generace ve společnosti. Tento požadavek vedení Rady odmítá, ale požaduje od nynější politické reprezentace spolupráci a nabídky způsobu řešení problematiky seniorů před předčasnými volbami očekává [Doba seniorů č 6/2009: 5].

V rámci reprezentace seniorů a jejich potřeb, problémů a zájmů byla ustanovena Rada vlády pro seniory a stárnutí populace, jakožto poradní a iniciační orgán. Nicméně její zasedání, jednání a vliv na záležitosti rozhodování a tvorby politik zůstalo spíše na formální

¹⁴⁵ podrobněji o tomto problému je výše v práci o stereotypch a „mediálním obrazu“ seniorů

¹⁴⁶ zkušenosti zástupců Svazu důchodců

¹⁴⁷ <http://www.rscr.cz/Zpravodaj42008.pdf> (cit. dne 14.12.09)

úrovni. Členové této Rady se pravidelně setkávají a jednají o problematice z praxe, nicméně, jak již bylo řečeno výše, ministr práce a sociálních věcí, který by měl být na jednáních přítomen a vyslechnout si a reagovat na vznesené argumenty a požadavky, povětšinou není přítomen. Chybí zde tedy opět zájem ze strany politické reprezentace, zájem lidí, kteří mají jedinečnou sílu něco rozhodnout a prosadit. Přítomní lidé z praxe a několik úředníků z ministerstva, kteří se problematikou seniorů zabývají, těžko mohou něco ovlivnit a prosadit, tito aktéři jsou v rámci tvorby politiky většinou „bezmocní“.

O efektivitě naplňování Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2003-2007 jsem se zmínila již výše v práci, jde tedy opět spíše o opatření „napsaná na papíře“ než uváděná v praxi. Dokladem toho je i poznatek Svazu důchodců, kteří jsou adresáty některých bodů nového Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2008-2012. Po roce platnosti a tedy implementování programu do praxe Svaz důchodců nikdo oficiálně neoslovil. Ani v rámci nabídky spolupráce při řešení, ani v rámci kontroly plnění jejich úkolů.

Takto nastolené nástroje tedy nestačí v oblasti prosazování a řešení problematiky seniorů. *Seniorská populace nemá odpovídající postavení v parlamentu. Poslanci v seniorském věku totiž rozhodují podle stranické příslušnosti, někdy také proti potřebám a zájmům vrstevníků. Také Rada vlády pro seniory a stárnutí populace jedná i formálně, ale hlavně se nezabývá prioritami, které spokojený život seniorů podmiňují nebo ovlivňují.*¹⁴⁸ Na ministerstvu práce sociálních věcí i v Radě vlády pro seniory a stárnutí populace se řeší prioritně jen otázka sociálních služeb, dlouhodobá péče o seniory, nicméně tato problematika se týká zhruba 10 % seniorů¹⁴⁹. Problematika zbylých 90 % seniorů zůstává téměř nepovšimnuta. Bylo tomu tak i na zasedání Rady vlády v dubnu 2009, kterému jsem mohla být přítomna.

Rada seniorů mimo jiné předkládá legislativní alternativy k vládním předlohám i vlastní návrhy zákonů, navrhuje varianty celospolečenských problémů, propočítává důsledky inflace na růst životních nákladů seniorů, zpracovává projekty aktivního využití potenciálu seniorské populace pro národní hospodářství, aktivně pracuje v Radě vlády pro seniory a stárnutí populace, nicméně přímou odpovědnost za vytváření politik a životních podmínek nejen pro seniory nesou politici.

Rada seniorů i Svaz důchodců se musí snažit navazovat osobní kontakty a vazby s politickými představiteli a neustávat ve své činnosti. Politické strany i vláda se staví ke stárnutí populace jako k problému, uznávají problematiku reprezentace a uspokojování zájmů

¹⁴⁸ ústní zpráva předsedy o činnosti Rady seniorů České republiky přednesená na 1. sjezdu dne 15. května

¹⁴⁹ slova předsedy Rady seniorů

a potřeb seniorů. Zatím však řeší v podstatě „jen“ důchodovou reformu, a to spíše na politické úrovni, než se seniorskými organizacemi či Radou vlády pro seniory a stárnutí populace. Politické strany jednají mezi sebou, ale i tak stále neexistuje shoda na jednotném strategickém řešení.

Následující tabulka je shrnutím analýzy aktérů. Tabulka 8 nám ukazuje, jak jsem zhodnotila zájem, postoj a vliv jednotlivých aktérů na problematiku reprezentace a následného uspokojování zájmů potřeb a tedy řešení dopadů stárnutí populace. Všichni zúčastnění aktéři se shodují na tom, že stárnutí populace je problém hodný řešení, že se musí prezentovat a zároveň uspokojovat zájmy narůstajícího počtu seniorů. Určitý zájem projevují také všichni aktéři, političtí aktéři však v nižší míře, jak je vidno z praktických zkušeností, vliv na danou problematiku, i v otázce zlepšení způsobů reprezentace zájmů, mají političtí aktéři.

Tab. 9: Analýza aktérů (shrnutí)

Aktéři	Postoj	Zájem	Vliv
Senioři	uznávají problém	velký	malý
Rada seniorů	uznávají problém	velký	střední
Svaz důchodců	uznávají problém	velký	malý
Rada vlády pro seniory a stárnutí populace	uznávají problém	velký	střední
Ministerstvo práce a sociálních věcí	uznávají problém	střední	velký
Politické strany	uznávají problém	střední	velký
Vláda	uznávají problém	střední	velký
Evropské organizace	uznávají problém	velký	malý

Zdroj: Autorka

7. Doporučená řešení

Na základě provedené analýzy systému reprezentace zájmů seniorů a nastínění způsobů nahlížení společnosti na stáří a na stárnutí populace jsem se pokusila doporučit řešení vztahující se k jednotlivým aktérům.

7.1. Snaha o odstranění negativního nahlížení na stáří a stárnutí

7.1.1. Státní správa

- Pokračovat v zadávání výzkumů problematiky seniorů. Výzkumů, které by podchycovaly realitu života seniorů a také postoje a názory seniorů ohledně stavu společnosti, ohledně jejich potřeb a zájmů.
- Zpřístupnit každý provedený výzkum a jeho výsledky, například v rámci Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí. Nezveřejňovat jen na internetu na webových stránkách výzkumného ústavu, kde ho naleznou jen lidé, kteří se o danou problematiku zajímají, ale postoupit je široké veřejnosti prostřednictvím masmédií. Výsledky výzkumů často poukazují na neopodstatnění stereotypů a mýtů tradovaných o stáří a stárnutí. Více prezentovat i statistická data.
- Pořádat semináře a přednášky pro širokou veřejnost a zejména pak na školách pro mladé, kteří stereotypy nekriticky přijímají. Srovnávat mýty a realitu vedle sebe, prezentovat reálnou situaci kolem stárnutí, stáří a seniorů. Zahrnout problematiku stárnutí společnosti a seniorů do školních osnov na základních a středních školách v rámci občanské výchovy či základů společenských věd.
- Při informování veřejnosti a rozhovorech s médii se vyhýbat negativním vyjádřením a katastrofickému předjímání procesu stárnutí a jeho dopadu na společnost.

7.1.2. Seniorské organizace

- Zvýšit snahu o získání svého zástupce v Radě pro rozhlasové a v Radě pro televizní vysílání. Snažit se tak získat vliv na programy vysílané v rámci těchto médií, pokusit se zvýšit počet programů cílených na seniory a změnit způsob informování o seniorech, stáří a stárnutí.

- Více prezentovat svou činnost, zejména v oblasti aktivního stárnutí, v oblasti poskytování volnočasových, vzdělávacích, kulturních, sportovních a společenských aktivit, kterých se senioři účastní.
- V rámci svých periodik vztahovat realitu k tradovaným mýtům, snažit se tím také docílit toho, aby sami senioři nepřebírali stereotypy o své generaci, nesžili se s nimi a nezačali se podle nich chovat a tím své okolí v tradovaných stereotypch utvrzovat.

7.1.3. Odborná veřejnost (sociologové, výzkumníci)

- Od 80. let 20. století se u nás rozvíjí sociálně orientovaný výzkum, jedním z významných témat se stávají v tomto směru postoje společnosti ke stárnutí a starým lidem. Je tu však minimální pozornost věnována koncepci stáří jako sociálně konstruovanému jevu a úloze médií v jeho tvorbě. Jediným ucelenějším výzkumem médií je práce Sedlákové a Vidovičové. Bylo by dobré se tomuto tématu v rámci výzkumu věnovat více, média jsou prostředkem, který může přispívat k inkluzi či exkluzi některých skupin ve společnosti [Sedláková, Vidovičová 2005].

7.2. Snaha o zefektivnění systému reprezentace zájmů seniorů

7.2.1. Prezentace seniorských organizací

- Zpřehlednit a zaktualizovat webové stránky, aby na nich mohli lidé nalézt všechny odpovídající informace o jejich činnosti. Více využít odkazového aparátu na své krajské rady či na další organizace, které se zabývají problematikou seniorů.
- Navázat spolupráci s jinými neziskovými organizacemi (nejen se seniorskými) a poskytovat si vzájemně prostor na svých webových stránkách, například přes již výše zmíněné odkazy a stručný popis činnosti, aby se o jejich existenci a popřípadě dále o jejich činnosti mohli dozvědět senioři samotní, ale i jiné cílové skupiny, které cíleně organizace zaměřené na seniory nevyhledávají, otevřít se tímto způsobem široké veřejnosti.
- Publikovat časopisy ve větším měřítku, i ve spolupráci se zastupitelstvy na kraji i obci, které by mohly od svých rad pro seniory zakoupit výtisky (cena jednoho je 9 Kč a vydává se jednou měsíčně, tedy nejde o převratné finanční částky) například výše zmiňované Doby seniorů a poskytovat je svým občanům, nejen seniorům, na stojanech na veřejných místech, kde by se lidé mohli dozvědět o jejich existenci, případně také

zvýšit poptávku po nich. V tomto případě je ale nutná počáteční ochota samospráv vložit finanční částky do počáteční reklamy a tento trend udržet. Jiným způsobem by mohla být ochota vydavatelství, vydávat nějaký čas zdarma či poskytnout místo na inzerci i pro soukromé poskytovatele zboží či služeb pro seniory.

- Získat prostor v celostátních denících, například formou přílohy jednou týdně (Rada seniorů či Svaz důchodců), kde by mohli prezentovat svou existenci, činnost, potřeby a zájmy seniorů, pravý obraz každodenního života seniora.
- Pokračovat v navazování kontaktů a možné spolupráce s politickými reprezentanty a v legislativní a vyjednávací činnosti.
- Více čerpat ze zkušeností evropských organizací, efektivněji využít členství v nich.

7.2.2. Politická reprezentace a státní správa

- Především zvýšit svůj zájem o problematiku seniorů a navázat spolupráci s krajskými radami na úrovni krajských zastupitelstev a samosprávy a s Radou seniorů či se zástupci Svazu důchodců na celostátní úrovni. Nebrat jejich aktivity a poradní funkci jen formálně.
- Vzhledem k tomu, že jakákoli (ne)spolupráce záleží vždy na jednotlivcích, měl by se vydat závazný předpis, který by určoval míru spolupráce se zastupiteli seniorských organizací¹⁵⁰. Seniorů je přes 2 miliony a za několik desítek let jich bude třetina naší populace, konkrétní a efektivní spolupráce s jejich zástupci na tvorbě politik a programů zacílených na seniory a stárnutí je nutná.
- Ustanovení odboru či oddělení v rámci Ministerstva práce a sociálních věcí, který se bude zabývat jen problematikou seniorů, ničím jiným¹⁵¹.
- Zřízení parlamentních výborů pro seniory a stárnutí populace v obou komorách Parlamentu s dostatečným zastoupením seniorů. Toto navrhuje Rada seniorů, která již oslovila Senát. Parlament se chystá oslovit po volbách do Poslanecké sněmovny na jaře 2010. Poslanci by pro svá rozhodování o jednotlivých zákonech měli být

¹⁵⁰ Určitou snahou o zlepšení v oblasti spolupráce politické reprezentace se zastupiteli seniorů, by mohla být Metodika pro zapojování veřejnosti do přípravy vládních dokumentů. Nicméně tato Metodika ukládá formy spolupráce stále na dobrovolné bázi, stále záleží na jednotlivcích, s kým a jakým způsobem bude spolupracovat na tvorbě opatření nebo ne.

¹⁵¹ V rámci Odboru, který je ustanoven na Ministerstvu práce a sociálních věcí, se řeší začleňování seniorů do společnosti, ale k tomu i začleňování dalších znevýhodněných skupin.

kvalifikovaně informování a obohaceni o postoje a argumenty seniorů, kteří dnes tvoří pětinu našeho obyvatelstva.

- Při tvorbě politik a opatřeních používat metodu mainstreamingu. Tedy zajistit integraci problematiky stárnutí populace, potřeb a zájmů seniorů do procesů formulování politik, jejich plánování, rozhodování o těchto politikách a opatřeních, do jejich realizace i vyhodnocování.

7.2.3. Společnost

- Otázka založení politické strany, která by reprezentovala jen zájmy seniorů. Tato politická strana by však musela vzejít z řad seniorské populace.
- Aktivizace a větší podpora občanských sdružení zaměřených na pomoc a poskytování služeb a zajišťující volnočasové aktivity pro seniory

8. Závěr

Naše společnost stejně jako ostatní vyspělé země demograficky stárne. Navyšuje se počet seniorů, dnes jich je v české populaci téměř dva miliony, pro rok 2050 se předpokládá, že starších 65 let bude jedna třetina obyvatelstva. Z tohoto důvodu je třeba se zaměřit na seniory jako cílovou skupinu z hlediska mapování zájmů a potřeb seniorů nynějších i budoucích, na reprezentaci jejich zájmů a následně na jejich uspokojování. Zajistit seniorům odpovídající podmínky pro jejich postavení ve společnosti, pro jejich důstojný a kvalitní život ve stáří a zároveň je začlenit do společnosti tak, aby se i ve stáří mohli podílet na jejím chodu. V první řadě se také musí změnit způsob nahlížení na celý proces stárnutí populace a stáří samotné. Stárnutí populace by se nemělo brát jako problém, ale jako výzva 21. století. Jde o nezvratný proces, musíme se tedy přizpůsobit a vytvořit následná opatření, která se s narůstajícím počtem seniorů ve společnosti vyrovnají.

Aby se mohla nějaká opatření vytvořit, musíme znát zájmy a potřeby seniorské populace. Ve své práci jsem se tedy zaměřila především na způsob reprezentace zájmů seniorů.

V rámci reprezentace zájmů seniorů můžeme hovořit o následujících aktérech. Primárními aktéry jsou senioři samotní, jde o velmi heterogenní skupinu lidí v důchodovém věku. Stojí vedle sebe několik generací s odlišným životním stylem i pohledem na společnost. Senioři mohou své zájmy prosazovat, reprezentovat, v rámci volebního práva, zvolením politické strany, o které si myslí, že jejich zájmy a potřeby reprezentuje nejlépe, a že je bude i následně uspokojovat. Senioři se také mohou sdružovat do seniorských organizací, kterými jsou například seniorské kluby. Dále existují různé neziskové organizace, které potřeby seniorů uspokojují nabídkou různých sociálních služeb a volnočasových aktivit. Tyto organizace i jednotliví senioři se stávají základními členy zastřešujících seniorských organizací – Svazu důchodců a Rady seniorů.

Tyto seniorské organizace získávají od svých členů legitimitu pro reprezentaci jejich zájmů. V rámci Svazu důchodců jsou ustanovené krajské rady, které se snaží spolupracovat s krajskými zastupitelstvy a reprezentovat zájmy a potřeby seniorů na místní úrovni. Rada seniorů se o reprezentaci zájmů seniorské populace snaží především na státní úrovni. V rámci své činnosti připomínkuje navrhované zákony a opatření, zákony může i sama navrhnout. Obě organizace se snaží navazovat kontakty se zástupci politických stran i vlády. Tato interakce však vázne na ochotě jednotlivých poslanců. Rada seniorů nemá problém s oslovováním poslanců a předání skrze něho svůj návrh zákona do projednání v Poslanecké sněmovně, ale takto získaný poslanec již dále nevyjednává pro návrh podporu. Činnost organizací ve formě

zasahování do legislativní činnosti je spíše neefektivní, připomínky Rady seniorů jsou spíše nevyslyšeny a její návrhy zamítány. Spolupráce s organizacemi a politickou reprezentací krajů je v každém z krajů odlišná, nicméně také neefektivní. Krajské rady Svazu důchodců nemají možnost ovlivňovat dění v kraji prostřednictvím ustanovených komisí pro danou problematiku, protože jejich zástupci nejsou členy žádné z politických stran. Rada seniorů i Svaz důchodců jsou členy poradního a iniciačního orgánu vlády Rady vlády pro seniory a stárnutí populace.

Rada vlády pro seniory a stárnutí populace vznikla v roce 2006, jejím předsedou je ministr práce a sociálních věcí, místopředsedou pak náměstek ministra práce a sociálních věcí. Dalšími členy jsou zástupci ostatních ministerstev a organizací zabývající se problematikou seniorů. Rada vlády se schází k projednávání problematiky seniorské populace zpravidla třikrát do roka. V rámci Rady vlády se mají řešit otázky uspokojování zájmů a potřeb seniorů, nicméně na jednání bývá ministr práce a sociálních věcí často nepřítomen, tudíž reprezentace zájmů seniorů k vyšší úrovni politické moci je neefektivní. Rada vlády pro seniory a stárnutí populace tedy funguje spíše formálně, zákony a opatření nějakým značným způsobem neovlivňuje. Nicméně se podílela na tvorbě Národního programu přípravy na stárnutí pro období let 2008-2012. Radě vlády pro seniory a stárnutí populace je však nutné přiznat příspěvek k vytváření neformálních vztahů mezi jednotlivými aktéry reprezentujícími zájmy seniorů a jejich uspokojování. Organizace tak v rámci Rady navázaly bližší kontakty a spolupráci na řešení problematiky seniorské populace.

Národní program přípravy na stárnutí je zejména v gesci Ministerstva práce a sociálních věcí, jenž je významným aktérem v seniorské problematice, poněvadž v rámci jeho Oddělení politiky sociálního začleňování jsou zájmy a potřeby seniorů řešeny a tvoří se zde opatření a způsoby jejich implementace. Nicméně o efektivitě plnění stěžejní práce Národního programu přípravy na stárnutí lze pochybovat. Program předcházející na období 2003-2007 byl plněn jen zhruba ze čtvrtiny. Co se týče nynějšího Programu, je v platnosti již rok a například Svaz důchodců, který je jedním z plnitelů stanovených cílů, nikdo do nynější doby neoslovil, stanovené úkoly neuložil a nikdo se nestará o to, zda cíle naplňuje nebo ne.

Na reprezentaci zájmů mají největší vliv politické strany a vláda. Oba tyto aktéři se problematikou stárnutí populace zabývají zejména, a spíše jen, z hlediska neudržitelnosti nynějšího důchodového zabezpečení, a tedy nutnosti důchodové reformy, ostatní zájmy a potřeby seniorů jsou opomíjeny, zejména pak otázka, jak využít potenciálu zvyšujícího se počtu seniorů. Politické strany ani vláda se seniory v rámci seniorských organizací nespolupracují, zájem projevují spíše jen levicové strany (ČSSD a KSČM), ostatní přislíbí

spolupráci, ale u tohoto slibu to zpravidla končí, jak vychází z poznatků z praxe seniorských organizací.

Vztahy mezi jednotlivými aktéry jsou spíše neformální, na základě takového druhu interakce, jsou schopni seniorské organizace efektivněji vyjednávat, než přes formální způsoby a organizace. Způsob reprezentace zájmů můžeme označit za druh politické sítě, a to za asymetrické vyjednávání. Asymetrie je z hlediska moci něco ovlivnit, ta je koncentrována na úrovni politické reprezentace. Nicméně systém reprezentace zájmů je provázán a nejde o hierarchické uspořádání v pravém slova smyslu. Jednotliví aktéři spolu více nebo méně efektivním způsobem spolupracují, hierarchie se neprojevuje v oblasti navazování vztahů, ale je přítomna v rozložení moci něco ovlivnit, i v rámci reprezentace zájmů. Pokud se nezvýší zájem o spolupráci na reprezentaci a uspokojování zájmů seniorů ze strany politické reprezentace, nynější způsob zůstane ve svém účelu neefektivním. Jistým řešením by mohla být již nyní připravovaná Metodika o spolupráci s veřejností na tvorbě politik. Měla by být stanovená jasná pravidla pro spolupráci, aby nezáleželo na ochotě jednotlivých politických reprezentantů či reprezentantů politicko-administrativního systému, zda zapojí do tvorby opatření i odpovědné instituce z nestátního sektoru, které se danou problematikou zabývají a jsou na ní větší odborníci než oni.

S problematikou reprezentace zájmů seniorů je také spojena samotná prezentace stáří a stárnutí společnosti. Se stářím jsou spojené četné mýty a stereotypy, které ve vztahení k realitě ztrácejí své opodstatnění. Nejčastějšími mýty spojenými se stářím jsou, že všichni staří jsou stejní, senilní, osamělí, nemocní, že potřebují dlouhodobou péči. Dále, že jsou ekonomickou zátěží společnosti, že jí již nemají jak přispět a nejsou schopni se učit novým věcem. Stereotypy a mýty jsou promítány i v médiích. Problematika seniorů je v médiích nedostatečně prezentována. Pokud se pak o seniorech mluví, tak *jsou popisováni zejména jako ekonomický a sociální problém kvůli zatížení důchodového systému, jako oběti trestných činů a katastrof nebo jako pachatelé bizarních trestných činů* [Sedláková, Vidovičová 2005: 35]. Média značně přispívají k demografické panice, která prezentuje proces stárnutí populace jako katastrofu a zdůrazňuje jen jeho negativní stránky. Česká veřejnost pak na stárnutí populace nahlíží velmi negativně a má obavy z jeho důsledků v oblasti poskytování zdravotní péče, zpomalení ekonomického růstu, finančního zabezpečení seniorů a z dalších podobných důsledků.

V naší společnosti se na stáří nahlíží stereotypně a na stárnutí populace s obavami, nicméně z výzkumů prezentovaných v práci vyplývá, že se senioři nesetkávají s nevhodným

či diskriminačním chováním. Se svým životem je pak většina seniorů spokojená a považují se za středně materiálně zajištěné [Kuchařová 2002]. Problémy s materiálním zabezpečením mají pak spíše jednotlivci a spíše ženy, finanční zabezpečení ve stáří v podstatě kopíruje zabezpečení a nerovnosti v příjmech z předchozích etap života. V oblasti bydlení je téměř 100% seniorů spokojeno. Svůj zdravotní stav hodnotí přes polovinu dotázaných seniorů pozitivně, tzn. tak, že jsou zcela nebo celkem zdraví. Tyto a další data uvedená v práci nám ukazují skutečné postavení seniora ve společnosti, skutečné zobrazení stáří, ne jak ho prezentují zavedené stereotypy. V oblasti sociálně-ekonomického postavení seniorů je třeba zapracovat na jejich sociálním začlenění do společnosti, na jejich kontaktu se společností i v seniorském věku. Jeden z hlavních zájmů seniorů prezentovaných seniory v mém dotazníku byla větší možnost aktivního prožívání stáří v oblasti kultury, volnočasových aktivit i jejich uplatnění ve společnosti (ekonomická aktivita či dobrovolnická činnost). Se stárnutím populace a tedy přibýváním seniorů starších 65 let je třeba také počítat se zkvalitněním dostupné zdravotní a sociální péče, stejně tak s finančním zabezpečením budoucích seniorů a se zajištěním dostupného bydlení.

Politická reprezentace se o řešení problematiky materiálního zabezpečení seniorů zajímá, všichni se shodují na nutnosti důchodové reformy. Nicméně ostatní témata problematiky seniorů jsou více méně opomíjena, resp. jsou řešeny spíše formálně a na papíře než efektivně implementovány v praxi (viz. Národní program přípravy na stárnutí populace na období let 2008-2012 a program předchozí). V rámci řešení problematiky narůstání počtu seniorů ve společnosti a jejich společenského postavení a uplatnění je třeba zefektivnění reprezentace zájmů seniorů a vzájemné spolupráce jednotlivých aktérů na všech úrovních politické moci, v rámci celé sítě aktérů a jejich vzájemných vztahů.

Stárnutí populace je demografickou výzvou pro Evropu, zdrojem problémů s ním spojených je spíše neschopnost současných politik adaptovat se na nové demografické podmínky. Přidali jsme sice léta k životu, ale ne život k létům. Staří lidé jsou v nynější společnosti bez sociální role, jedinou jejich rolí jako seniora, je nalézt nový životní styl, najít si aktivity, které budou přínosné pro ně i pro společnost. Dnešní staří jsou zdravější, vzdělanější a mají vyšší požadavky na život. Jde tedy zejména o zajištění jejich aktivní participace na veřejném životě, na její podpoře. Těchto cílů však nikdy nedosáhneme, pokud jednotliví aktéři zapojení do problematiky seniorů a stárnutí populace nebudou mezi sebou efektivně spolupracovat, pokud nebudou reprezentované zájmy a potřeby seniorů z nižších úrovní společenské moci vyslyšeny a akceptovány politickou reprezentací.

9. Resumé

Diplomová práce „Postavení seniorů v naší společnosti a reprezentace jejich zájmů“ je zaměřena na problematiku narůstajícího počtu osob starších 65 let v naší společnosti. Hlavním cílem práce je analýza systému reprezentace zájmů seniorů, dalším cílem je popsání, jak se na stárnutí populace, stáří a seniory v naší společnosti nahlíží, jaký je obraz seniorů v médiích a jaké existují nejčastější mýty o stáří. Cílovou skupinou jsou všechny osoby v zákonem stanoveném důchodovém věku. Pro dokreslení studované problematiky jsem v analytické části využila data získaná z vlastního dotazníku provedeném na seniorech. Stěžejní metodou práce je podrobnější analýza aktérů.

V systému reprezentace zájmů seniorů u nás figurují aktéři, kterými jsou samotní senioři, zastřešující seniorské organizace (Rada seniorů, Svaz důchodců), Rada vlády pro seniory a stárnutí populace, Ministerstvo práce a sociálních věcí, politické strany a vláda. Tito aktéři více nebo méně efektivně spolupracují na řešení problematiky spojené s narůstajícím počtem seniorů a uspokojením jejich potřeb a zájmů.

Systém reprezentace zájmů u nás v dnešní podobě funguje spíše formálně a neefektivně, chybí tu zájem politické reprezentace spolupracovat a vyjednávat podobu opatření se seniorskými organizacemi, které zastupují téměř dvoumilionovou seniorskou populaci. V roce 2006 sice byla vytvořena Rada vlády pro seniory a stárnutí populace jako poradní a iniciační orgán vlády, ale efektivnost v jejím zamýšleném účelu je minimální. Reprezentace zájmů a potřeb seniorů u nás je založená spíše na neformálních vztazích a spolupráci.

S narůstajícím počtem seniorů ve společnosti je spojované negativní nahlížení na stárnutí populace veřejností, odborníky i médii. V práci se zabývám nejčastějšími mýty a stereotypy o stáří a stavím je do kontrastu s realitou. Dále pak demografickou panikou a obrazem seniorů v našich médiích.

Z obou analýz v podstatě vyplývá postavení seniora v naší společnosti, které je dokládáno četnými daty z výzkumů zaměřených na seniorskou problematiku.

V závěru práce je shrnut a graficky znázorněn systém reprezentace zájmů seniorů. V úplném závěru práce jsou odpovědi na výzkumné otázky stanovené na počátku mé diplomové práce, k nimž jsem došla provedenou analýzou problému.

Summary

The diploma thesis „Position of Old People in our Society and Representation of their Interests“ is focused on the increasing number of people older than 65 years in our society.

The core goal of thesis is the analysis of system of representation old people`s interests, other goal is description of how people look at ageing population, old age and old people in our society, what the image of old people in the media is and which the frequently myths about old age do exist in our society. The target group is everyone in the retirement age. To illustrate the issue I used data from my questionnaire focused on opinions of old people. The main methods of thesis is stakeholders analysis.

The most important stakeholders in the system of representation of old people`s interests are old people, organizations of old people (Council of Old People, the Union of Pensioners), Council of Government for old people and ageing population, the Ministry of Labor and Social Affairs, political parties and government. These actors cooperate on the solutions of problems associated with increasing number of old people and with satisfaction their needs and interests more or less effectively.

The contemporary system of interests` representation in our society works rather formally and ineffectively, from the side of political representation there is missing interest to cooperate and negotiate the form of prepared arrangements with old peoples` non-profit organizations which are representing nearly 2 million of elderly. In 2006 there was created the Council of Government for old people and ageing population as advisory and initatory organization of the government. Unfortunately its efficiency is minimal (insufficient). The representation of interests and needs of old people is based on informal relations and cooperation in our society.

The negative attitude of public, proffessionals and media towards the ageing population is associated with the increasing number of old people in the society. In the thesis I deal with the frequent myths and stereotypes about old age and I relate them to reality. Furthermore I deal with demografic panic and the image of old people in our media.

Both of analysis show the position of old people in our society which is also illustrated by numerous data from research focused on the issues of old people.

In conclusion the system of representation of old peoples` interests is summarized and graphically illustrated. At the end of the diploma thesis there are answers to research questions defined at the beginning of my thesis which arised from my analysis of this problem (position of old people in our society and the representation of their interests).

10. Seznam grafů

Graf 1: Jak hodnotí stárnutí populace občané ČR (data z výzkumu PPA II 2001).....	35
Graf 2: Hodnocení populačního stárnutí podle věkových skupin (data z výzkumu PPA II 2001).....	36
Graf 3: Všichni staří jsou stejní.....	43
Graf 4: Staří jsou nemocní a většina z nich potřebuje dlouhodobou péči.....	45
Graf 5: Staří nemají čím společnosti přispět.....	46
Graf 6: Stáří je ekonomickou zátěží společnosti.....	48
Graf 7: Senilita je normální součástí stáří.....	49
Graf 8: Se stářím je spojená osamělost.....	51
Graf 9: Staří nejsou schopni se učit novým věcem a přizpůsobit se změnám.....	52
Graf 10: Staří jsou více ohroženi kriminalitou než jiné věkové kategorie.....	54
Graf 11: Srovnání hodnocení životních etap a aktuální celkové spokojenosti v %.....	56
Graf 12: Věková struktura skupiny seniorů ve věku 60 ⁺ v %.....	63
Graf 13: Společenské problémy, které trápí seniory.....	65
Graf 14: Zájmy a potřeby seniorů, které by měly být prezentovány.....	65
Graf 15: Hodnocení ČSSD seniory dle „známkovací“ škály 1-5.....	80
Graf 16: Hodnocení ČSSD dle vzdělání.....	80
Graf 17: Hodnocení KDU-ČSL seniory dle „známkovací“ škály 1-5.....	82
Graf 18: Hodnocení KDU-ČSL dle vzdělání.....	82
Graf 19: Hodnocení KSČM seniory dle „známkovací“ škály 1-5.....	83
Graf 20: Hodnocení KSČM dle vzdělání.....	84
Graf 21: Hodnocení ODS seniory dle „známkovací“ škály 1-5.....	85
Graf 22: Hodnocení ODS dle vzdělání.....	86
Graf 23: Hodnocení SZ seniory dle „známkovací“ škály 1-5.....	87
Graf 24: Hodnocení SZ dle vzdělání.....	87
Graf 25: Zda respondenti cítí zájem o seniorskou problematiku.....	88
Graf 26: Zda si senioři myslí, že je potřeba jejich zájmy a potřeby prezentovat na politické úrovni.....	89
Graf 27: Promítají se zájmy seniorů v činnosti vlády?.....	92

11. Seznam schémat

Schéma 1: Podoba sítě reprezentace seniorů u nás	96
Schéma 2: Způsob zprostředkování zájmů seniorů u nás	98

12. Seznam tabulek

Tab. 1 Zastoupení jednotlivých faktorů dle věku respondentů v %.....	15
Tab. 2: Vývoj úhrnné plodnosti.....	17
Tab. 3: Vývoj poměru obyvatelstva dle věku	17
Tab. 4: Střední projekce proměny věkové struktury	18
Tab. 5: Předpokládaný vývoj úhrnné plodnosti	18
Tab. 6: Typologie struktur.....	30
Tab. 7: Změna politiky dle typologie struktur.....	30
Tab. 8: Typ politické sítě.....	97
Tab. 9: Analýza aktérů (shnutí)	104

13. Seznam použitých zkratk

AREION – Služba tísňové péče – posel rychlé pomoci, krizová telefonní linka

ČEZ – České energetické závody

ČMKOS – Českomoravská konfederace obchodových svazů

ČR – Česká republika

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická

EU – Evropská unie

EURAG – Evropský svaz důchodců

HDP – Hrubý domácí produkt

ICT – Informační a komunikační technologie

KDU – ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová

KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy

MD – ministerstvo dopravy

MF – ministerstvo financí

MMR – ministerstvo pro místní rozvoj

MPSV – ministerstvo práce a sociálních věcí

MŠMT – ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

MV – ministerstvo vnitra

MZ – ministerstvo zahraničí

ODS – občanská demokratická strana

OECD – Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj

OSN – Organizace spojených národů

PPA II – Population Policy Acceptance (mezinárodní srovnávací šetření)

STEM – Středisko empirických výzkumů

SZ – strana zelených

VZP – Všeobecná zdravotní pojišťovna

WHO – Světová zdravotnická organizace

14. Seznam literatury

- ADAM, S., KRIESI, H. The Network Approach. In SABATIER, Paul A. (ed.) *Theories of the Policy Process : Theoretical Lenses on Public Policy*. 2nd Edition. Boulder, Col. and Oxford: Westview Press, 2007. s. 129-154.
- ANSELL, Ch. The Networked Polity : Regional Development in Western Europe. *Governance*. Vol. 13, No. 3, (July 2000). s. 303-333.
- BROKL, L. *Reprezentace zájmů v politickém systému ČR*. Praha: SLON, 1997. ISBN 80-85850-48-6.
- BUTLER, R. *Why Survive? Being Old In America*. New York: Harper and Row Publishers, 1975.
- DISMAN, M. *Jak se dělá sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0139-7.
- HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Praha: Panorama, 1989. ISBN 80-7038-158-2.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum – základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál s.r.o., 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.
- JEDLIČKA, V. *Praktická gerontologie*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví v Brně, 1991. s. 7. ISBN 80-7013-109-8.
- KALVACH, Z., ZADÁK, Z., JIRÁK, R., ZAVÁZALOVÁ, H., SUCHARDA, P. et. kol.. *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada Publishing, 2004. s. 45-115. ISBN 80-247-0548-6.
- KOTÝNKOVÁ, M., ČERVENKOVÁ, A. *Začlenění seniorů v sociální struktuře soudobé společnosti*. Praha: VÚPSV, 2001.
- KOZÁKOVÁ, Z., MÜLLER, O. *Aktivizační přístupy k osobním seniorského věku*. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého Olomouc. ISBN 80-244-1552-6.
- KUBALČÍKOVÁ, K. 2007b. *Expertiza pro cílovou skupinu „Senioři“*. [online]. [cit. 15.12.2009]. Dostupné z http://www.domovypotrebnych.cz/main/docs/vyzkumuziv/vyzkumu_s.doc.
- KUCHAŘOVÁ, V. *Život ve stáří*. Praha: VÚPSV, 2002.
- LOUŽEK, M. *Populační ekonomie a její důsledky pro účinnost pronatalitních politik*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2004. ISBN 80-86547-35-3.
- MANSFELDOVÁ, Z., KROUPA, A. *Proměny reprezentace zájmů po vstupu do Evropské unie*. Praha: SLON, 2008. ISBN 978-80-86429-88-5.
- MAREŠ, P. Senioři a politika In. RABUŠIC, L. *Česká společnost a senioři*. Brno: MU, 1997. s. 157-170 ISBN 80-210-1729-5.
- MATULOVÁ, L. *Mnoho tváří stáří*. (Diplomová práce). Praha: UK, FSV, 2009.

- NEŠPOROVÁ, O., SVOBODOVÁ, K., VIDOVIČOVÁ, L. *Zjištění potřeb seniorů s důrazem na roli nestátního sektoru*. Praha: VÚPSV, 2008.
- PERNES, VACEK a kol. *O postavení a životních podmínkách seniorů v hlavním městě Praze*. Praha: Centrum sociálních služeb, 2008.
- RABUŠIC, L. Bude česká plodnost v budoucnu jedna z nejnižších v Evropě?. In *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?*. Praha: Přírodovědecká fakulta UK, katedra demografie a geodemografie, 2006, s. 66-80. ISBN 80-86561-93-3.
- RABUŠIC, L. *Česká společnost stárne*. Brno: Georgetown, 1995. ISBN 80-210-1155-6.
- RABUŠIC, L. *Stárnutí populace jako pohroma nebo jako sociální výzva*. Praha: VÚPSV, 2002.
- SCHMITTER, P. Still the Century of Corporatism? *The Review of Politics, Vol.36, No.1*, The New Corporatism: Social and Political Structures in the Iberian World (Jan., 1974), s.7-43. (Trends toward corporatist intermediation)
- SEDLÁKOVÁ, R., VIDOVIČOVÁ, L. *Mediální analýza obrazu seniorů*. Brno. 2005
- SÝKOROVÁ, D. Autonomie očima seniorů In *Autonomie ve stáří (strategie jejího zachování)*. Praha: Albert, 2004. ISBN 80-7326-026-3.
- SÝKOROVÁ, D. *Autonomie ve stáří, kapitoly z gerontosociologie*. Praha: SLON, 2007. ISBN 978-80-86429-62-5.
- ŠMAUSOVÁ, G. Věková struktura společnosti In *Autonomie ve stáří (strategie jejího zachování)*. Praha: Albert, 2004. ISBN 80-7326-026-3.
- TOMEŠ, I. *Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost*, Praha: Socioklub, 1996. ISBN 80-902260-0-0.
- TOŠNEROVÁ, T. *Ageismus – průvodce stereotypy a mýty o stáří*. Praha: Ambulance pro poruchy paměti, 2002. ISBN 80-238-9506.
- TRUMAN, D. *The Governamental Process: Political Interests and Political Opinion*. Westport : Greenwood Press, 1981 (1951). s.501-535.
- VESELÝ, A., NEKOLA, M. *Analýza a tvorba veřejných politik*. Praha: SLON, 2007. ISBN 978-80-86429-75-5.
- VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Brno: MU Mezinárodní politologický ústav, 2008. ISBN 978-80-210-4627-6.
- VIDOVIČOVÁ, L., GREGOROVÁ, E. *Mainstreaming věku jako strategie managementu populací se stárnoucí demografickou strukturou*. PRAHA : VÚPSV, v.v.i. - výzkumné centrum Brno, 2007. ISBN 978-80-87007-57-0.

VIDOVIČOVÁ, L., RABUŠIC, L. *Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu české veřejnosti*. Praha: VÚPSV, 2003.

VOHRÁLÍKOVÁ, L., RABUŠIC, L. *Čeští senioři včera, dnes a zítra*. Brno: VÚPSV, 2004.

ZAVÁZALOVÁ, H. a kol.. *Vybrané kapitoly ze sociální gerontologie*. Praha: Karolinum. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0326-8.

Ageing: Exploding the Myths. WHO. 1999

Ageing: Myth and Reality. Queensland Government Department of Communities

CESES. Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku. Praha: Gutenberg, 2002. ISBN 80-86349-06-3.

Demystifying the myths of aging. WHO. 2008

Myths and Realities of Ageing. University of Florida

Myths and the Fear of an Ageing Population by Jill Curnow. AESP. 2000

Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003 – 2007 v České republice. Praha: MPSV, 2005. ISBN 80-86878-13-9.

Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 – 2012 (Kvalita života ve stáří). Praha: MPSV, 2008. ISBN 978-80-86878-65-2.

Populační prognóza ČR do roku 2050. Praha: ČSÚ, 2004. ISBN 80-250-0815-0.

Programové priority a další úkoly Rady seniorů České republiky na období let 2009 – 2013. Praha. 2009.

Senioři vítáni – sborník případových studií. Praha: Otevřená společnost, o.p.s., 2008. ISBN 978-80-87110-9.

Ústní zpráva předsedy o činnosti Rady seniorů České republiky. přednesená na 1. sjezdu dne 15. května 2009

Zlepšovat postavení starší generace. *Doba seniorů*, 2009, roč. V, č. 6, s. 4-5.

Zpráva o činnosti Rady seniorů České republiky za období 2005 – 2008. Praha. 2009.

Programové prohlášení vlády 2006

Předvolební program ČSSD 2009

Předvolební program KDU- ČSL 2009

Předvolební program KSČM 2009

Předvolební program ODS 2006

Předvolební program SZ 2009

Výroční zpráva vlády 2007

internetové zdroje:

[http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/B0001D6145/\\$File/4025rra.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/B0001D6145/$File/4025rra.pdf) (cit. dne 15.11.09)

<http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/starobni-duchody.html> (cit. dne 1.12.09)

<http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/demograficke-a-socialni-udaje/pohyby-obyvatele-1-pololeti-2008/1000451/50125/> (cit. dne 25.5.09)

http://www.demografie.info/?cz_porodnostukazatele (cit. dne 10.12.09)

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/nadeje_dozeni_a_prumerny_vek; (cit. dne 20.11.09)

http://www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/0101.pdf (cit. dne 20.11.09)

[http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/B0001D6145/\\$File/4025rra.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/B0001D6145/$File/4025rra.pdf) (cit. dne 20.11.09)

<http://aktualne.centrum.cz/finance/penize-a-investice/clanek.phtml?id=451447> (cit. dne 8.12.09)

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Generace> (cit. dne 8.12.09)

<http://www.ageconcern.org.uk/AgeConcern/default.asp>

<http://www.natur.cuni.cz/~koc/> (cit. dne 8.12.09)

<http://cs.wikipedia.org/wiki/M%C3%A9dia> (cit. dne 12.12.09)

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Stereotyp> (cit. dne 15.12.09)

http://www.mpsv.cz/files/clanky/1452/nar_zprava_pril2.pdf (cit. dne 15.12.09)

http://www.neziskovky.cz/Files/Soubory/neziskovy_sektor_CR/pruzkum_stem_nros.doc (cit. dne 15.12.09)

[http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/360039E9B6/\\$File/1101-08-Int.-3.4.pdf](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/360039E9B6/$File/1101-08-Int.-3.4.pdf) (cit. dne 15.12.09)

http://www.uzis.cz/download.php?ctg=20&search_name=v%FDdaje®ion=100&kind=21&mnu_id=6200 (cit. dne 15.12.09)

http://www.icm.cz/demence-alzheimrova-choroba_cit.dne (cit. dne 15.12.09)

http://www.novinky.cz/zahranicni/179519-pocet-lidi-s-demenci-se-kazdych-20-let-zdvojnaso-bi-varuji-lekari.html_cit.dne (cit. dne 15.12.09)

<http://alzheimer.cz/?PageID=3> (cit. dne 15.12.09)

<http://www.zdn.cz/clanek/ek-vyzvala-clenske-staty-aby-spojily-vyzkum-alzheimerovy-choroby-436658> (cit. dne 15.12.09)

[http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/6200531F9F/\\$File/41230423.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/6200531F9F/$File/41230423.pdf) (cit. dne 15.12.09)

<http://www.novinky.cz/kariera/142767-na-ceskych-univerzitach-studuje-pres-20-tisic-senioru.html> (cit. dne 15.12.09)

http://www.orfeus-cr.cz/files/files/ppt/Domaci_nasili_Zimmelova.ppt#9 (cit. dne 15.12.09)

http://cs.wikipedia.org/wiki/Ob%C4%8Dansk%C3%A9_f%C3%B3rum (cit. dne 30.11.09)

http://cs.wikipedia.org/wiki/Ob%C4%8Dansk%C3%A1_spole%C4%8Dnost (cit. dne 30.11.09)

http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/1A67A5FF-3026-46C5-B02A-D89338E77360/0/k3092009PREHLEDOPOCTUDUCHODCU.pdf_cit.dne (cit. dne 10.12.09)

http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100966s_po91105.pdf_cit.dne (cit. dne 16.12.09)

www.rscr.cz

<http://www.rscr.cz/prispevky/vyrocnizprava2006.pdf> (cit. dne 21.11.09)

<http://www.rscr.cz/prispevky/vyrocnizprava2007.pdf> (cit. dne 21.11.09)

www.sdcz.cz

<http://www.rscr.cz/programURSDCR.pdf> (cit. dne 21.11.09)

<http://www.mpsv.cz/cs/2867> (cit. dne 21.11.09)

<http://www.mpsv.cz/cs/2897> (cit. dne 21.11.09)

<http://www.mpsv.cz/cs/2860> (cit. dne 21.11.09)

www.mpsv.cz

<http://www.rscr.cz/prispevky/stanovisko%20k%20plneni%20starnuti.pdf> (cit. dne 9.12.09)

http://cs.wikipedia.org/wiki/Politick%C3%A1_strana (cit. dne 11.12.09)

<http://www.cssd.cz/spratelene-weby/klub-senioru> (cit. dne 11.12.2009)

<http://www.psp.cz/sqw/fsnem.sqw?id=851> (cit. dne 14.12.09)

http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/708/_s.155/7205?docid=25 (cit. dne 14.12.09)

<http://cs.wikipedia.org/wiki/VI%C3%A1da> (cit. dne 14.12.09)

<http://www.mvcr.cz/clanek/modernizace-verejne-spravy.aspx?q=Y2hudW09NQ%3D%3D> (cit. dne 14.12.09)

<http://www.mvcr.cz/clanek/databaze-konzultujicich-organizaci.aspx> (cit. dne 14.12.09)

http://iris.env.cz/AIS/web-pub2.nsf//cz/podpurne_metodiky_ria (cit. dne 14.12.09)

<http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/homeCom.do?language=CS&body=EMPL>
(cit. dne 14.12.09)

<http://eurageurope.org/eurag/> (cit. dne 14.12.09)

<http://tisk.cirkev.cz/z-domova/vznika-ceska-sekce-evropske-federace-senioru-eurag.html> (cit. dne 14.12.09)

http://www.zivot90.cz/4-socialni-sluzby_cit.dne (cit. dne 14.12.09)

<http://www.age-platform.org/EN/> (cit. dne 14.12.09)

http://www.age-platform.org/EN/article.php3?id_article=84 (cit. dne 14.12.09)

http://www.age-platform.org/EN/IMG/AGE_triennial_strategic_plan.pdf (cit. dne 14.12.09)

http://www.age-platform.org/EN/IMG/AGE_triennial_strategic_plan.pdf (cit. dne 14.12.09 s.5)

<http://www.rscr.cz/Zpravodaj42008.pdf> (cit. dne 14.12.09)

[http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/360039E9B6/\\$File/1101-08-Int.-3.4.pdf](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/360039E9B6/$File/1101-08-Int.-3.4.pdf) (cit. dne 15.12.09)

http://www.mpsv.cz/files/clanky/1452/nar_zprava_pri2.pdf (cit. dne 15.12.09)

http://www.mpsv.cz/files/clanky/1452/nar_zprava_pri2.pdf (cit. dne 15.12.09)

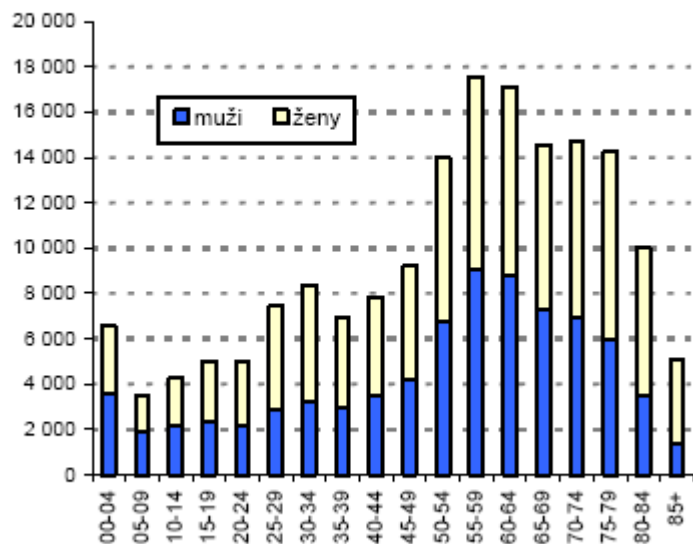
http://www.evvm.cas.cz/upl/zpravy/100966s_po91105.pdf_cit.dne (cit. dne 16.12.09)

15. Seznam příloh

Příloha 1: Výdaje na zdravotní péči	124
Příloha 2: Výdaje na důchody v HDP	125
Příloha 3: Prognózy veřejných výdajů na důchody	126
Příloha 4: Politické preference dle věku	127
Příloha 5: Dotazník.....	128
Příloha 6: Teze diplomové práce.....	133

Příloha 1: Výdaje na zdravotní péči

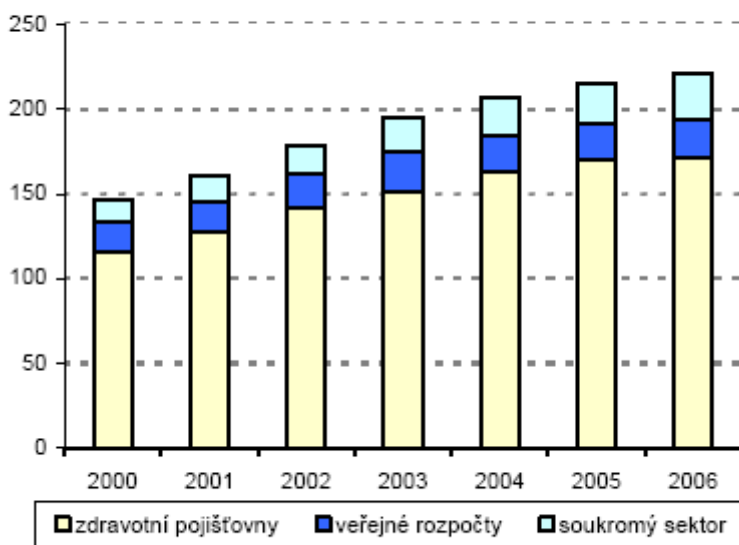
Graf č. 3.4.2 Výdaje na zdravotní péči podle věkových skupin a pohlaví v roce 2006 (v mil. Kč)

Pramen: ČSÚ

Zdroj: [http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/360039E9B6/\\$File/1101-08-Int.-3.4.pdf](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/360039E9B6/$File/1101-08-Int.-3.4.pdf) (cit.dne 15.12.09)

Graf č. 3.4.1 Výdaje na zdravotnictví (v mld. Kč)

Pramen: ČSÚ

Zdroj: [http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/360039E9B6/\\$File/1101-08-Int.-3.4.pdf](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/360039E9B6/$File/1101-08-Int.-3.4.pdf) (cit.dne 15.12.09)

Příloha 2: Výdaje na důchody v HDP

Výdaje na důchody v % HDP

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
výdaje	109,8	127,6	150,2	166,1	177,9	186,9	201,1	213,6	225,8	230,9
HDP v b. c.	1 466,7	1 660,6	1 785,1	1 962,5	2 041,4	2 150,1	2 315,3	2 414,7	2 550,8	2 757,0
podíl v %	7,5	7,7	8,4	8,5	8,7	8,7	8,7	8,8	8,9	8,4

mld. Kč

Zdroj: http://www.mpsv.cz/files/clanky/1452/nar_zprava_pril2.pdf (cit.dne 15.12.09)

Příloha 3: Prognózy veřejných výdajů na důchody

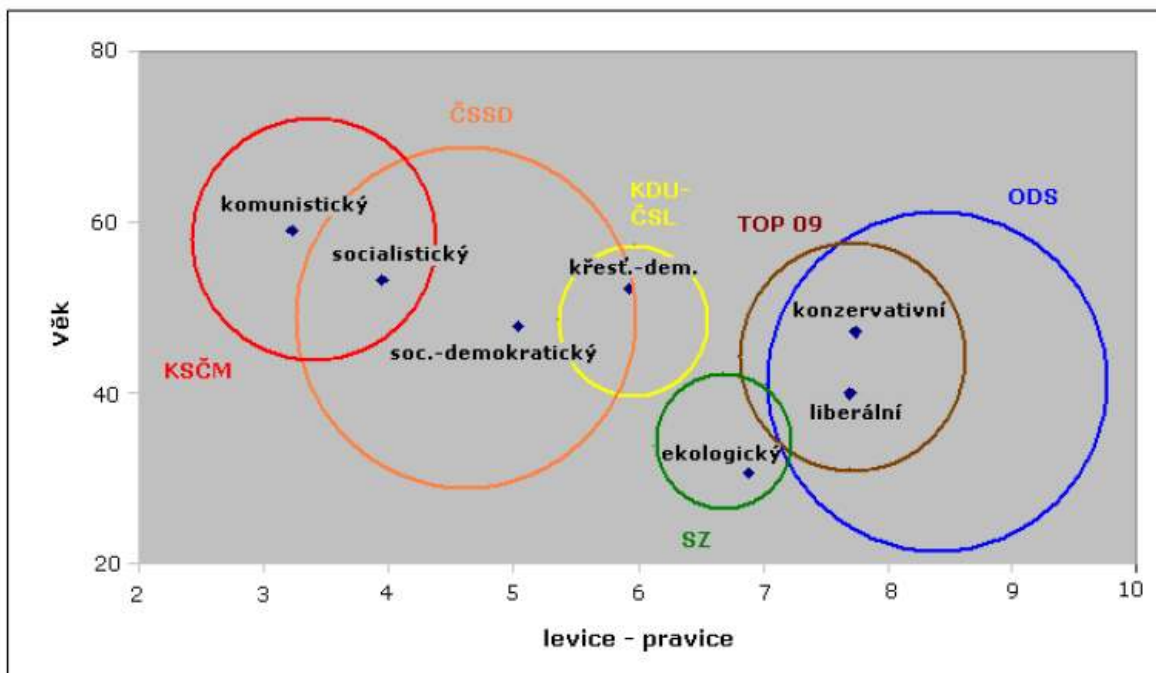
Prognózy veřejných výdajů na důchody

Rok	% HDP			
	celkem	starobní	invalidní	pozůstalostní
2005	8,2	5,9	1,5	0,7
2010	7,9	5,7	1,4	0,7
2015	7,9	5,7	1,4	0,6
2020	8,1	5,9	1,5	0,6
2025	8,5	6,2	1,6	0,6
2030	9,0	6,6	1,7	0,6
2035	9,8	7,2	1,8	0,7
2040	10,9	8,3	1,9	0,7
2045	11,7	9,0	1,9	0,7
2050	12,3	9,6	1,9	0,7

Zdroj: http://www.mpsv.cz/files/clanky/1452/nar_zprava_pril2.pdf (cit.dne 15.12.09)

Příloha 4: Politické preference dle věku

Obr. 1: Politické preference a politické směry

Zdroj: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100966s_po91105.pdf (cit.dne 16.12.09)

Příloha 5: Dotazník

Dotazník,

Vážená paní, vážený pane,

jsem studentkou Fakulty sociálních věd Karlovy univerzity oboru Veřejná a sociální politika. Pro svou diplomovou práci jsem si zvolila téma týkající se postavení seniorů v naší společnosti a zastupování jejich zájmů politickou reprezentací a seniorskými organizacemi. Pro vypracování mé diplomové práce potřebuji získat odpovídající data, znát Vaše názory, které se stanou cenným podkladem pro zdárné dokončení mé práce. Z tohoto důvodu se na Vás obracím s žádostí o spolupráci a zodpovězení následujících otázek. Budu velmi ráda věnujete-li mi cca 20 minut času. Dotazník je zcela anonymní a informace z něho získané, budou použity jen pro účely mé diplomové práce.

Děkuji Bc. Kateřina Kropáčová

Dotazník prosím vyplňujte následujícím způsobem: Pokud máte nabízené odpovědi zakroužkujte pouze jednu, která je Vám nejbližší. Nejsou-li Vám nabízené možnosti odpovědí, prosím stručně napište svůj názor.

1.) Setkal/a jste se někdy s nevhodným až diskriminačním chováním okolí, které bylo způsobené jen Vaším věkem?

- a) ano b) ne

Pokud ano, za jakých okolností?

2.) S jakým způsobem chování vůči Vaší osobě se běžně setkáváte ve svém okolí?

- a) nesnášenlivé b) pohrdavé c) běžné (bez ohledu na věk) d) citlivější přístup
e) přehnaná snaha pečovat

3.) Myslíte si, že většina společnosti v neseniorském věku má následující postoje ke stáří?

A) Všichni staří jsou stejní.

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne e) neumím posoudit

B) Staří jsou nemocní a většina z nich potřebuje dlouhodobou péči.

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne e) neumím posoudit

C) Staří nemají čím společnosti přispět.

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne e) neumím posoudit

D) Stáří je ekonomickou zátěží společnosti.

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne e) neumím posoudit

E) Senilita je normální součástí stárnutí.

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne e) neumím posoudit

F) Se stářím je spojená osamělost.

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne e) neumím posoudit

G) Staří nejsou schopni se učit novým věcem a přizpůsobit se změnám.

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne e) neumím posoudit

H) Staří jsou více ohroženi kriminalitou než jiné věkové kategorie.

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne e) neumím posoudit

Ztotožňujete se Vy sami s některým výše jmenovaným postojem ke stáří?

- a) ano b) ne

Pokud ano, napište s kterým (opište písmeno A-H).

4.) Pokuste se prosím zhodnotit, jaké je postavení seniora v naší současné společnosti?

- a) velmi dobré b) spíše dobré c) spíše špatné d) velmi špatné

5.) Jaké společenské problémy Vás jako seniora nejvíce trápí?

6.) Jaké zájmy a potřeby seniorů by se dle Vás měly nejvíce prosazovat ve společnosti?

7.) Jak si myslíte, že jsou Vaše zájmy a potřeby prosazovány v naší společnosti? (Jak jste spokojen/a?)

- a) velmi spokojen/a b) spíše spokojen/a c) ani spokojen/a, ani nespokojen/a
d) spíše nespokojen/a e) velmi nespokojen/a

8.) Cítíte zájem o seniorskou problematiku ze strany našich parlamentních politických stran?

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne

Ohodnoťte následující politické strany známkami 1-5 jako ve škole. Přičemž 1 znamená, že se o seniory zajímá hodně, 5 že vůbec.

ČSSD (Česká strana sociálně demokratická) -

KSČM (Komunistická strana Čech a Moravy) -

KDU-ČSL („lidovci“) -

ODS (Občanská demokratická strana) -

SZ (Strana zelených) -

9.) Myslíte si, že se potřeby a zájmy seniorů promítají v činnosti vlády? (přijímání různých opatření)

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne

10.) Myslíte si, že je nutné pro zajištění Vašich zájmů a potřeb jejich prezentování na politické (státní) úrovni?

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne

11.) Chtěl/a byste, aby existovala politická strana, která by zastupovala přímo seniory jako sociální skupinu?

- a) ano b) ne

12.) Znáte následující seniorské organizace?

I. Rada seniorů

- a) ano b) ne

II. Svaz důchodců

- a) ano b) ne

Pokud ano, co víte o jejich činnosti?

13.) Jestliže jste na předchozí otázku odpověděli ano, co si myslíte o jejich práci ve prospěch seniorů?

I. Rada seniorů

- a) velmi spokojen/a b) spíše spokojen/a c) ani spokojen/a, ani nespokojen/a
d) spíše nespokojen/a e) velmi nespokojen/a

II. Svaz důchodců

- a) velmi spokojen/a b) spíše spokojen/a c) ani spokojen/a, ani nespokojen/a
d) spíše nespokojen/a e) velmi nespokojen/a

Pokud chcete ještě něco k dané problematice dodat, využijte následujícího prostoru.

Identifikační otázky:

1.) Vaše pohlaví

- a) muž b) žena

2.) Váš věk

- a) pod 60 b) 61-65 c) 66-70 d) 71-75 e) 76-80 f) nad 81

3.) Vaše dosažené vzdělání

- a) Základní škola b) Vyučení c) Střední bez maturity
d) Střední s maturitou e) Vyšší odborná škola f) Vysoká škola

4.) Město, ve kterém žijete

- a) Praha b) do 10 000 obyvatel c) 10 001-50 000 obyvatel

d) 50 001 – 100 000 obyvatel

e) nad 100 001 obyvatel

5.) Jste pracující důchodce?

a) ano b) ne

Pokud ano, kolik hodin týdně pracujete?

6.) Provádíte nějakou dobrovolnickou činnost?

a) ano b) ne

Pokud ano, jakou?

Příloha 6: Teze diplomové práce

Úvod

Ve své diplomové práci se budu zabývat některými důsledky procesu demografického stárnutí společnosti. Stárnutí populace je nejcharakterističtější rysem demografického vývoje České republiky i dalších rozvinutých zemí Evropy. Demografické stárnutí se projevuje poklesem porodnosti, tedy jde o stárnutí zdola věkové pyramidy, dochází k poklesu počtu nejmladší věkové skupiny, tedy dětí ve věku 0-14 let. Porodnost se dnes pohybuje kolem 1,4 dítěte na ženu v reprodukčním období ve věku 15-49 let. Společnost však v dnešní době stárne také shora věkové pyramidy, díky kvalitní a technicky pokročilé zdravotní péči se prodlužuje délka života a naděje dožití. Zvyšuje se podíl lidí starších 65ti let ve společnosti. Obyvatelstvo České republiky je v 21. století nejstarší ve své historii, do roku 2030 by podle střední projekce proměn věkové struktury měl být podíl 65tiletých 22,8 % a podíl dětí do 14ti let 12,6 %, v roce 2050 by měl podíl nejstarších v naší populaci být už 31,3 %, dětí do 14ti let 12,4 % a ekonomicky aktivních 56,3 % (dnes jich je kolem 71 %) ¹⁵².

Tab. střední projekce proměny věkové struktury

rok/ věkové kategorie	0-14 let	15-64 let	65+let
2005	14,5 %	71,4 %	14,1 %
2030	12,6 %	64,5 %	22,9 %
2050	12,4 %	56,3 %	31,3 %

([http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/B0001D6145/\\$File/4025rra.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/B0001D6145/$File/4025rra.pdf))

Mnoho lidí se soustředí na problematiku nízké porodnosti a na různá možná propopulační opatření, která by mohla podpořit zvyšování porodnosti. Domnívám se, že porodnost je v dnešní individualistické společnosti již jen záležitostí osobní volby a žádná opatření nemohou dlouhodobě a stabilně natalitu zvýšit. Můj zájem se však soustředí na podmínky života seniorů.

Vymezení problému

Ve své práci bych ráda nastínila některé vybrané nejčastěji citované mýty zaměřené na stáří, tyto mýty bych chtěla postavit do kontrastu s realitou. Dále se zaměřím na to, jaké mají

¹⁵² [http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/B0001D6145/\\$File/4025rra.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/B0001D6145/$File/4025rra.pdf)

senioři v naší společnosti postavení, jak se na ně nahlíží v médiích, k čemuž bych využila již provedenou a reprezentativní mediální analýzu¹⁵³. Pro dokreslení problematiky bych mohla využít vlastní zběžné nereprezentativní analýzy internetových médií na několika klíčových slovech a spíše porovnat ve vlastním zájmu, zda došlo k nějakým rapidním změnám od data provedení výše zmiňovaného výzkumu nebo ne.

Stěžejním tématem mé práce je reprezentace zájmů a potřeb seniorské populace u nás. V rámci své práce se chci zabývat organizacemi, které se snaží seniory jako početnou a důležitou sociální skupinu reprezentovat, které prezentují jejich zájmy a potřeby veřejnosti a politické reprezentaci. Mezi seniorské organizace patří zejména dvě – Svaz důchodců a Rada seniorů, která je v podstatě zastřešující seniorskou organizací. Dále se chci zabývat politickou sférou, jak představitelé obou komor parlamentu, tedy politické strany jako instituce, reagují na problematiku stárnutí společnosti a jakým způsobem zahrnují či nezahrnují potřeby a zájmy vycházející z problémů stáří a procesu stárnutí.

Stěžejní pojmy

Stárnutí a stáří

Pojem demografického stárnutí společnosti jsem vymezila výše v úvodu. Stárnutí obyvatelstva jako takové je přirozeným biologickým procesem. „*Stáří je přirozené, poslední období lidského života, ve kterém se pozvolna omezují (degenerují) funkce lidského organismu. Projevuje se to v postupném snižování schopnosti pracovat a aktivně reagovat na vnější svět.*“ [Tomeš 1996, 119]. Existují zde pokusy kategorizovat stáří, obvykle do tří hlavních kategorií – presenilní stáří, vlastní stáří (60-70 let) a stařecké období, pro něž se klade věková hranice 70ti let a kdy zaniká schopnost k systematické práci. [Tomeš 1996, 119]. Do této doby dochází pouze k pozvolným změnám pracovní schopnosti, což vyžaduje přizpůsobení pracovního výkonu danému stavu. Stárnutí člověka je velmi individuální proces, není podmíněn jen společenskými změnami (industrializace, urbanizace, rozvoj léčebných a hygienických zařízení), ale i osobní fyziologií daného jednotlivce, jeho zdravotní historií a dále pak i přírodními činiteli, jakými je například podnebí, národní zvyklosti ve stravě a další. [Tomeš 1996].

Stárnutí je vnímáno širokou veřejností negativně, stárnutí a vysoký věk se stal synonymem pro závislost na státu a na rodině. Stáří je bráno jako období nemoci, nemohoucnosti, závislosti a pasivity. Mezi lidmi je obecná tendence vztahovat tyto nepříznivé

¹⁵³ SEDLÁKOVÁ, R., VIDOVIČOVÁ, L. *Mediální analýza obrazu seniorů*. Brno. 2005

životní podmínky na celou starší populaci, přitom se s nimi potýká jen zhruba 5% z nich. [Rabušic, Vohraliková 2004]. Ve výzkumu „Senioři ve společnosti: strategie zachování osobní autonomie“¹⁵⁴ autoři zjišťovali pohledy a postoje samotných seniorů na jejich stav, na jejich pohled na autonomii, fyzickou soběstačnost, finanční soběstačnost a dále se zaměřovali na otázku strategie zvládnání každodenních činností a strategie adaptace na stáří [Sýkorová 2004]. Ve směr senioři odpovídali v podstatě kladně, ve většině případech se považovali za celkem autonomní v oblasti rozhodování a kontroly, 90 % se také finančně zajistí bez cizí pomoci, fyzickou soběstačnost berou jako nejvyšší hodnotu, která zajišťuje jejich spokojenost, její redukci považují za nevyhnutelnou a zvládají ji. Mezi hlavní strategie adaptace na stáří patří optimismus, životní nadhled a vůle překonávat překážky; aktivita v rámci realisticky zhodnocených a přijatých vnitřních a vnějších limitů s oporou v důvěrných sociálních vztazích, u lidí na které se lze spolehnout [Sýkorová 2004, 114]. Z hlediska tohoto výzkumu provedeného na samotných seniorech je vidět, že na stáří jako takové je nahlíženo stereotypně a pravda je, že se lidé necítí ve stáří tak negativně, nejsou ve většině případech závislí, pasivní, pesimisticky rozpoloženi atd.. Naopak však výzkum také upozorňuje na tzv. dualitu perspektiv, tedy na prezentování self seniorů, rozlišování mezi já a Oni (ostatní senioři) a distancování se od nich. Sami sebe považují za autonomní atd. a ostatní seniory mají za ty, kteří nesou negativní vlastnosti marginalizované skupiny starých, připisují ostatním seniorům sociální identitu, kterou jim dávají mladí a tím se podílejí na reprodukci sociálních stereotypů stáří [Sýkorová 2004, 116]. Stejně tak činí i děti seniorů, své rodiče považují za kompetentní a autonomní a druhým, anonymním, přisuzují negativní vlastnosti. [tamtéž]. Stereotypně do období stáří charakterizujeme mimo jiné fyzickou vetchostí, psychickou inkapacitou a inkompetencí, pasivitou, rigiditou a konservatismem. [Sýkorová 2004, 93].

S negativním nahlížením na stárnutí společnosti jako takové je spojena tzv. demografická panika, ta se dá definovat jako *veřejně artikulovaná obava z budoucího vývoje společnosti na základě její měnící se demografické struktury* [Vidovičová 2004, 64]. Dále je s ní spojována *mentalita nedostatku, která nám vnucuje představu fungování společnosti jako dělení koláče, kde jakékoli zvýhodnění jedné skupiny je zákonitě na škodu skupině druhé* [Vidovičová 2004, 64].

Demografické stárnutí je většinou nesprávně považováno za negativní jev a problematika spojená s demografickým stárnutím je často redukována na problematiku reformy důchodového systému. K zajištění kvality života ve stáří a k využití zkušeností a

¹⁵⁴ Sýkorová Daniela 2004

potenciálu přibývajících počtu starších lidí je však třeba učinit více. Je nezbytné přijmout opatření v řadě oblastí a zejména změnit negativní přístup ke stárnutí populace a ke starším lidem [Příprava na stárnutí].

Mýty o stáří a nahlížení na stárnutí

S negativním a stereotypním nahlížením na proces stárnutí a stáří obecně jsou vytvářeny a úzce spojeny mýty. Stereotyp je typizovaný, běžně opakovaný a zjednodušený soubor většinou nelichotivých představ o příslušnících společenských skupin, vrstev, etnik a podobně. „Jsou to určité zveličené představy, zjednodušení a nekritická hodnocení určitých kategorií. Ačkoli často přehánějí a pokřivují realitu, jsou lidmi akceptovány jako fakta“ [Vidovičová 2005 : 4]. Společenské stereotypy zjednodušují orientaci a rozhodování a podporují primitivní rozlišení „my“ a „oni“. Jsou velmi trvanlivé a člověk je přebírá v dětství či v mládí od svého okolí¹⁵⁵. Stereotypní obrazy představují svět tak, jaký si myslíme, že je, ne takový, jaký doopravdy je [Vidovičová 2008 : 11]. Mýty jsou představy nekriticky přijímané [Tošnerová 2002: 7].

3.3. Reprezentace seniorů

Senioři se stávají početnou skupinou se svými potřebami, zájmy, názory a preferencemi, které mohou být odlišné vzhledem k jejich věku, zdravotnímu stavu a povětšinou ekonomické neaktivitě. Jsou nezanedbatelnou složkou¹⁵⁶ naší společnosti, které bychom měli věnovat pozornost a reagovat na jejich potřeby a zájmy, stejně tak jako na potřeby a zájmy ostatních občanů v produktivním věku a dětí. Po roce 1989 vznikají různé organizace, zejména v neziskovém sektoru, které nabízejí možnosti plnění a zastupování zájmů a potřeb seniorů. V březnu 2006 byla usnesením vlády zřízena Rada vlády pro seniory a stárnutí populace, která se stará o plnění Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2003-2007 a na období let 2008-2012 a dále o celkovou problematiku stárnutí populace obecně. V rámci Rady jsou vytvořeny čtyři pracovní skupiny - Pracovní skupina pro zdravotní a sociální politiku, zdravotní a sociální služby; Pracovní skupina pro trh práce, celoživotní učení a hmotné zabezpečení; Pracovní skupina pro podporu informovanosti, společenské participace a

¹⁵⁵ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Stereotyp>

¹⁵⁶ k 1.6.2009 se u nás vyplácelo 1 510 750 starobních důchodů, lze se tedy domnívat, že tolik máme v republice nyní lidí v důchodovém věku. (http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/501DCEC5-1D52-488F-9DEE-DC33BE7C9F90/0/Vyplacene_duchody_k_cervnu_2009.pdf)

odstraňování diskriminace starších lidí; Pracovní skupina pro bydlení a residenční sociální služby¹⁵⁷. *Prioritami Rady vlády pro seniory a stárnutí populace z pohledu Ministerstva práce a sociálních věcí jsou podpora podnikání všech osob, podpora tvorby strategií zaměstnavatelů vůči starším zaměstnancům a zvýšení jejich zaměstnanosti, podpora rodiny, zlepšování funkčního zdraví seniorů, zabránění diskriminaci na základě věku, ochrana seniorů v rizikových situacích (ochrana proti zneužívání a násilí), zvyšování povědomí lidí o stárnutí a stáří (vytvoření vhodných informačních a komunikačních nástrojů k tomuto účelu) a rozvoj spolupráce mezi státní správou, regionální a místní samosprávou, neziskovými organizacemi a sociálními partnery¹⁵⁸.*

3.4. Národní program přípravy na stárnutí

Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008-2012 ustanovuje hlavní cíle v oblasti stárnutí společnosti a v oblasti stáří jako takovém. Tyto cíle jsou podrobněji identifikovány a následně jsou stanovena opatření, která se mají zavést, aby byly cíle naplněny a jsou určeni aktéři, kteří se mají na implementaci podílet. Hlavními cíli ke zvýšení kvality života ve stáří a k úspěšnému řešení výzev spojených s demografickým stárnutím jsou aktivní stárnutí; prostředí a komunita vstřícná ke stáří; zlepšení zdraví a zdravotní péče ve stáří; podpora rodiny a pečovatелů; podpora participace na životě společnosti a ochrana lidských práv [Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008-2012].

4. Teoretická východiska

V diplomové práci využiji teorií, které se zabývají demografickým stárnutím společnosti, teorií zaměřených na stárnutí lidí obecně a teorie, které pracují s reprezentací zájmů a pomáhají uchopit provázanost vztahů a zájmů jednotlivých aktérů. Následující výčet teorií není kompletní.

Teorie demografické tranzice V rámci poklesu úhrnné plodnosti můžeme mluvit o demografické tranzici¹⁵⁹. První demografická tranzice proběhla již během 19. století, kdy se snížila kojenecká úmrtnost i úmrtnost jako taková doprovázená několika procesy, například industrializací, individualizací, sekularizací, sociální mobilitou a urbanizací. Druhá

¹⁵⁷ <http://www.mpsv.cz/cs/2867>

¹⁵⁸ Příprava na stárnutí v České republice

¹⁵⁹ Teorie demografické tranzice věrohodně popisují následnost fází od vysoké úmrtnosti a porodnosti k nízké úmrtnosti a porodnosti, ale neumí vysvětlit proč došlo k tomuto přechodu zrovna v daném čase [Loužek 2004; 19]

demografická tranzice se vyznačuje již poklesem porodnosti a tedy stárnutím populace. Druhá tranzice se objevila v západních zemích už po druhé světové válce, u nás pak zejména po roce 1989. Druhá demografická tranzice se vyznačuje výraznou hodnotovou proměnou, rodina a děti s ní spojené jsou jen jednou z mnoha možností, jak se v životě a ve společnosti realizovat [Rabušic 2006].

Teorie individualizace a kulturní změny¹⁶⁰ poukazují na stále rostoucí individualismus, demokratizaci uvnitř partnerských vztahů a oslabení tradičních prostředků sociální kontroly. Během let došlo ke změnám vnitřních hodnot lidí, zejména v důsledku uspokojení materiálních potřeb. Většina lidí ve vyspělých zemích Evropy postupně přecházejí z preference materialistických hodnot (ekonomická stabilita a prosperita) k post-materialistickým hodnotám, tedy zdůrazňují kvalitu života, individualismus, sebevyjádření, sociabilitu, autonomii, diverzitu a pluralitu. V důsledku toho klesá porodnost.

Teorie racionální volby zejména představována Garym Beckerem upozorňuje na předpoklad, že poptávka po dětech je omezována zvyšujícími se náklady na rodičovství. V tomto pojetí je plodnost vnímána jako výsledek vědomého rozhodnutí a účelového jednání, kdy se ženy rozhodují mezi rodinou a možnými příležitostmi k lepšímu výdělku, ve volbě zda mít dítě zohledňují náklady ztracených příležitostí a náklady ztraceného času výchovou dětí. Mikroekonomické teorie, mezi něž se řadí i ta Beckerova, pojímá dítě jako určitý „druh zboží“ nebo-li spotřební statek, tedy rozhodování zda mít dítě a případně kolik probíhá na základě zvážení výnosů a nákladů, které dítě přinese.

Teorie stárnutí, tedy **gerontologie** je hlavním teoretickým východiskem mé práce. Gerontologie se zaměřuje na tři oblasti spojené s procesem stárnutí. Jde o experimentální oblast zaměřenou na to proč a jak se stárne, dále klinická oblast zkoumající zdravotní a funkční stav ve stáří a třetí oblast pro mou práci stěžejní je sociální část, která je zaměřena na vztah starého člověka a společnosti včetně fenoménu stárnutí populace, má aspekty zejména demografické, ekonomické, politické, sociologické, psychologické, etické a další.

Dále pak budu vycházet z **teorií veřejné politiky**, kterou je například teorie veřejného zájmu. V oblasti reprezentace zájmů lze použít teorie korporativismu a dále policy networks. *Korporativismus je forma reprezentace zájmů, založená na spolupráci jednotlivých společenských vrstev či skupin; též organizace státu na profesním principu. Vyskytuje se zde omezený počet hierarchicky uspořádaných monopolních organizací (korporací), které při vyjednávání se státem při dodržování základní ideje lidské pracovní sounáležitosti zastupují*

¹⁶⁰ Představitelé této teorie jsou například Inglehart, Lesthaeghe, Giddens, Bauman a De Singly.

*zájmy svých členů a současně se podílejí i na uskutečňování státní politiky*¹⁶¹. Přístup policy networks je zaměřen na utváření politických sítí kolem jistého problému, sleduje, jací aktéři jsou zainteresováni v dané problematice, jaké mají mezi sebou vazby a vztahy na formální i neformální úrovni.

5. Cíle práce

Cílem mé práce je zanalyzovat problém reprezentace zájmů seniorské populace u nás, jak z hlediska zastřešujících seniorských organizací, tak z hlediska politické reprezentace zastoupenou politickými stranami. Podívám se na způsob reprezentace zájmů a potřeb seniorů, na jejich efektivitu, na způsob vyjednávání o zájmech seniorů atd. Dále se budu zabývat postavením seniorů u nás. Jak jsem již zmiňovala výše, zaměřím se na některé obvyklé mýty spojené se stárnutím a stářím a budu se je snažit vymezit oproti realitě. V rámci postavení seniorů v naší společnosti se také podívám na mediální obraz seniorů. Podrobněji k vymezení problémů a cílů se dále vyjadřuji jednotlivě. Cílem práce je po zpracování analýzy a dosažení určitého zjištění také navržení doporučení návrhů řešení situace či vylepšení daného stavu v určitých oblastech.

1) **Reprezentace seniorů jako sociální skupiny** – ve své práci si za hlavní cíl stanovuji analýzu problematiky reprezentace zájmů a potřeb seniorů v české společnosti. Zaměřím se na prezentaci seniorských organizací veřejnosti, jakým způsobem vyjednávají a reprezentují zájmy a potřeby seniorů a jak jsou efektivní. Dále se podívám na reprezentaci seniorské skupiny na půdě naší politické reprezentace, jak se věnují otázce seniorů a jejich zájmům a potřebám a jak se vyrovnávají s procesem stárnutí populace. Také se zaměřím na činnost vládního poradního orgánu Rady vlády pro seniory a stárnutí populace. Cílem je zjistit, jaké jsou prostředky reprezentace zájmů, jak jsou tyto prostředky využívány, jaké mají mezi sebou postavení a vztahy jednotliví aktéři a další.

2) **Postavení seniorů ve společnosti** – dalším cílem práce dle mě úzce souvisí s reprezentací a prezentováním seniorské skupiny jako celku ve společnosti. Chtěla bych se dle již provedených výzkumů podívat na to, jak je na stárnutí, stáří a seniory nahlíženo, jaké mají zkušenosti samotní senioři. Z vlastních dotazníků bych také chtěla zjistit, co si myslí o svém postavení ve společnosti sami senioři, o tom, jak je veřejnost laická, odborná a politická bere na vědomí, jak na ně nahlíží a jak se snaží nebo nesnaží reprezentovat a uspokojit zájmy a potřeby seniorů. Dále bych v této souvislosti chtěla představit nejčastější mýty, dle kterých je nahlíženo na stáří a postavit je do „kontrastu“ s realitou.

¹⁶¹ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Korporativismus>

3) **Navržení řešení, resp. doporučení**, jak situaci změnit po zjištění a zanalyzování výše popsaných okruhů problému.

5.1. Cílová skupina

Stáří bývá zpravidla děleno do tří kategorií, jak je zmiňováno výše. Vzhledem k zkvalitňování sociální a zdravotní péče dochází k prodlužování lidského věku, nicméně například věk, kdy přestávají být lidé užiteční pro zaměstnavatele klesá, pracovní síla stárne spíše kulturně, než fyzicky [Šmausová 2004, 18]. Ve své práci budu za seniory považovat lidi ve starobním důchodu. Dle výzkumů veřejného mínění¹⁶² zaměřené na postoj ke stáří, 56 % respondentů charakterizuje stáří dle věku. Skupina seniorů je velmi heterogenní, což si plně uvědomuji, proto jsem si do své práce zvolila pro identifikaci seniorů sociální konstrukt stáří, tedy věk odchodu do důchodu. V rámci reprezentace a postoje ke stáří, ke starým lidem, se na ní nahlíží jako na celou sociální skupinu bez rozdílu dle zdravotního stavu, životních zkušeností a aktivity a další. Jde tedy o cílovou skupinu seniorů, kteří dosáhli hranice důchodového věku, která je zatím u nás stanovena na 60 let u mužů a bude v rámci reformy posunuta na 65 let věku¹⁶³. *Důchodovým věkem rozumíme věk po odchodu z pracovního trhu, tedy období, kdy dochází k subsidiárnímu zajišťování živobytí ze státních a jiných zdrojů. Důchodový věk je upraven zákonem bez ohledu na individuální kondici a přání* [Šmausová 2004, 18]. *Ideální by bylo stanovit důchodový věk individuálně podle tempa procesu stárnutí u každého jednotlivého pracovníka* [Tomeš 1996, 124].

6. Metody

Sekundární analýza literatury a výzkumů

analýza aktérů – senioři, ministerstva, vláda, politické strany, neziskové organizace, Svaz důchodců, Rada seniorů, Rada vlády pro stárnutí populace...

rozhovory s klíčovými aktéry – rozhovor s odborníky

konzultace s odborníky

¹⁶² VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí věk a diskriminace – nové souvislosti*. Brno : MU

Mezinárodní politologický ústav, 2008. ISBN 978-80-210-4627-6.

¹⁶³ Od roku 2007 je důchodový věk pro muže stanoven na 62 let, u žen je důchodový věk odvozen od počtu vychovaných dětí. Bezdětné ženy odcházejí do důchodu v 61ti letech, ženy s jedním dítětem v 60ti, dvě děti snižují důchodový věk na 59 let, 3-4 na 58 let a 5 a více dětí posouvá hranici odchodu do důchodu pro ženy na 57 let věku. S připravovanou reformou důchodového zabezpečení by se měl důchodový věk posunout na 65 let pro všechny.

(polo)strukturovaný dotazník – respondenti senioři – využití kontaktu v Životu 90, kam dochází denně několik desítek seniorů – vyplnění dotazníků týkající se jejich zkušeností a názorů na postoj ke stáří a jejich postavení ve společnosti a zájem či plnění jejich potřeb a zájmů (otázka, zda nepoložit dotazník na postoje ke stáří, k seniorům i mladé generaci, generaci, která je taktéž stále ve velké míře závislá na státě – studenti – střední škola, vysoká škola – otázka vzorku..)

analýza událostí - vykreslení jednotlivých situací, které přispěly k rozvoji zájmu o stáří a proces stárnutí populace